CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)

ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1999

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

Ukrainian National Federation Library
Toronto

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol ⟶ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Ukrainian National Federation library
Toronto

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole ⟶ signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

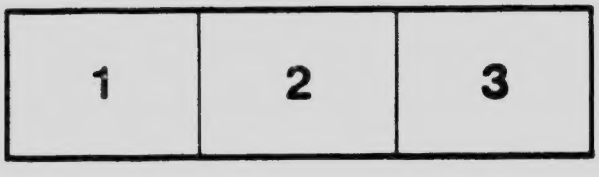

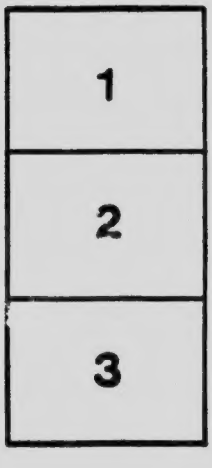

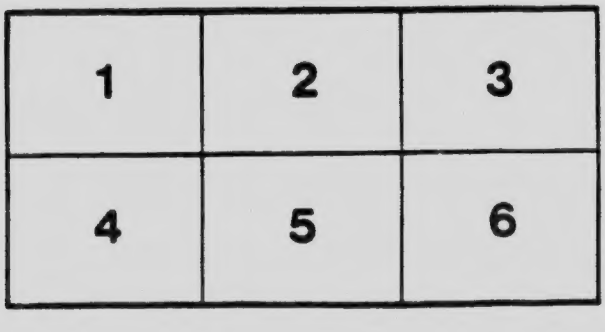

ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ

Кайдашева Сім'я

ПОВІСТЬ

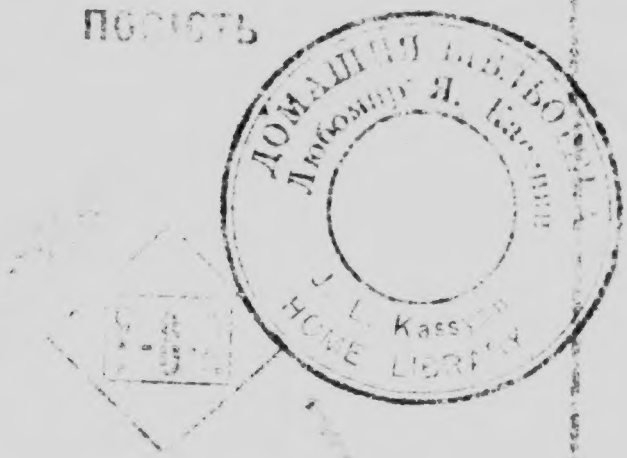

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ
В КАНАДІ

ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ

КАЙДАШЕВА СІМЯ

ПОВІСТЬ.

ВІННІПЕҐ, МАН., 1917
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Повість „Кайдашева Сімя" належить до того рода повісти, що малює нам жите простого народу, але малює його таким живим, такими ріжнородними красками, що нам здає ся, начеб ми бачили дійсно тих людий, їх радощі і клопоти, їх чесноти і прогріхи, їх святочні і буденні хвилі.

Візьмім хочби Кайдаша. Чоловік звичайний, працьовитий господар, що деколи любить одначе забавити ся при чарці, добрий сусід, не злий батько для дітий, чоловік для жінки. Инакше сказавши — матеріял добрий, здоровий, якому не достає лише осві

А Кайдашиха? Се тип тої добре знаної в нас свекрухи, вередливої, сварливої, що то добре дає ся в знаки неодній невістці.

Тай невістки — се знов два типи, дві неоднакові вдачі людий. Одна палка, завзята, що не хоче позволити, щоби свекруха дарма до пікала і її кривдила, а друга тиха, терпелива, потульна, яка одначе сама через те тратить, що не вміє, чи не відважить ся за собою постояти.

А кілько здорового, щиро українського гумору знайдеть ся в сій повісти. Недарма колись Куліш сказав про сю повість: „Коли ми маємо таку повість, то українська мати ще не вмерла".

Автор „Кайдашевої Сімї", Іван Левицький

(Іван Нечуй) належить до дуже плодовитих старших українських письменників. Широко в нас знані його повісти „Хмара", „Над Чорним морем", а з менших хочби „Баба Палажка і баба Параска", з яких одну стрічаємо також в отсій повісти.

Іван Левицький вродив ся 1838 р.

І.

Недалеко від Богуслава, коло Роси, в довгому покрученому яру розкинулось село Семигори. Яр вється гадюкою між крутими горами, між зеленими терасами: від яру на всі боки розбіглись, наче гильки дерева, глибокі рукави й поховались десь далеко в густих лісах. На дні довгого яру блищать рядками ставочки в очеретах, в осоці, зеленіють левади. Греблі обсаджені столітними вербами. В глибокому яру ніби вється оксамітовий зелений пояс, на котрому блищать ніби вправляні в зелену оправу прикраси з срібла. Два рядки перлів на зеленому поясі. Коло хат зеленіють густі старі садки.

На високих верхах гір кругом яру зеленіє старий ліс, як зелене море, вкрите филями. Глянеш з високої гори на той ліс, і здається ніби на гори впала оксамітова зелена тканина, гарно уклалась складками, позападала в вузкі долини тисячами оборок та жмутів. В горячий ясний літний день ліс на горах сяє, а в долинах чорніє. Над долинами стоїть сизий легкий туман. Ті долини здалека ніби дишуть тобі в лице холодком, лісовою вохкістю, манять до себе в тінь густого старого ліса.

Під одною горою, коло зеленої левади в глубокій западині стояла чимала хата Омелька Кайдаша. Хата потонула в старому садку.

Старі черешні росли скрізь по дворі й кидали від себе густу тінь. Вся Кайдашева садиба (загорода) ніби дихала холодком.

Одного літнього дня перед Паликопою Омелько Кайдаш сидів в холодку на ослоні і майстрував. Широкі ворота з хворосту були відчинені. Густа тінь в воротях, при ясному сонці, здавалась чорною. Ніби на мальованій на чорному поли картині, сидів Кайдаш в білій сорочці з широкими рукавами. Кайдаш стругав вісь. Широкі рукави закачались до ліктів; зпід рукавів було видно здорові загорілі жилаві руки. Широке лице було сухорляве й блїде, наче лице в ченця. На сухому високому лобі набігали густі дрібні зморщки. Кучеряве посічене волосє стерчало на голові, як пух, і блищало сивиною,

Коло повітки (шопи) на току два Кайдашеві сини, молоді парубки, направляли поди під стіжки; жнива кінчились, і наставала возовиця. Старшого Кайдашевого сина звали Карпом, меншого — Лавріном. Кайдашеві сини були молоді парубки, обидва високі, рівні станом, обидва довгобразі й русяві, з довгими тонкими, трошки горбатими носами, з румяними губами. Карпо був широкий в плечах, з батьківськими карими очима, з блїдуватим лицем. Тонкі пружки його блїдого лиця з тонкими губами мали в собі щось неласкаве. Острі темні очи були ніби сердиті.

Лавринове молоде довговасте лице було румяне. Веселі сині, як небо, очи світились

привітно й ласкаво. Тонкі брови, русяві дрібні кучері на голові, тонкий ніс, румяні губи, — все дихало молодою парубочою красою. Він був похожий з виду на матір.

Лаврін проворно совав заступом по земли, Карпо ледви поводив руками, морщив лоба, неначе сердив ся на свого важкого й тупого заступа. Веселому, жартобливому меншому братови хотїлось говорити; старший знехотя кидав йому по кілька слів.

— Карпе! — промовив Лаврін, — а кого ти будеш отсе сватати? Адже-ж отсе перед Семеном тебе батько, мабуть, оженить.

Посватаю, кого трафить ся, — знехотя обізвав ся Карпо.

— Сватай, Карпе, Палажку. Кращої від Палажки нема на всї Семигори.

— То сватай, як тобі треба, — сказав Карпо,

— Якби на мене, то я б сватав Палажку, — сказав Лаврін: — в Палажки брови, як шнурочки; моргне, нїби вогнем сипне. Одна брова варта вола, другій брові й цїни нема. А що вже гарна! як намальована!

— Коли в Палажки очи витрішкуваті, як у жаби, а стан кривий, як у баби.

— То сватай Хиврю. Хивря доладня, як писанка.

— І вже доладня! Ходить так легенько, наче в ступі горох товче, а як говорить, то носом свистить.

— То сватай Вівдю. Чим же Вівдя нега-

рна? Говорить тонесенько, мов сопівка грає, а тиха, як ягниця.

— Тиха, як телиця. Я люблю, щоб дівчина була трохи бриклива, щоб мала серце з перцем, — сказав Карпо.

— То бери Химку. Ся як брикне, то й перекинеш ся, — сказав Лаврін.

— Коли в Химки очи, як у сови, а своїм кирпатим носом вона чує, як у небі млинці печуть. А як ходить, то неначе решетом горох точить, такі викрутаси виробляє...

Карпо прикинув таке слово, що батько перестав стругати і почав прислухувати ся. Він глянув на синів через хворостяну стіну. Сини стояли без діла й базікали, поспиравшись на заступи. Кайдаш скочив з ослона й вибіг з стругом в руці з повітки. Старий Омелько був дуже богомільний, ходив до церкви що неділі не тілько на службу, а навіть на вечерню, говів два рази на рік, горнув ся до духовенства, любив молитись і постити; він понеділкував і постив дванайцять пятниць на рік, перед декотрими празниками. Того дня припадала пятниця перед Паликопою, котрого нарід дуже поважає. Кайдаш не їв від самого ранку; він вірив, що хто буде постити у ту пятницю, той не буде в воді потопати.

— А чого се ви поставали та руки позгортали та ще й верзете Бог-зна що? — загомонів Кайдаш до синів. — Чи то можна в таку пятницю паскудить язика? Ви знаете, що хто сьогодня постить цілий день, той ніколи не вто-

пить ся в водї і не вмре наглою смертию.

— В Семигорах нема де і втопити ся, бо в ставках старій жабі по колїна, — сказав Карпо.

— Говори, дурню! — нема де втопити ся. Як Бог дасть, то і в калюжи втопиш ся, — сказав батько.

— Хиба з коршми йдучи... сердито сказав Карпо і тим натякнув батькови, що батько любить часто ходити до коршми.

— Ти, Карпе, нїколи не вдержиш язика! все допікаєш менї гіркими словами.

Кайдаш плюнув і знов пішов у повітку стругати вісь.

Хлопцї трохи помовчали, але зчасом знов почали балакати спершу тихо, а далї все голоснїйше, а потім зовсїм голосно.

— Карпе! — тихо почав Лаврін, дуже охочий до гарних дївчат: — скажи бо, кого ти будеш сватати.

— Ет! відчепи ся від мене, — тихо промовив Карпо.

— Сватай Олену Головківну. Олена кругла, як цибулька, повновида, як повний місяць; в неї щоки, мов яблука, зуби, як біла ріпа, коса, як праник, сама дївка здорова, як тур: як йде, то під нею аж земля стогне,

— Гарна .., мордою хоч пацюки бий; сама товста, як бодня, а шия, хоч обіддя гни.

— Ну, то сватай Одарку Ходаківну: ся тоненька, як очеретина, гнучка станом, як тополя; личко маленьке й тоненьке, мов шовкова нитка; губи маленькі, як рутяний лист, З ма-

ленького личка, хоч води напий ся, а сама пишна, як у саду вишня, а тиха, неначе вода в керници.

Старий Кайдаш аж на бік сплюнув, а Карпо промовив: — Вже і знайшов красуню! Та в неї лице, як тріска, стан, наче копистка, руки, як кочерги: сама як дошка, а як йде, то аж кістки торохтять.

— Але ж ти й вередливий! То сватай Хотину Корчаківну, — сказав Лаврін і засміяв ся.

— Чи ти здурів? Хотина як вигляне в вікно, то на вікно три дни собаки брешуть, а на виду в неї неначе чорт сім кіп гороху змолотив.

— Ну то бери Ганну.

— А вже ж! отсе взяв би той кадовб, що бублика зїш, поки кругом обійдеш; як іде...

Карпо прикинув таке слівце, що богомільний Кайдаш плюнув і знов вибіг з повітки.

Хлопці стояли оден проти другого, поспиравши ся на заступи.

— Господи! чи в вас Бога нема в серци, що ви в таку святу пятницю паскудите язики; чи вам не треба вмирати, чи ви не соромитесь святого сонечка на небі? Якого се бісового батька ви стоїте, згорнувши руки, діла не робите, та тілько язиками чорт-зна що верзете! — крикнув Кайдаш і почав приближатись до синів та махати стругом перед самим Карповим носом. Старий був нервовий і сердитий, та ще більше сердив ся від того, що в него

від ранку й рісочки не було в роті.

— Тату! —сказав гордо Карпо, — ви покинули майструвати, а ми вам нічого не кажемо.

Старого неначе хто вщипнув. Він заговорив дрібно й сердито, наговорив синам сім мішків гречаної вовни, не вважаючи на святу пятницю, тай пішов у повітку. Сини почали знов розмовляти.

— Коли я буду вибирати собі дівчину, то візьму гарну, як квіточка, червону, як калина в лузі, а тиху, як тихе літо, — сказав веселий Лаврін.

— Мені аби була робоча, проворна, та щоб була трохи куслива, як мухи в Спасівку, — сказав Карпо.

— То бери Мотрю, Довбишеву старшу дочку Мотря й гарна, й трохи бриклина, і в неї й ще з перцем, — сказав Лаврін.

Лавринові слова запали Карпови в душу. Мотря не виходила в него з думки, неначе стояла тут на току недалеко від него, під зеленою яблунею і дивилась на него своїми темними маленькими, як терен, очима. Він неначе бачив, як пашіло єї лице з румянцем на всю щоку, як білїли єї дрібні зуби між тонкими червоними губами. Карпо задумав ся, спер ся на заступ і не зводив очей з того місця, під яблунею, де він ніби вглядів свою горячу мрію в червоних косниках (заплїтках) на голові, в червоному намистї з дукачем.

— Карпе, чого се ти витріщав очи на яблу-

ню, наче корова на нові ворота? — спитав Лаврін.

Карпо ніби не чув його слів та все дивився суворими очима на зелене гиля. Хотів він прогнати з перед очий ту мрію, а мрія все стояла й манила його.

Сонце почало повертати на вечірний пруг. Кайдашиха вийшла з хати і прикрила очи долонею. Вона була вже не молода, але й не стара, висока, рівна, з подовгастим лицем, з сірими очима, з тонкими губами та блідим обличем. Маруся Кайдашиха замолоду довго служила в дворі, у пана, куди її взяли дівкою. Вона вміла дуже добре куховарити, і ще й тепер її брали до панів та до попів за куховарку на весіля, на хрестини та на храми(празники). Вона довго терлась коло панів і набралась від них трохи паньства. До неї прилипла якась облесливість в розмові й повага до панів. Вона любила цілувати їх в руки, кланятись, підсолоджувала свою розмову з ними. Попаді й небогаті пані частували її в покоях, садовили поруч з собою на стільци, як потрібну людину. Маруся пишала губи, усьміхалась, сипала облесливими словами, наче дрібним горохом. До природної звичайности української селянки в ній пристало щось вже дуже солодке аж нудне. Але як тільки вона трохи сердилась, з неї спадала та солодка луска, і вона лаялась і кричала на весь рот. Маруся була сердита.

— А йдіть, діточки, полуднувати та й

батька кличте — крикнула Кайдашиха тонким голосом.

Лаврін покинув заступа й пішов до хати. Карпо стояв, спершись на заступ (рискаль).

— Карпе! йди серденько, полуднувати! кидай роботу. Омельку! кидай майструвати. Вже з півдня звернуло.

— Покинь мені полудень на столі, я зараз прийду, — обізвав ся Кайдаш з повітки, не поветртаючи голови.

Сини з материю пішли в хату, а батько все сидів на ослоні та майстрував. Він не обідав тої пятниці і не пішов полуднувати.

Сини пополуднували й пішли знов до роботи, а старий Кайдаш все працював. Вже сонце низько спустилось над лїсом, а він і не думав полуднувати.

На дзвіниці вдарили в дзвін, і тонкий дзвінкий гук задрожав і розлив ся по селї на всї долини. Він ударив ся об близьку гору вкриту лїсом, відскочив і залунав коло дальшого шпиля, і там далї розлив ся десь далеко понад густим лїсом та все лунав слабко та тихше й завмирав десь в тихих лїсових западинах. Старий Кайдаш кинув струга й перехрестив ся. Він надїв свиту й шапку, підперезав ся й пішов на гору до церкви.

— Омельку! Омельку! — гукнула Кайдашиха тонким голосом. — Не забудь зайти з церкви до пана та візьми грошї за вози, бо завтра треба йти в Богуслав на ярмарок. Адже ж завтра в Богуславі ярмарок. Чи чуеш!

— Та чую, чую! — обізвав ся Кайдаш зза двора й пішов на гору до церкви.

— Та будь-ласка не заходи до шинку. Пропеш гроші, не матимеш з чим йти на ярмарок, — знов крикнула Кайдашиха, виглядаючи з сїней.

Кайдаш прийшов до церкви, церква була ще заперта. Він сїв коло дверий на камяних східцях і поклав шапку коло себе. На горах за шпилями, вкритими лїсом, пишно горів вечірний світ сонця. Всї шпилї чорнїли в тїни, а між ними в долинї проривав ся світ пучками, заливав западини золотими пасмами, пронизував (проходив через) кождий верх дерева і блищав крізь зелений лист, як через кришталь. Над лїсом розлив ся дивний спокій, а дзвін гув та дрожав над шпилями, тричи відбиваючи свій звук. Кайдаш сидїв мов деревлянний, і на його лици розливав ся якийсь смуток та жаль. Сторож брязнув ключами, відмикаючи важкий замок. Кайдаш кинув ся, аж затрусив ся.

Відчинили церкву. Прийшов священик з дяком і почав правити вечірню. Паламар був у поли. Кайдаш пішов у вівтар служити за паламаря, посвітив свічки перед образами і подав священикови кадильницю...

Церква була зовсїм порожня, тільки в бабинци стояли три баби в намітках (завій на голові в замужних женщин). Кайдаш молив ся, стоячи навколїшки, не зводив ясних очей з царських врат, а його широке бліде лице ста-

ло жовте, як віск, жовте, як лице в ченця.

Вийшовши з церкви, Кайдаш пішов до пана за грішми. Він був добрий штельмах, робив панам і селянам вози, борони, плуги та рала і заробляв добрі гроші, але ніяк не міг вдержати їх в руках. Гроші втїкали до шинкаря. Панщина поклала на Кайдашеви свою печать.

Забравши гроші, Кайдаш пішов до дому, але при самій дорозї стояв шинк. Кайдаш не їв цїлий день. Голод затяг йому живіт. — Треба випити хоч одну чарку горівки, а одна чарка не гріх, бо вже від голоду аж шкіра болить, — думав Кайдаш і зайшов у шинк.

В шинку було кілька чоловіків. За столом сидїв його кум з лисиною на всю голову. Кайдаш сїв з ними за стіл і почав балакати, випивши чарку горівки.

— Отсе, куме, так натомив ся аж спина болить, — промовив Кайдаш.

— Що ж ти таке важке робив? — спитав його кум.

— Та все лагоджу вози та підробляю оси. Ота менї каторжна гора поторощила не одного воза. А вже скілько я осїв поломав через ту іродову гору, то й полїчити неможна.

Дорога в село йшла коло самого Кайдашевого города. Вона спускалась з крутого шпиля, як з печі. Вози з снопами часом котились з гори і тягли в низ за собою й волів.

— То застав синів трохи розкопати шлях, — сказав кум.

— А хиба ж я оден возити маю туда снопи. Адже ж і ти возиш. Чом би і тобі не розкопати, — сказав Кайдаш, випиваючи другу чарку.

— Нема, бач, менї дїла, Нїби я сиджу, згорнувши руки, — обізвав ся чоловік, — а воно було-б дуже добре розкопати возвіз (вивіз, рів), та ще так трошки навскоси.

— А вже ж навскоси, щоб, бач було не так круто: так, приміром, від того чагаря (корчів) та до мого тину (плота), — сказав Кайдаш, ще й пальцем махнув навскоси.

— Або хоч і так, приміром навскоси від твого тину, де стоїть стара груша, та до чагарника, — сказав кум і махнув пальцем навскоси на другий бік. — От і вози булиб цїлі.

— Так було б ще лучше... та ще якби взяти заступом поза сим сучим горбом попід самим тином, — сказав Кайдаш, випивши чарку і запаливши люльку: — та вже й посадило той горб, неначе оту ґулю на твоїй лисинї, куме! Вже той каторжний горб сидить як бісовому батькови.

— Та, здаєть ся, куме, і ти сам котив ся з тої гори з своєю Ганною, вертаючись з хрестин? — обізвав ся з кутка чоловік.

— І як ті люде їздили з такої гори і не розкопали, відколи Семигори стоять, — говорив Кайдаш, наливши чарку з кварти.

Вже сонце зайшло, вже стало надворі поночи, а Кайдаш усе пив у шинку, доки не про-

пив половини грошей і вже пяний потяг ся до дому.

Кайдашиха з синами вже повечеряла. Вже в хатї полягали спати, як батько застукав двері.

— Жінко, відчиняй! — закричав Омельк й почав лупити з усеї сили кулаком у двері.

— А деж ти, волоцюго, волочиш ся до сеї часу? — крикнула Кайдашиха з хати. — І відчиню! Ночуй надворі, коли пропив гро Про мене, лягай там під тином.

— Відчини, бо вікна побю! репетував К йдаш і лупив у двері ногою так, що поганенькі двері аж тріщали.

— Як побеш, то й повставляеш. Одначе завтра в Богуславі ярмарок, — обізвалась з хати жінка.

Лаврін устав і відчинив батькови двері. Батько переступив поріг, заточив ся, поминув хатні двері та й пішов лапати стїни в темних сїнях. Замість дверий він налапав драбину й звалив еї, потрафив в діжку з водою, скинув кружок і шубовстнув в воду обома руками. Кайдашиха наносила повнїсїньку дїжку води. Вода через верх полилась додолу.

— Жінко! де ти у вражого сина дїла двері? — кричав Кайдаш. — Чи се я влїз у ставок? Покарала мене свята пятниця! Прийдеть ся пропасти.

Кайдашеви здавалось, що він йде через вузеньку греблю попід вербами і що він шубовснув з греблї у ставок.

— Хиба ж ти не бачиш, що ти в сінях, -
сказала Кайдашиха.

— А може се я згубив очи на гребли? Н
чогісінько не бачу! Їй Богу нічогісінько! А м
же кум повидирав мені баньки з лоба, — г
ворив Кайдаш сам до себе: — отсе лиха м
годинонька! Як же отсе я прийду до дому б
очей?

Кайдаш махнув рукою і зачепив горшки н
полици. Горщик полетів Кайдашеви на голов
і гепнув до землі.

— Яка се іродова душа кидаеть ся горшка
ми? Марусю! та не кидай ся бо! При... прис
гаюсь, що вже більше не буду.

Кайдашиха схопилась з постелі, кинулас
ло печі й почала роздувати жар, притулив
до него суху тріску. Вогонь блиснув на вс
хату й полив ся через відчинені двері в сіни.

— О! кум вернув мені очи. Потрівай же, л
сий дітьку! Я тобі завтра.., я тобі віддячу с

І з тими словами Кайдаш влїз в хату. Л
це його було жовте, як віск. Рукави по лік
були мокрі, і з них текла потоками вода. Н
земли зявились смужки з водяних крапель, н
наче разки (шнурки) намиста, розкидані і п
плутані на всї лади.

— Побила мене лиха година та нещаслив
— загомонїла Кайдашиха: — з чим же ти по
деш завтра на ярмарок, коли пропив грош
Треба соли, треба горшків, треба смоли. Чи
ти будеш мазати вози. Настає возовиця. Т
треба дечого накупити на весїле. Аджеж дум

еш женити сина.

— Брешеш! я н епропив гроший. Осьдечки гроші, та тобі не дам, сказав Кайдаш, вдаривши рукою замісць кишені по припічку. Дулю візьмеш, а не гроші.

От тепер, тату [illegible]же не будете в воді потопати, та від наглої смерти помирати, обізвався з лави Карпо, насмішкуватим голосом.

— А ти чого обзиваєш ся? Матери твоїй сторч та в борщ! Спи там, коли ліг, а то я тебе палицею з верха, — сказав Кайдаш, заточившись і впавши на лавку.

— І годі вже тобі! Ще мало тобі того крику, — спиняла мати Карпа.

Кайдаш кинув свиту на лаву в куток, звалив ся, але не дістав головою до свити. Голова стукнула, неначе, хто кинув на лаву гарбуза. Він, як упав, так захропів на цілу хату. Кайдашиха погасила каганець, і в хаті все втихло і втихомирилось. Тільки собаки на дворі ще довго брехали, роздратовані криком та світлом в хаті в таку пізну пору. Всі поснули в хаті, тільки Карпо довго не спав і все неначе бачив під зелено юяблуневою [illegible] в червоних кісниках на голові та в [illegible]ервоїм намисті з дукачем.

II.

Другого дня в суботу, на святого Паликопи, Кайдаш з жінкою поїхав на ярмарок, казавши синам забрати заступи та розкопати

трохи дорогу з гори. Карпо і Лаврін зістали ся дома. Минув день. Сонце стояло на вечірнім крузї, а Кайдаш не вертав ся до дому. Карпо накинув свитку на плечі і пішов на той куток, де жила Мотря Довбишівна. Від вчерашнього дня вона не виходила в него з думки.

Довбиш, був богатий чоловік; він жив на самому кінци села, там, де глубокий яр входив у лїс вузким клином. В самім кутку того яру блищав маленький Довбишів ставочок. Над ставком стояла Довбишева хата, вся в черешнях. Від вулиці було видко тільки край білої стїни з сїнешними дверми. Густі, високі вишнї зовсїм закривали від вулиці вікна і стїни, наче густий лїс.

Карпо йшов помаленько, скоса поглядаючи на Довбишів двір. Перед ним блиснув вугол білої стїни, підперезаний в низ червоною призбою; зачорнїлі чорною плямою відчинені двері з одвірками, помальованими ясно-синою фарбою з червоною вузкою смужкою навкруги. Довбишева хата була нова, велика, добре вшита, з великими вікнами. Коло вікон висїли віконниці, помальовані ясно-синьою фарбою.

Карпо став за двором і спер ся на ворота. Мотря вийшла з хати з глиняником в руках. Вона збиралась мазати червоною глиною припічок. Другий глиняник з білою глиною стояв коло порога.

— Будь здорова чорноброва! — сказав Карпо, не здіймаючи бриля і легенько кивнув-

ши головою.

—Будь здоров, не чорнобривий! — обізвалась Мотря.

— А йди лишень сюди, Мотре, щось маю тобі сказати.

— Як хочеш, то й сам прийдеш. З чорнявим постоялаб, а рудому зась.

Карпо був білявий, але волосє на його голові зверха було трохи рудовате.

— А хиба-ж я рудий? То тільки собак дражнять рудими, — сказав Карпо.

Мотря стояла під хатою проти білої стіни. Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами позакочуваними по лікті, з чорними косами, вона була нїби намальована на білій стїні. Згоріле, румяне лице ще виразнїйше малювалось з чорними тонкими бровами, з темними, блискучими, як терен, облитий дощем, очима. На лици, в очах було розлите щось остре, палке, горяче, було видно розум з завзятєм і трохи з злостию Сонце било на Мотрю косим промінєм, освічувало її з одного боку, обливало жовтогорячий кісник на голові та червоне намисто на шиї.

— Мотре! чи дома твій батько та мати? — спитав Кайдашенко з за воріт.

— Нема! поїхали на ярмарок. А тобі на що?

— Так собі питаю, сказав Карпо і помаленько, не хапаючись, перелїз через перелаз у двір.

— Чого це ти, Кайдашенку, лазиш через на

ші перелази? Наші пороги для тебе дуже низькі, — сказала Мотря...

Карпо не зачіпав дівчат, не жартував з ними. Дівчата звали його гордим.

— Та хоч би й високі, то перескочимо. Здорова була, Мотре! — сказав Карпо, подаючи їй руку.

Мотря руки не подала і підставила глиняника. Карпо взяв її за руку висше ліктя і здавив так, щ Мотря крикнула на увесь двір.

Отсього я вже не люблю! — крикнула Мотря.

— Мотре! хто тобі купив ті червоні кісники?

— Купив хтось, та не скажу. Не питай, бо старий будеш, — задріботїла Мотря й блиснула двома рядками маленьких дрібненьких зубів.

— Та покинь того глиняника! — сказав Карпо і хотїв відібрати від неї драного горшка.

Мотря сїпнула до себе; шматок горшка зістав ся в Карпових руках. Червона глина полилась по земли.

— Геть, відчепи ся від мене, бо мати лаяти-ме, що я й доси припічка не підвела, — сказала Мотря, але не пішла в хату підводити припічок, а почала мазати призбу. Мотрі хотїло ся пожартувати з Карпом. Тільки що вона почала мазати призбу від порога, Карпо сїв на призбі.

— Ей стань, бо я й тебе підведу червоною

глиною: будеш ще рудійший, — сказала Мотря, махаючи віхтем коло самого Карпа.

— Мотре! хто це тобі купив таке гарне намисто? — спитав Карпо.

— Та вжеж не ти, — сказала Мотря і знов махнула віхтем коло самого Карпа; Карпо посунув ся ще дальше.

— А як би я купив тобі намисто, щоб ти сказала?

— Не знаю, щоб я сказала, — промовила Мотря.

Карпо відсунув ся на самий край призби; дальше вже і призби не було.

— Вставай, бо зіпхну! крикнула Мотря.

— Ану пхни, чи подужаєш? — промовив Карпо й усміхнув ся.

— Тікай, бо їй богу пхну. Я не подивлюсь тобі в вічи, — крикнула Мотря і замахнулась на Карпа віхтем. Червона глина бризнула трома кровяними крапельками на білу Карпову сорочку.

Карпо схопив ся й зачепив ногою глиняник. Глиняник перекинув ся й покотив ся з горбка. Карпо обернув ся, щоб не замазати чобіт, зачепив пятою другий глиняник з білою глиною, що стояв коло самого порога. Глиняник покотив ся на середину двора, а за ним простягала ся біла стежка, неначе хто постелив від порога білий рушник.

— Чи ти здурів, чи збожеволів! — крикнула Мотря на весь двір. Ой лишечко мені! щож

оце буде, як мати надійдуть з ярмарку?

Карпо стояв серед двора і усміхав ся. Він ніколи не сміяв ся гаразд, як сміють ся люди. Його насуплене жовтаве лице не розвиднювалось навіть тоді, як губи усміхались.

— Візьмиж та пообтирай, бо я не знаю, що се менї мати скажуть. Се-ж мати купила на ярмарку вальок сеї глини за цїлого пятака, — промовила Мотря жалібним голосом.

— А ну, Мотре, заплач! Я ще з роду не бачив, як дївчата за глиняниками плачуть.

— Добрі смішки! Як візьму оцього віхтя та обмажу тобі голову, то ти більше не будеш менї глиняників перевертав.

Мотря нахилилась, вхопила з землї віхтя з червоною глиною і вже замахнулась, щоб кинути ним на Карпа.

— Не сердь ся, найму завтра музики, — промовив Карпо.

Мотря бачила, що Карпо залицяєть ся до неї, і здержувала свій гнів. Другому парубкови вона-б і справдї обмаза[illegible]иною потилицю.

Тільки що Мотря за[illegible]кнулась [illegible]ктем, за вербами заторохкотїв кінський візок. Мотря опустила руку.

Карпо скочив через перелаз і пішов попід тином. По другім боцї вулицї котив ся візок і підкотив ся під ворота. Довбишка зараз углянула під хатою дві смуги розлитої глини і два глиняники, що качали ся серед двора.

— А це, дївко, що таке! — крикнула мати

з воза. Чи ти пяна чи твереза,, що поперекида ла серед двора глиняники.?

— Та тут скочив у двір якийсь кабан. Як почала я ганяти ся за ним, а він, проклятий, як дременув попід хату та й поперевертав обидва глиняники, — говорила Мотря.

— Се мабуть рябий Паращин кнур! Він каторжний скаче через плоти, як собака — промовила мати. — Чом же ти не підвела припічка, та заходилась коло призби! — говорила мати, ввійшовши в хату.

— Оце, Господи! чом, та чом? — крикнула й собі Мотря. — Як би не той каторжний кнур бодай він луснув, як-б доси все діло поробила, — сказала Мотря, осміхаючись до стіни.

Карпо тимчасом прийшов до дому й застав уже батька дома. Батько й запитав: Деж се ти Карпе був? Може розкопував через шлях гору?

— Через яку гору? — спитав Карпо, не дивлячись на батька?

— А через оту, о! хиба не бачиш? сказав Кайдаш, показуючи рукою на крутий шпиль, що трохи не висів над його садком. — Я ж вам обом казав, щоб ви трохи роскопали дорогу навскоси. Одначе сьогодня неможна жати, а копать можна.

— Хиба я здурів, щоб гори роскопував, — сердито обізвав ся Карпо.

— А як же ми возитимемо снопи? — сказав батько.

—Так як і вовили, знехотя сказав Карпо.

— А хиба ж мало осїв ми там поломали?

— То ще одну або зо дві поломаємо. Цїлий куток їздить через гору, а я буду її розкопувати. Отсе справдї штука.

— А хто ж її роскопає, як ми не почнемо? Комусь треба почати, — сказав батько.

— Як хтось почне, то й я копирсну заступом скільки там разів, — сказав Карпо і пішов у хату.

— І я так само, обізвав ся Лаврін та й собі пішов у хату.

Старий Кайдаш тільки рукою махнув, розпрягаючи воли: були пани, шляху не розкопали, настала волость, а шлях все таки не розкопаний. Не буду ж і я його копать. Нехай його чорти розкопають, коли знайдуть у йому смак, — бубонїв сам до себе Кайдаш.

На дзвініци вдарили в дзвін. Старий Кайдаш зняв шапку, тричи перехрестив ся й пішов до церкви, загадавши синам поладнати два вози з рублями для возовицї. Другого дня світом вони збирались їхати на поле по снопи, не вважаючи на те, що була неділя. Селяни поважають неділю й празники і не роблять нїякої роботи, але не мають за гріх одного дїла: возити в неділю та в празник снопи.

В неділю вранцї перед службою Мотря Довбишівна прибралась до церкви. Вона принесла з комори завязані в хустцї квітки та стрічки і розсипала їх по столї, застеленому білою скатертю; принесла й поставила на лаві червоні чоботи. Довбишівна сїла на круглому дзигликови коло стола, а подруга су-

сїда надала Мотрі на голову кибалку, вирізану з товстого паперу, схожу на вінок; на кибалку, над самим чолом, поклала вузеньку стрічку золотої парчі, а потім клала стрічки одну вище від другої, так, що над чолом було видно пружок від кождої стрічки. Всю кибалку кругом і всї коси вона обтикала квітками з червоних, зелених, синих і жовтих вузеньких стяжок. За вуха вона позатикала пучки дрібненького барвінку, качурині кучери та павині пера і потім розстелила по спинї двайцять довгих кінцїв стрічок до самого пояса.

— Нащо це ти, Мотре, так прибираєш ся? — спитала її мати: тепер же не велике свято. Нащо ти надїваєш всї квітки та стрічки?

— Та залежались в скринї. Хочу троха провітрити, — сказала Мотря, але в неї була зовсїм инша думка. Карпо обіцяв для неї наняти музики. Вона сподївалась побачити ся з ним у церквї.

Мотря вбрала ся в зелену спідницю, в червону запаску, підперезалась довгим червоним поясом і попускала кінцї трохи не до самого долу, одяглась в зелений з червоними квіточками горсет, взулась в червоні чоботи, надїла добре намисто, взяла в руку білу хусточку та й пішла до церкви. Вся її голова аж нїби горіла квітками проти сонця. Павине піря блищало й миготїло, а золотий пружок парчи на чорних косах сіяв й надавав краси тонким чорним бровам та блискучим очам.

Вона дійшла до Кайдашевого двора. Саме тоді з крутого цплиля з'їзджали два вози з

снопами, неначе два стіжки котили ся з гори. То віз снопи Кайдаш з двома синами. Високі вози посхилялись на воли й кололи їх за спину гострою соломою та остюками. Воли аж поздерали голови вгору та повитріщали здорові очи.

— Карпе! держи бо цабе! — крикнув батько на сина. — Поминай колесом отой каторжний горбок.

— Цабе, сірий! цабе, моругий! — крикнув Карпо і крутив батогом над рогатими головами.

Але саме в той час він глянув вниз. Попри їх двір йшла Мотря, в квітках та стрічках. Червона запаска, червоні чоботи, червоний, як жар, пояс, — все блищало й сяло проти ранішнього сонця, як щире золото. Карпо задивив ся на те диво, а віз вискочив уже одним колесом на крутий горбок.

— Держи цабе! — крикнув не своїм голосом старий Кайдаш, побачивши, що віз нахиляєть ся на один бік. — Чи ти оглух, чи ти осліп! Карпе, держи бо цабе!

Карпо не міг відірвати очий від Мотрі, а віз усе нахиляєть ся на бік. Батько кинув заднього воза і побіг з гори до переднього, та все кричав: цабе, сірий, цабе! Віз вискочив колесом на горбок і перекинув ся на бік. Передня вісь хруснула, як тріска, а колесо завязло в рівчаку.

— Ой лиха моя година та нещаслива! — крикнув Кайдаш. — Се ж мене покарала свя-

та неділя. І нащо було сегодня їхати по снопи?

Не встиг Кайдаш набідкати ся, як задний віз нагнав ся на передний й перекинув ся.

Тим часом на дзвінниці вдарили у всї дзвони. Всї люди, що сидїли коло церкви, повставали й почали хрестити ся. Кайдашеви було видко увесь шпиль, на котрому стояла церква, всїх людей коло церкви. Він зняв шапку і почав хреститись.

Господи милостивий та милосердний! Покарала мене й свята неділя і свята пятниця. Тепер хоч сядь та й плач! — говорив Кайдаш і трохи не плакав.

— Вас, тату, все карає як не пятниця, так неділя, — сказав Карпо насьмішкувато.

— Ти вже в нас великорозумний! Колиб так було копирснуть хоч раз заступом того каторжного горбика! Що ж тепер будемо на свїтї божому робити? бідкав ся старий Кайдаш.

— Кидаймо снопи та ходїм до церкви, — сказав Карпо.

В старого батька і справдї була така думка. Йому хотїлось відмолитись за свій гріх, Карпови ще більше хотїлось до церкви. Він тільки поглядав, як Мотря йшла на гору до церкви, як увійшла в браму, як перейшла цвинтар під зеленими вишнями й стала коло самих дверий коло дївчат.

Карпо глянув на вози й важко здихнув. Треба було брати ся за роботу.

Вже задзвонили на Достойно, як Кайдаш

з синами впорав ся коло воза, відвіз снопи в двір, а на горі зостав ся тільки поломаний віз.

Старий Кайдаш накинув свиту й пішов до церкви відмолюватись за свій гріх. За ним слідком пішов і Карпо, щоб подивити ся на Мотрю.

Карпо перейшов цвинтар і тільки встиг кинути очима на Мотрю. Вона умисно стала коло дівчат з самого краю. Карпо ледви вглянув на ходї її гострі, як ніж очи, вхопив її блискучий погляд зпід вікна квіток та зеленого листя.

Виходячи з церкви, Карпо догнав Мотрю за брамою. Її довгі стрічки маяли на вітрі, неначе листя роскішного хмелю, що почіпляв ся на тополї. Мотря затулила губи хустиною, але зараз їх відтулила й сміливо спитала: чи вийдеш по обідї на мизики?

— Вийду! а ти, Мотре, вийдеш?

— Вийду, хоч би й мати не пускала, — відказала Мотря, і побігла на греблю та й схо вала ся за вербами, тільки червоні стрічки блищали між зеленим листєм.

— Ой важу я на сю дівчину вражу, та не знаю, чи буде вона моєю; вється ся як вюн в руках, та колиб не вислизнула з рук, — подумав Карпо тай пішов у хату.

По обідї на вулици вдарили троїсті музики і пішли через село до корчми, вигравaючи дорогою. Заворушились дівчата на городах та в садках, висипались на вулицю, аж перелази затріщали. Жнива кінчались, настав вільнїйший час. Дівчата збирались на гу-

лянку під коршмою. Коршма стояла коло одної греблї над ставком між високими вербами. Всї дївчата були тільки в червоних кибалках, одна Мотря прийшла в квітках та в стрічках. Дївчата зглядались одна за другою, та все поглядали на Мотрю. Між парубками зачорніла висока смушева Карпова шапка. Карпо найняв музики дївчатам. Всї дївчата здивувались. Нїхто не догадавсь, що він найняв музики для одної Мотрі. Мотря пішла у танець і повела з собою других дївчат. За дївчатами пішли в танець хлопцї. Тілько Карпо стояв здалека, заклавши одну руку за пояс. Він не любив і не вмів танцювати. Здалека він з під лоба дивився на Мотрю, як на їй плечах маячили довгі кінцї стрічок, як дріботїли в танцях її червоні чоботи, як брязчало на шиї добре намисто з дукачами.

Музики разом стали, неначе струни порвали. Дївчата перестали танцювати. Карпо все стояв та скоса поглядав на Мотрю. Він не приступив до неї, не розмавляв з нею. Мотрю почала брати злість. Над вечір дївчата почали розходити ся. Пішла до дому і Мотря, троха сердита на Карпа Карпо дігнав її й пішов з нею поруч, але довго не промовляв й слова. Мотря мовчки лузала насїня. Довбишів двір був недалеко. Вже було видко садок і задимляний верх. Вони пішли греблею.

— Чого се ти, парубче, слїдком йдеш за мною? Мати побачить, та ще й вилає, — сказала Мотря, не дивлячись на Карпа.

— А я як свисну за садком, чи вийдеш?

— Я-б обсадила черешнями двір, щоб і твого голоса не було чути.

— Чому-ж так?

— Хто тебе знає, чи ти гордий, чи ти пишний, чи гордо несеш ся. Я не знаю, чи ти мене вірно любиш, чи з мене смієш ся. Ще й слави на все село наробиш.

Карпо спинив ся під вербою на гребли. Мотря й собі стала.

— Я не гордий, я не пишний й гордо не несу ся. Я тебе, Мотре, щиро люблю і з тебе не смію ся.

Мотря стала якась добрійша і ласкавійша. Вона усміхнулась і глянула Карпови просто в очи. Її блискучі очи неначе легка роса присипала.

— Як зійдуть зорі на небі, я видам матері вечерю тай вискочу на часок у садок. Прощай Карпе! — сказала Мотря і крутнулась перед ним так швидко, що її стрічки обсипали йому лице нїби вибухом.

— Ой ти дівчино, з кучерявої рути-мяти звита та з остролистої шальвії! — подумав Карпо і повернув назад до дому.

Минуло неділь зо дві. Вже кінчалось лїто. Перед самим Семеном Карпо заслав до Мотрі старостів. Старости заміняли хлїб; Мотря не цурала ся Карпа.

На Семена старий Кайдаш надів нову чорну свиту, засунув за пазуху паланицю, взяв у руки ціпок і пішов з своєю жінкою до Довбишів в гості. Кайдашиха вбралась, як у неділю, в горсет, в жовті чоботи, в нову білу свиту,

ще й засунула в рукав білу хусточку. Довбиші були богаті, і Кайдашеви хотілось себе показати перед богатирями.

Кайдаш з жінкою увійшов в Довбишів двір. На дворі було горячо, як літом. Сонце тільки що звернуло ся з півдня. Кайдашиха стала коло воріт і обтерла полою пил з жовтих чобіт. Недалеко від хати під грушею Мотря терла коноплі. Її руки ходили ходором. Терлиця гавкала під її руками, як сучка, дрібно та голосно, аж скрипіла, аж вила. Жменя конопель маяла в її руці, неначе лисячий хвіст.

Добрий день! моя дитино! Боже поможи! — промовила Кайдашиха до Мотрі тоненьким голосом.

— Доброго здоровля! спасибі! — обізвалась Мотря з садка, і її руки не переставали ворушити мечик терлиці. Вона тільки підвела голову в гору і знов спустила очи на терлицю.

— Чи батько та мати дома? — спитала Кайдашиха.

Дома. Вони в хаті — обізвала ся Мотря, і терлиця замовкла на хвилину та й знов загавкала на весь садок.

Довбишка виглянула на вікно й догадалась що Кайдаші ідуть на розглядини. Вона митю за стелила скатертею стіл, поклала на столі хліб, накинула на себе горсет, а Довбиш вискочив у сіни, вскочив у комору і накинув на себе свиту.

Ще Кайдашиха розмовляла в дворі з Мотрею, а Довбишка відчинила сінешні двері й стала на порозі. Кайдаші привіталисъ до Дов-

бишки. Хозяйка попросила їх у хату. В сінях стрів гостий Довбиш і поцілував ся з ними. Всї вони ввійшли в хату, і гості знов поздоровкались з хазяїнами.

Кайдашиха поклала на стіл паланицю. Довбишка взяла паланицю в руки, поцілувала і знов поклала на стіл.

— Як вас, свахо, Бог милує? Чи живі, чи здорові, моє серденько? — говорила Кайдашиха тонким голосом, та все пишала губи.

— Спасибі вам, свахо! Живемо потрошка, хвалити Бога. Сїдайте, свахо, щоб старости сїдали, — просила хазяйка.

— Та дай же, Боже, щоб старости сїдали. Як ласть Господь милосерний, то може і справдї старости незабаром сядуть у вас, — говорила Кайдашиха, втеряючи губи і очи хусточкою, хоч на губах і на очах нїчогісїнько не було.

— Чи се ви, свахо, запилились? — спитала ся Кайдашихи хазяйка.

—Еге, моє серденько. На дворі душно, неначе серед лїта, — сказала Кайдашиха і знов в друге обтерла лице хусточкою. Вона любила чепуритись і держала себе чисто. Все на її було чистеньке, неначе нове.

Кайдашиха сїла коло стола на ослонї. Кайдаш балакав з хазяїном.

— Та сїдайте бо, свахо, за стіл! — просила хазяйка.

Кайдашиха пересїла з ослона на лаву. Вона дуже церемонилась і була прохана. Перебуваючи на службі у панів, вона набралась від

них чимало пишаня.

— Та сідайте бо, свахо, за стіл, будьте ласкаві. Осе, Господи! А ви, свату, чого се стоїте? Сідайте за стіл, а то ще й старости наші спротивлять ся.

Кайдаш поліз за стіл. Кайдашиха тільки троха посунулась по лаві до стола, й очи спустила в долину.

— Осе, Господи! сідайте бо, свахо, коли ваша ласка, на покуті! Виж таки наша сваха, — припрошувала хазяйка Кайдашиху.

Кайдашиха зовсім спустила очи, запиналась, втерла губи хусточкою і посунулась на саме покуте. Вона ледви підвела очи й глянула на хату.

— Де се моя Мотря? Осе загаялась за сею роботою. Вже й час полуднувати, — говорила хазяйка, вештаючись по хаті.

Та й робоча-ж ваша дочка! Що за золота в вас дитина. Там так пильнує коло роботи, що й не підводить ся. Ото, моє серце, гарну невісточку матиму, коли дасть Господь милосерний довести діло до ладу, — заговорила Кайдашиха, неначе в розмові мід розлила по хаті.

Довбишка гукнула на Мотрю. Мотря ввійшла в хату й стала коло порога. Мати казали її зібрати з глечика сметану та накришити сала. Сама хазяйка накраяла хліба, а хазяїн вніс з хижки бокату фляшку горілки і поставив на стіл. В горілці плавав червоний стручок перчиці, неначе тільки що вирваний на городі. Кайдаш глянув на перець і в нього потекла слинка.

Мотря поставила на стіл полумисок з сме-

таною й тарілку з шматочками сала. Кайдашиха не зводила з Мотрі очий, неначе хотїлаб випитати всю її душу. Її очи з мягеньких стали зразу тверденькі. Брови насупились, а усьміх злетїв з уст і ніби вилетїв з хати.

— Спасибі тобі, моє серце кохане, що ти нас витаєш, — промовила Кайдашиха до Мотрі, і знов на її уста прилинув усміх, а з слова ми полилась неначе патока з уст.

Кайдашиха сидїла, згорнувши руки, ніби тільки що запричастилась і прийшла з церкви.

Мотря підвела на будучу свекруху острі очи й спостерегла ту патоку своїм пронизуватим розумом. Той солодкий медок відразу не сподобав ся Мотрі.

Тимчасом Довбишка звелїла дочці розкласти в челюстах трісок і спрягти яєшницю. Мотря почала поратись коло печи. Хазяїн налив чарку перцівки. В Кайдаша натекло повний рот слини. Він на силу здержав ся.

Хазяїн підняв чарку до гори і почав приказувати: даруй же Боже, нам щастя й здоровля, а померши пошли Господи царство небесне. Поможи нам, Боже, довести дїло до кінця, а ти дочко, будь щаслива й здорова. Як будеш свекрови і свекрусї покірненька, буде твоя голова веселенька!

Хазяїн випив усю чарку до самого дна, щоб не зосталось на сльози, знов наляв й подав Кайдашеви. Кайдаш устав, приказав до чарки кілька слів і швидко вкинув в рот горілку. Хазяїн знов наляв чарку і подав Кайдашисї. Кайдашиха взяла чарку і наговорила прика-

зок живим і мертвим повнісіньку хату.

— Даруй же Боже, нам і нашим дітям вік довгий та щасливий; щоб ти, моя доню, була здорова, як вода, щоб цвіла до віку, як рожа, щоб ти закрасила мою хату, моя втіхо, як зазуля садочок, приголубила мою старість. Пішли тобі, Боже, вік веселий, як рибі в морі.

Кайдашиха ледви помочила губи в горілці, хоч і любила горілочку.

Кайдаш глянув на жінку і подумав: — і на якого нечистого вона розпустила язика! — Йому дуже заманулось випити по другій.

— Що се ви, свахо, так мало випили? — припрошувала хазяйка.

— Ой буде, буде! — залепетала Кайдашиха: — така гірка як полин! Я не знаю, як ті пяниці її пють.

— Та випийте, бо свахо, більше. Невже се ви зіставляєте стільки на сльози? — просила хазяйка.

Кайдашиха знов притулила губи до чарки і трохи не помилилась та не хильнула до дна, але якось схаменулась, вкинула в рот один ковток і дуже скривила губи.

— Ой буде, моє серденько! Колиб не впити ся, сказала Кайдашиха і віддала хазяйці чарку в руки, закусивши хлібом та салом.

Довбиш наляв чарку і покликав до стола Мотрю. Мотря взяла чарку, ледви промовила кілька слів, дуже швидко притулила чарку до губ і ще швидше її відвела, неначе губи чаркою попекла й відвернулась, втираючи ся рукавом

Гості і хазяїн почали полуднювати, знов випили по чарці і розговорились. Кайдашиха щебетала, але все крадькома скоса поглядала очима на скриню, що стояла в кутї, на жердку, на подушки. Вона дуже любила чванитись і почала розказувати, як її шанували пани та попи.

Се недавно, серденько моє, просили мене варити обід аж у Дешки: у священника були хрестини. Господи милосерний! наїхало гостий повнісінькі хати, а я на всїх настарчила. Вже як порозїзджались гості, а матушка й кличе мене в покої, садовить мене на стільци за столом, сама сїдає зі мною вечеряти. Так мене частувала, спасибі їй, та все припрошує: та випийте бо, пані Марусю, та їджте бо, пані Кайдашихо! Їй Богу, правду кажу, „проше" вас.

Мотря відвернулась до порога і засміялась. З того „проше" сміялись по цїлім селї й дражнили через те слово Кайдашиху! пані економшею.

— Колиб менї тілько Господь віку продовжив, а я вже доведу до путя тебе, Мотре. Господи, чого я не повиучувалась у панському дворі.

Та згадка за панський двір навела думку про недавню панщину, навела сум на всїх. Кайдашиха примітила теє й звернула на иншу стежку.

— А що вже за своїх синів, то, їй Богу, гріх буде, не хвалити їх. В мене два сини, нена че два соколи. Що вже що, а на старість прикриють мене орлиними крилами. Хвалити Бо-

га, буде до кого прихилити ся. Що за люба дитина, мій Карпо! такий слухняний, такий тихий, хоч у вухо клади. Таким був і маленьким: се було покину в колисці, піду в город, верну ся, а він лежить і не писне. Мої сини, неначе пахучі васильки на городі.

Довбиш і Довбишка слухали, слухали Кайдашиху аж роти пороздзявляли, а Кайдаша брала злість. Він усе ждав, щоб його жінка скорше стулила рота, та щоб хазяїн наливав по чарці. Червоний перець у горілці дражнив його, неначе цяцька дитину, а жінка розпустила розмову на всю губу. Він не видержав.

— І годі тобі хвалити ся дітьми. Хвалилаж сова своїх дітий, що нема кращих на світі, а я каж там совина краса? — сказав Кайдаш.

А вже-ж, що правда, то не гріх, — притакнула Довбишка й неначе підляла масла під огонь.

— Я не хвалю своїх синів, а коли правду сказати, то на всіх Семигорах нема таких хлопців, як мої. Що вже робочі, слухняні, покірливі, то дай Боже таких дітий усякому. Мого Лаврина, „проше" вас, хоч у пазуху сховай, а як іде селом, то дівчата аж перелази ламають.

Кайдашиха і сама не вважала, що перейшла міру. Карпо зовсім не слухав не тілько її, але навіть батька, а покірним він не був навіть малим хлопцем.

Мотря напрягла яєшниці й подала на стіл. Довбиш знов почастував гостий. Кайдашиха випивала вже по повній, не кривила рота і губів не втирала хусточкою. Чарка частійше пі-

шла кругом стола. В фляшці вже зістав ся на дні тільки червоний стручок. В Кайдаша і в його жінки посоловіли очи. Вони встали з за стола й почали працатись, обнимати ся та цїлувати ся. Кайдашиха спіткнулась на порозї.

— Даст Бог, поженимо дїтий, то я для Карпа приробю хату через сїни, — сказав Кайдаш, виходячи за ворота: в мене синами не поле засїяно. Лаврін зостанеть ся в моїй хатї, а Карпо жити ме через сїни в противній хатї.

— І то добре, свату! Як будуть шанувати ся, то помирять ся, а як не схотять, то як схотять! — сказав Довбиш, випроваджуючи сватів за ворота.

— Де вже, щоб мої сини не помирились! На цїлім свитї нема таких слухняних дїтий, як мої сизопері орли! — хвалилась Кайдашиха виходячи через ворота на вулицю.

— Прощайте! зоставайте ся здорові! спасибіг вам за хлїб, за сіль та за вашу ласкавість — прощалась Кайдашиха, гукаючи за воріт-ма.

III.

Після Другої Пречистої Карпо повінчав ся з Мотрею. Чотири днї грали музики, чотири днї пили й гуляли гостї в Довбиша.

В четвер ранесенько, тільки що почало на світ благословити ся, Кайдашиха прокинула ся і збудила невістку.

— Мотре! вставай, моя дитино, затопи в

печі, та як будеш розкладати дрова, то поклади на двох поліна переклад, та вибирай, моє серденько, товстенький переклад, щоби дрова швидше розгорілись. А як приставиш окріп, то піди видій корову та віджени вівці до череди.

Мотря прокинулась і через сон насилу розчовпала, що свекруха вчить її роскладати дрова в печи, неначе її й того мати не навчила. Мотря встала, розпалила в печі, й приставила баняк з водою.

— Піди ж, моя доню, видій корівку. Я трохи ще полежу. Чогось я нездужаю. Так у мене болять ноги! Ох,ох,ох! — застогнала на печи Кайдашиха, укриваючись рядном.

В хаті ще всі спали. Мотря пішла, видоїла корову, процідила цідилком молоко й погнала до череди корову. Вертається вона в хату, а свекруха спить на печи, аж хропе.

— Чи відігнала до череди? — спитала з просоня Кайдашиха, прокинувшись. — Візьми ж, моє серце, начисть картофлі на борщ та накриши бураків, а я зараз встану та покажу тобі, як борщ накладати.

Мотря заходилась чистити картофлі, а Кайдашиха знов зо сну охала на печі й встала тоді, як на дворі зовсім розвиднілось. Вона вмилась, стала перед образами й довго молилась, доки Мотря не наклала в горщик картофлі, бураків та капусти. Свекруха хрестилась, а з коса все споглядала на невістчині руки. Розумна Мотря й собі з під лоба поглядала на свекруху й спостерегла той косий погляд.

Кайдашиха помолилась Богу й почала знова навчати невістку, як наливати борщ, як затовкати, коли вкидати соли. Вона стояла над душею в Мотрі, наче осавула на панщині, а сама не бралась і за холодну воду.

— Як приставиш до вогню борщ та кашу, то вимети хату та накришиш сала на вишкварки до каші, — знов порядкувала Кайдашиха, згорнувши руки, а далі знов полізла на піч, заохала й знов лягла відпочивати.

Мотрі стало лекше, що свекрушині очи не слідкують за її руками. Але чом отсе свекруха не береть ся до роботи? — подумала вона.

Кайдашиха була зовсім здорова й дурила свою невістку. Вона була рада, що взяла в свою хату добру робітницю, й почала залежуватись. В печі зашкварчав горщик.

— Мотре! — крикнула вже не дуже солодким голосом свекруха з печі: — чом бо ти не доглянеш страви? Адже ж як збіжить сало, то борщ доведеть ся хоч собакам вилять.

Мотря замітала сіни. Вона кинула об землю віником і побігла до печі. — Якби я могла розірвати ся на двоє, то я б і сіни мела, й коло печі стояла, — промовила Мотря нелаская вим голосом.

В хату перегодя ввійшов Кайдаш з синами і звелів подавати обід. Мотря подавала обід на стіл, а мати сиділа за столом, неначе в гостях.

— Борщ зварила добре, а каша вийшла трохи за рідка, — сказала Кайдашиха й почала знов навчати Мотрю. Мотря тільки очи

опустила до долу.

По обіді Мотря почала мити горшки та миски. Вона взяла ніж і почала вишкрібати вінці старого засаляного горшка. Горщик запищав під ножем, наче цуценя.

— Не шкреби, дочко, ножем, бо в мене неначе хто в голові скромадить, — сказала Кайдашиха.

— А як же його шкребти, щоб не було чути! — не видержала Мотря й підняла свій голос.

— Не дуже дави ножем, мое серденько любе, то горщик не буде скавучати, наче собака, що завязла в тину.

Мотря замовкла й кинула ніж на лаву. Ніж задзвенів. Свекруха тільки скоса поглянула й трохи постерегла Мотрині норови.

По обіді Кайдашиха загадала насіяти борошна (муки), а потім розчинити діжу, а сама знов полізла на піч спати, а виспавшись, встала й пішла до сусіди в гості. Мотря задумала, соваючи ситом по сійцях, перекладаних вподорож ночовок (нецок). Вона догадалась, що її свекруха недобра, і що під її солодкими словами ховаєть ся гіркий полин. Але Мотря була не з таких, щоб комусь покорятись.

Другого дня Кайдашиха знов збудила рано невістку, а сама вкрилась з головою на печі і заохала. Мотря вже не йняла віри тому оханю. Вона зварила обід, замісила діжу. Роботи було богато. Невістка вешталась, наче муха в окропі, скрізь встигала, а свекруха, вста-

вши в печі, тілько хату вимела, ще й сміте по
кинула зараз за порогом. Мотря вже сердит
поглянула на свекруху й насилу здержала сво
го язика. Виплескала вона хлїб, посадила
піч і подала на стіл обід. Борщ вийшов не
смачний. Свекруха тільки ложку вмочила й н
їла борщу.

— Недобрий, дочко, сьогодня зварил
борщ. Мабуть і сьогодня сало збігло, — ска
зала Кайдашиха.

— Бо ви, мамо, не дуже помагали мен
варити, а в мене не десять рук, а тільки дві, —
відрізала Мотря.

Хто видав так говорити матери! — ска
зала Кайдашиха навчаючим голосом; коли н
вмієш гаразд, то треба вчитись. І я не вміла
але пани вивчили мене на економії.

— Я, хвалити Бога, панщини не робила й
у панів не вчилась, — знов відрубала Мотря

Кайдашиха замовкла і прикусила язика
Вона догадалась, що Мотря не буде мовчати

Настала субота. Роботи було ще більше
Кайдашиха тілько хату замела та й сїла соб
коло вікна старі сорочки латати. Мотря підма
зала стїни, обмазала комин, грубу, припічок
Кайдашиха прийшла до комина, заклала руки
за спину, нахилила голову до комина і роздив
лялась, чи добре невістка помазала.

— Помаж, моя дитино, комин ще раз
Як мажеш, то не крути дуже віхтем, а так, мое
серденько, дрібненько та дрібненько, перше
вподовж, а потім впоперек, оттак, оттак! а то
бач, скрізь віхтї знати, — сказала Кайдашиха,

Мотря глянула на комин, а комин був добре обмазаний і тільки де-не-де було знати віхоть.

— Матери було все вгодиш, а вам не потрафиш вгодити, несьміливо обізвалась невістка.

— Я, серце, бувала в світах, і знаю, як що робить ся. Я було як мажу панські покої, то неначе вималюю. А ти, серденько, як будеш мене слухати, та будеш пильнувати, то й собі навчиш ся, — сказала Кайдашиха та й знов сїла коло вікна шити, ще й пісні затягла.

— Чи ти, стара, здуріла на старість, чи що? — обізвав ся Кайдаш. — Сьогодня субота, а вона пісні затягла.

Кайдашиха замовкла. Їй було сором перед невісткою.

Минув тиждень. Кайдашиха перестала звати Мотрю серденьком і вже орудувала нею, наче наймичкою. Вона просто загадувала їй робити роботу, третього тижня вже почала на невістку кричати, а далї й докоряти. Мотря насилу вдержувала язика й тільки поглядала на свекруху сердитим оком.

Настала Пилипівка. Потягли довгі, як море, ночі. Молодиці на селї почали вставати досвіта прясти.

— Мотре! — кричала з печі Кайдашиха: — вставай прясти. Чи ти чуеш? Вже треті півні проспівали, а ти спиш. Треба прясти на полотно. Мотре! Чи ти спиш?

Мотря встала, засвітила світло, розпалила в челюстах тріски й сїла коло печі прясти. Карпо й Лаврін повставали й стали коло припі-

чка ногами мняти коноплї, а Кайдашиха вкр
лась з головою й знов заснула. Вже Мотр
напряла пів починка й почала приставляти д
печі обід, як Кайдашиха злїзла з печі й сїл
за гребень. Вже надворі стало світати. Мотр
стала віджимати сорочки з відмоки, а Кай
шиха навіть хати не вимела.

Дїло нїби горіло в Мотриних руках. Вон
віджимала платя й разом поралась коло печи
Кайдашиха разів зо два відсувала горщик від
жару, вимішувала кашу, а хати все таки не за
мела. Мотрю взяла злість. Не буду замітати
хати, подумала вона: — а ну, чи вимете све-
круха.

Вже сїли обідати, а хата була незаметена.

— Чом се ти, Мотре, хати й досї не заме-
ла? — сказала Кайдашиха: — чи ти хочеш,
щоби з нас люде сміялись?

Мотря натомилась коло роботи. Її взяла
злість. Вона виляла з ночовок у помийницю
луг і так кинула ночовки на ослін, що вони
посунулись і полетїли на землю.

— Легеньку руку маеш! легенько ставиш,
невістко! — крикнула Кайдашиха на Мотрю:
— одні ночви маемо, а ти й ті розбий.

— Як розібю то купите другі, — відруба-
ла Мотря.

Кайдашиха побачила, що невістка сердить
ся на ню. Її саму взяла злість.

Настав вечер, а в хатї було смітя трохи не
по кісточки. Кайдашиха стала й собі віджимати
сорочки, а хати не замела.

— Чому се в вас і досї хата не метена? —

спитав Карпо, увійшовши в хату.

— Бо твою жінку сьогодня перелоги напали, — сказала вже сердито Кайдашиха.

— Не знаю, кого напали перелоги, — ледви обізвалась Мотря й так скрутила сорочку в руках, що вона чвакнула, ніби закричала, а бризки хлюпнули Кайдашисї в очи.

— Якого се ти невістко так ляпаєш? Ще мало смітя в хатї, то нехай буде грязь, — крикнула Кайдашиха. Чом ти свої жінцї не скажеш? — сказала Кайдашиха до Карпа — хиба ти не бачиш, що вона мене не слухає та дїла не робить.

— А се хиба ж не дїло? Не в піжмурки ж граю — крикнула й собі Мотря.

— Чому ти, Мотре, й доси не замела хати? — промовив Карпо до жінки.

— Не замела, бо гуляю від самої півночи. Ось вже й рук і ніг не чую, так натанцювалась — промовила Мотря.

— Та чого се ти кричиш, як на батька! — крикнула Кайдашиха: — менї вух не позакладало: чую.

— Я на батька не кричала нїколи, а в вас мусиш кричати, коли робиш всю зиму сама.

— А хиба-ж ти робиш сама? — спитала Кайдашиха.

А хто-ж менї помагає, коли хата й доси не заметена, — крикнула Мотря.

— Чого се ти, Мотре, кричиш на матїр. Мати тебе не наводить на злий розум, а на добрий, — обізвав ся Карпо.

— Мала розум, а в вас, мабуть, зогубила. —

сказала через зуби Мотря. — Вона віджимала так здорово, що аж намисто брязчало, а дукачі коливались.

— Мотря поскладала плате на коромисло й пішла прати на ставок. В хаті стало тихо. Кайдашиха взяла мітлу і вимела хату й сіни.

— Ти, Карпе, не потурай своїй жінці, а то вона мене не слухає, ще й лає. Вона мене зовсім не має за матір. Що з того, що вона робоча, коли хата три дни стоїть не заметена?

— Не три дни бо, а тільки оден день, — сказав Карпо.

— Так, сину, так! держи руку за жінкою, а матери не можна буде дальше в своїй хаті й слова промовити. Мотря молода, то нехай робить, а я вже стара, підтопталась. Менї можна і відпочити. А ти жінці не потурай, бо вона й над тобою дальше коверзуватиме.

Карпо взяв шапку, та мерщій з хати. Йому було жаль жінки, жаль і матери.

Доки Мотря прала сорочки, Кайдашиха затопила в печі й приставила вечерю. Вже смерком прийшла Мотря з сорочками й склала їх на лаві. По хатї пішов холод та вогкість. Свекруха поралась коло печі мовчки. Невістка дістала з полицї хлїб та сіль і сіла полуднювати. Вона кинула оком на дiл: хата була позамітана.

— Не буде моя невістка покірна та слухняна, — думала Кайдашиха, стоячи коло печи — не відпічну і на старість від роботи. — І Кайдашиха важко зітхнула. Мотря зрозуміла се важке здихане, наче локір собі.

Чоловіки посходились в хату й сїли за стіл. Мотря кинулась насипати галушки в миску. — Геть! крикнула Кайдашиха: — сама зумію насипати. Не ти напартолила Сїдай, та зпихай ся!

Мотря відійшла на бік, згорнула руки й собі зітхнула.

— Чого се ви гризетесь? — обізвав ся старий Кайдаш: — чи вже не помиретесь коло одної печі? Ти бо, Мотре, повинна таки поважати матїр, бо мати старша в хатї,—почав навчати старий батько: — треба-ж комусь порядкувати в хатї, та лад давати. Дасть Бог, приставлю через сїни хату, тодї будеш собі господинею, але в гуртї все таки лучше жити.

Всї вечеряли мовчки. Мотря стала коло мисника, мов укопана. Вона не сїла вечеряти.

— Годї тобі, дочко, гнївати сь, — знов почав батько: — сїдай та вечеряй, бо ти натомилась.

Мотря стояла коло мисника й з місця не рушила, та все дивилась в піч, де тлїв жар у попілї, неначе хотїла розвеселити свої очи веселим вогнем. Всї стали з за стола, подякували Богови та Кайдашисї, а Мотря все стояла на однім місци, неначе сирота в чужій сїмї. Карпо сїв на лаві і насупив свої рудоваті брови. Між бровами було знати два зморшки, в котрих чорнїла густа тїнь.

В хатї стало тихо, як в вусї. Нафтова невеличка лямпа без скла блимала на столї. Старий Кайдаш, Кайдашиха і Лаврін стали перед образами й почали молити ся Богу, а Карпо все

сидів на лаві, а Мотря все стояла коло мисника. Світло погасло. Карпо й Мотря полягали спати, помолившись в темряві. Мотря чула, що на її душу лягло щось важке, але ні одна сльоза не виступила на її очах.

Другого дня в ранці Мотря замітала сіни. Чує вона, Кайдашиха говорить на дворі з якоюсь жінкою, та все за неї. Мотря виглянула крадькома з сіней. Кайдашиха стояла, спершись на ворота, а проти неї за воротьми стояла її кума, голова проти голови, немов вони цілувались. Кайдашиха почала говорити тихо, але так хо, що було чути на все подвіре.

— С уть Довбиші надавали за Мотрею всяк добра, — говорила кума — ще й ти кумо, забогатієш за невісткою.

— Де там, моє серденько! я думала, що такі богатирі наженуть мені повний двір волів та коров, а вони пригнали одну дурну вівцю, та й перше вовну обстригли. Щось моя невістка не відчиняє при мені скринї; мабуть тим, що порожна.

— Чи робоча-ж твоя невістка? — спитала кума — чи тямить хоч трохи в хазяйстві?

— Хліб їсти добре тямить, — сказала Кайдашиха. Я думала, що ті богатирі вміють добре спекти, зварити. Але мені довелось у всім вчити невістку. Та то, моє серденько, моя невістка незугарна собі, ні спечи, ні зварити, ні прясти, ні шити. Як сама не догляну, то напартолить такого борщу, що й собаки не їдять; як помаже комин, то всі віхті знати. А вже лаятись та мене не слухати, мабуть учив її сам Довбиш в

купі з Ковбишкою. Я скажу слово, а вона десять. А вже що лінива, то й сказати не можна. Вранці буджу, буджу, кричу, кричу, а вона вивернеть ся на полу, здорова як кобила, та тільки сопе.

—Від кобили чую! — крикнула Мотря, висунувши голову з сіний: — ще й одної сорочки менї не справили, а судите на все село.

Кайдашиха замовкла й не знала, де очи діти. Кума десь ділась, неначе крізь землю провалилась.

Мотря поралась в хатї й разу не глянула на свекруху. Вона вибрала сорочки з жлукта, пішла на ставок прати і прийшла до дому аж у вечері

— Пострівай же свекрухо! — говорила голосно Мотря до себе, розвішуючи сорочки по тину, будеш ти в мене циганської халяндри скакати, а не я в тебе.

На другий день досьвіта Кайдашиха закричала з печі на Мотрю.

— Мотре! вставай же прясти! Мотре! чи ти чуеш?

Мотря прокинулась, але не обзивалась.

— Мотре! вже треті півні співали! Вставай, та розкладай в печі тріски.

— Ох, ох, ох! застогнала Мотря достоту таким жалібним голосом, як стогнала Кайдашиха, — так у мене болять крижі, що я із постелї не встану.

Кайдашиха пізнала Мотрину комедію й розсердилась.

— Чого се ти дражниш ся зі мною? Ти

думаєш, що мене піддуриш? Годі тобі брех
справляти. Ставай, та в печі розтоплюй.

— Мамо! годі вам спати! вставайте, та
печі ростоплюйте! — крикнула й собі Мо
тря з полу, — а я трошки покачаюсь.

— Отсе довелось на старість терпіти так
напасть від своїх дітий, — промовила Кайда
шиха! — Карпе! штовхни під бік свою жінку
нехай стає до роботи.

В хатї всї спали, аж хропіли.

— Як би я була кобила, то яб давно вста
ла. Нехай вам кобили прядуть та варять.

Кайдашиха прикусила язика, але її брал
злість.

— Чи ти здуріла сьогодні, чи наважилас
мене з світа звести. Омельку! — крикнула Кай
дашиха до свого чоловіка, — чи ти чуеш, щ
витворяє твоя невістка?

Старий Кайдаш лежав на лаві до гори ли
цем і важко дихав. Він з вечера таки добре ви
пив у шинку й спав, як убитий. Жіночий кри
острі жіночі голоси стревожили його, і він по
чав кричати через сон диким, чудним голосом
Йому приснилось, нїби в хату серед ночи вбі
гла коза з червоними очима, з вогнем в ротї, о
світила вогнем хату, вхопила в передні лап
кочергу й почала поратись коло печі та вс
клацала до него червоними огняними зубами
Він хотїв підвести руку та перехрестити ся, ал
руки стали неначе зелїзні. А коза все крути
лась коло печі, а далї почала танцювати, ви
солопивши язика на пів аршина. Дивить ся Кай
даш на ту козу. З кози стала кобила з здоров

ю, як ночови, головою, з страшними червоними очима, з огняним язиком. Кайдаш закричав не своїм голосом. Сини повискакували з постелї й кинулись до батька. Мотря й Кайдашиха перестали сварити ся і собі повставали. Карпо перекинув батька на бік, а він тільки тодї прокинув ся й опамятав ся.

— Тату! чого се ви так кричите? мабуть вам щось страшне приснилось, — питав батька Карпо.

Кайдаш підвів ся, сїв на лаві й довго протирав очи. Страшний сон злякав його. Він став з лави, почав молитись Богу перед образами. Йому все здавалось, що його карає свята пятниця за те, що він не додержував посту в пятницї й в вечери в шинку напивав ся горілки.

Такий несподіваний випадок завязав рота свекрусї і невістцї. Вони обидві кинулись до роботи, але Мотря не вимітала хати, та все поглядала скоса на свекруху. Свекруха так само поглядала то на мітлу, то на свекруху, а далї витягла з скринї сорочку й собі сїла латати коло другого вікна.

Обід докіпав у печі. Борщ, приставлений до жару, дув бульки і клекотїв вряди-годи, неначе хто в йому ляпав ложкою. Хата стояла не заметена. Свекруха глянула на невістку з під лоба й промовила:

— Чого се ти, Мотре, сїла шити? — хиба ти не бачиш, що в печі обід недоварений, а хата стоїть і доси не заметена.

— Та вже-ж бачу, не повилазили, — обізвалась Мотря, затягуючи нитку в вушко.

— Гляди лиш, щоб тобі й справді не по
вилазили. Сядеш собі шити по обіді, як упо
раєш ся.

— Ох, ох! так у мене чогось болить спи
на, так ниють руки, — почала Мотря тонесени
ким голосом, передражнюючи свекруху.

— Дражнись, дражнись! — сказала свекру
ха. — Кидай лишень сорочку та вимітай хату
кажу тобі. Я хазяйка в хаті, а не ти. Роби то
що тобі загадують.

— А я вам, мамо, не наймичка. Я й в свої
матери не була наймичкою. Коли пішлось н
колотнечу, то нам треба робити діло по-поло
вині. Поганяти і в мене стало би хисту, аб
було кого.

— Не видумуй чорт-зна чого. Як була я
панів, то робила за двох таких, як ти: вари
ла обід на дванайцять душ, а ти й на пять душ
не попнеш ся.

— Робили, бо над вами пан з нагайкою
стояв.

— Коли хоч, то я й над тобою стану з на
гайкою. Цить! а то як візьму кочергу, то
зуби визбираєш, — крикнула Кайдашиха й ско
чила з місця.

— Ви мені не рідна мати: не давали зубів
не маєте права й вибивати. В коцюби два кін
ці: один по мені, другий по вас.

— Карпе! чи ти чуєш, що твоя жінка ви
творює? Чом ти її нічого не скажеш?

Карпо слухав всю ту розмову й не знав, що
їм казати. В хату ввійшов Кайдаш. Кайдашиха
почала йому жалітн ся на невістку.

— І хто нараяв нам брати невістку в тих богатирів? — крикнула Кайдашиха! Лучше було взяти циганку, ніж богачку з порожною скринею.

— Я вашого сина не силувала мене брати; я до вас з хлібом, з солию не ходила, порогів ваших не оббивала. Ви самі до мене прийшли, — сказала Мотря трохи тихійшим голосом, остерігаючи ся свекра.

Старий Кайдаш розсердив ся на невістку і почав на неї гримати.

— Мотре, коли ти наша, то слухай матери та роби діло. Не сьогодні ти до нас привезена. Наш хліб їси, нам і роби, а як ні, то ми тебе і попросимо слухати.

— Хиба-ж я дурно їм ваш хліб! Від ранку до вечера й рук не покладаю...

— А ти хотіла згорнути руки та й сидіти! Чого се ти розходилась! Та я тобі не подивлю ся в зуби! — крикнув Кайдаш, і його темні очи заблищали: він замахнув рукою на Мотрю.

— Тату! в Мотрі е чоловік, — сказав понуро Карпо, — ви не дуже на неї махайте кулаками.

— А ти чого оступаєш за своєю жінкою? — крикнув він на Карпа. — Коли хочеш, то я й тобі носа втру.

— Ба не втрете, бо я вже не маленький, — відрубав Карпо.

Блїде лице батька стало жовте, неначе віск. Він кинув ся до Карпа. Карпо встав з лави і став; неначе стовп.

— Що ви менї цвіркаете в очи, неначе змо-

вились. Хиба я не ваш батько? Хиба менї не можна в своїй хатї порядок дати?

— Тату! не махайте на мене руками, бо й в мене руки є! — сказав Карпо і собі зблїд на лици. Його червоні губи побілїли, неначе полотно.

—Як візьму налигача, то я вас обох так обчухраю, що ви будете менї покорятись.

— Тату! вступіть ся, прошу вас, — сказав Карпо, блїдий, неначе смерть, — бо й я налигача знайду.

Кайдаш побачив, що Карпо не жартує. Він не мовчав батькови й маленьким, а тепер по всьому було видно, що він говорить не на вітер.

— Пфу на тебе, сатано! — плюнув на бік Кайдаш і рипнув дверима так, що з полицї по летїло горня й розбилось на шматочки.

— Так, сину, так! добре говориш з батьком, ще й жінку свою научаєш! Ти візьми ремінні важки та заглуздай її так, щоб вона й не поворухнулась. Ну, взяла собі невісточку! взяла собі в хату біду!

Мотря Сидїла коло вікна, червона як жар, і плутала ниткою здовж і поперек, і по комірі, й по пазусї. Карпо вийшов з хати й собі рипнув дверима так, що вікна задзвенїли. Кайдашиха й Мотря зістались в хатї в двох, сидїли коло вікон одна проти другої й нїби шили, не підводячи очий від шитя. В хатї стало тихо, тільки борщ бризкав з ряди-годи здоровими бульками, неначе старий дїд харчав, а густа каша нїби стогнала в горшку, підіймаючи затужа

вілий вершок у гору. А зимне сонце глянуло весело в вікно й заграло рожевим світлом на білім комині, на білій грубі й намальовало чотири шибки з чорними рамами, чудними малюнками простого прищуватого скла. Молодиці все сидїли одна проти другої, все шили й понашивали від злости таких безконешників, що потім прийшлось їм довго випорю вати та розплутувати. Вони, шили, а все скоса споглядали на мітлу, що стояла в кутку, під мисником.

В хату увійшов Лаврин взяв мітлу і почав замітати. Від вікон до самої печі простягали ся нїби огнянні стовпи, виткані з сонця та дрібного пороху, котрий ворушивсь в яснім промінї, неначе дрібненькі мушки.

Чоловіки посходились в хату. Мотря стала насипати борщ. Чоловіки посїдали за стіл; сїла й Кайдашиха.

— Чи помирились? — спитав батько, обертаючись до жінок.

Свекруха і невістка мовчали. Карпо сидїв за столом і обідав мовчки. Після того як він оженив ся, він нїби виріс в своїх очах. Кождий батьків докір здавав ся йому тепер в двоє тяжшим. Його думки лїтали коло якоїсь хати, в котрій він живе сам з своєю жінкою, сам господарює, без батька, без матери, і нї від кого не чує нїякого приказу та загаду.

Від того часу не було вже ладу між свекрухою та невісткою. Вони споглядали одна на другу з під лоба. Мотря не дуже вважала на Кайдашиху й Кайдаша, але для неї все здава-

лось, що в хатї чогось тїсно, неначе її душать стїни, душить стеля, душить пїч.

Вже було недалеко до Різдва. Роботи бу ло ще більше. Мотря вимазала сїни, помила лави, мисник, полиці. Перед празниками зако лоли кабана. Почав ся в хатї гармідер. Кайда шиха все гукала на Мотрю, а Мотря нїколи не змовчувала свекрусї.

— Мамо! не кричіть на мене, — говорила Мотря, пораючись коло ковбас. — Я й сама по роблю дїло й без вас. Лучше лягайте на ліж ко, та про мене беріть в руки бандуру, куріт люльку, як наша панї економша.

Перед святами Мотря ждала, що Кайдаши ха справить для неї будь-яку нову одежину. Ка дашиха відрізала для неї нову запаску.

На третий день Різдва Мотря витягла з скр нї нову спідницю, привезену від батька. Спідн ця була дуже гарна та рясна, зелена, з черво ними густими рожами. Вона повісила спідниц на сволоцї, на кілку. Кайдашиха тілько скос поглядала на ту спідницю.

Мотря пішла в хижку, надїла спідницю червону запаску, ввійшла в хату та все похо джувала по хатї та розправляла широкі фа ди кругом себе, перед самим носом у свекрух Свекруха нїби не дивилась на спідницю.

— Оту спідницю справив менї Карпо празник! — сказала Мотря й стала перед Ка дашихою, ще й обома руками розтягла шир ку спідницю на обидва боки.

— Батькови своєму покажи! однак бог тий, — сказала Кайдашиха, не дивлячись

спідницю.

— Сьогодня піду до батька та й покажу, тільки не ту чорну запаску, що ви справили менї на празник.

— Ой, Господи! доведеть ся лаяти ся на Рі здво до служби, — сказала Кайдашиха — і через тебе нема менї ні празника, ні неділї. Хиба не чуєш? он до церкви дзвонять.

В великий піст Кайдашиха принесла від ткача гарне тонке полотно й рушники. Вона сховала його в свою скриню, ще й замком зам кнула.

— Та не замикайте, мамо! Хоч і я рук до полотна докладала, та не буду красти, — промовила Мотря; але її дуже хотїлось відкраяти свою частку і сховати в свою скриню.

Настав великий піст. Вже до Великодня було недалеко. Весна була раня. На пятім тижни пішов у поле навіть удовин плуг. Мотря почала вговорювати Карпа.

— Чи ти бачиш, як мене водить твоя мати. Моя мати квітчала мене, як рожу, а твоя мати водить мене, неначе старчиху. Попроси батька щоб дав менї гроший на нову хустку та на спідницю. Куплю собі на Великдень нову одежу та хоч уберу ся по людськи.

Карпови й самому хотїлось прибрати свою жінку, як прибираєть ся квітка на весні. Він по чав просити в батька гроший.

— А де я тобі наберу стільки гроший! — сказав батько. — Твоя жінка не дївка: їй заміж не йти. Піде мати до Корсуня на ярмарок, то й справить, що там буде треба.

Кайдашиха й справді поїхала [illegible] ярмарок. Мотря просилась й соб[illegible] але свекр[illegible] взяла.

В вечір Кайдашиха привезла [illegible] ярмарку хустку й ма[illegible] спі[illegible]цю. [illegible]я розгорнула хустку [illegible] рук[illegible] Хус[illegible] бу[illegible] чорна, з малими квіточками.

- Мабуть хочете мене в [illegible]ниці підстригчи, - сказала Мотря й кинула хустку на стіл. Вона глянула на ма[illegible]рію, н[illegible]ану на спідницю, матерія була [illegible]бо[illegible], [illegible]ка, з червоними краплями. Мотря наві[illegible] ро[illegible]горнула її та й відійш[illegible]а від стола.

— Я знала, що тобі не вгод[illegible]ку. Я не знаю, х[illegible] тоб[illegible] вгодити [illegible] — сказала Кайдашиха, роз[illegible]рдив[illegible]ись: [illegible] де[illegible]к пак! зросла в такій роз[illegible]оші.

Мотря [illegible]овчала. [illegible] для неї, молодої, та хотілось зав[illegible]зати на [illegible]ик голову, розкішн[illegible]о червоною хустк[illegible]. Вона тільки легко зітхн[illegible]ла.

— Не моя воля велить в сїй хатї, — по[illegible]а[illegible]на. І для неї схотїлось волї та своєї х[illegible]

IV.

[illegible]стало лїто. Почались жнива; почала ся в по[illegible] робота.

Сїмя лїтом мало сидїла в хатї, менше стало колотнечі. За горячою роботою в поли не було часу сваритись. Кайдаші вижали свій хлїб і стали заробляти у пана за сніп. Мотря

жала дуже швидко й заробила з Карпом більше кіп, ніж Кайдаш з Кайдашихою.

В осени Мотря обродилась. Кайдаш справив хрестини. Карп[illegible] ще більше ніби виріс сам в своїх очах. [illegible] вважав себе за правдивого хазяїна, у [illegible] рівного батькови. В йому десь узял[illegible] [illegible]га до самого себе. Батько був дуже радий онукови й обіцяв на хрестинах приставити для Карпа хату через сїни. Мала дитина наче трохи помирила свекруху з невісткою. Кайдашиха припадала [illegible] малого унука, неначе коло своєї дитини, вчила невістку, як дитину купати, як сповивати й знов заговорила до невістки солодким голосом. Мотря ненавиділа той облесний голос, але стала ласкавійша до свекрухи. Поки вона слабувала після родива, Кайдашиха стала для неї в великій пригоді. Але не так стало ся, як дитина почала підр[illegible] Кайд[illegible]ха тїшилась унуком, колис[illegible] а Мотря мусїла робити вс[illegible] себе й за свекруху.

Карпо й Мотря, зароб[illegible] ба, вже знали, що вони їд[illegible] батьківський. В стіжках стоя[illegible] [illegible]ниця, до котрого вони приклали більше праці ніж батько та мати. В скрини в Кайдашихи лежало полотно, в котрому може трета нитка була напряджена Кайдашихою. Карпови та Мотрі стало ще важче дивитись батькови в руки. Лихо в хатї тілько затихло й притаїлось, неначе гадина зимою. Веснянне тепло кинуло на ту гадину перші промінї. І гадина підвела

голову, засичала на всю Кайдашеву хату, на все подвіре.

Після Покрови Кайдашиха витягла з скрині два звої полотна: оден звій давнійший, товстого та недобре вбіленого полотна, а другий — тонкого гарного, напрядженого вдвох з Мотрею. Кайдашиха покраяла товсте полотно на сорочки для старого Кайдаша, для Карпа, Лавріна й Мотрі, а собі відрізала тонкого полотна на три сорочки й зараз сховала звій в скриню.

— А менї, мамо, не відріжете тонкого полотна хоч на одну сорочку на празники? — спитала Мотря, насилу здержуючи голос.

— Мене товста сорочка ріже в тїло, а ти, Мотре, ще молода: носи тим часом товсті сорочки, — сказала Кайдашиха.

— А ви думаєте, що мене товста сорочка не ріже в тїло?

— Та бач, дочко, ти не ходиш до панів, а мене пани й попи просять варити обід, кличуть до себе в покої вечеряти, ще й у покоях кладуть спати й подушки під боки стелять. Як же таки менї йти між такі люди в товстій сорочцї.

— Хоч менї пани й не стелять під боки пухових подушок, але ж я пряла на тонке полотно, може більше від вас, — сказала Мотря.

— От і більше! що лаялась, то й справдї більше. Не звикай до тонких сорочок, бо ще хто його знає, як буде тобі на свойому хазяйстві, — сказала Кайдашиха.

— Як вже там буде, а гірше не буде, як у

вас. Колиб хоч одну тонку сорочку відкроїли на свята. Чи вже я в вас і того не заробила?

— Отсе причепилась причепа! Про мене бери все полотно та й закутай ся в него з головою. Так вже настирилась менї, що вже й не знаю, як від тебе відчепити ся, — сказала Кайдашиха.

Мотря відвернулась до вікна і вперве заплакала від того часу, як переступила через свекрів поріг. Вона подумала, що свекруха кривдить її в тому, до чого вона докладала богато праці своїх рук. Вона втерла крадькома сльози рукавом.

Мотря взяла відкраяне для неї полотно і швиргонула його на лаву. Довго лежало воно на лаві надувшись, неначе сердилось на невістку. Мотря достала з скринї червоної та синьої заполочи й вже на вечер сїла вишивати рукави квітками. Квітки виходили здорові та лабаті, неначе вона вишивала їх на мішку або на рядні. Мотря плюнула, покинула шити роскішний хміль і тілько подекуди поцяцькувала пружками та маленькими зірками.

Пошила Мотря сорочку, випрала й надїла. Товсте полотно синїло, неначе буз. Вона глянула в зеркало, і для неї здавало ся, що в такій сорочцї в неї лице почорнїло, й брови стали не такі гарні.

— Була я в батька, було моє личко біленьке й брови чорненькі, а в свекра личко моє змарнїло, й брови полиняли, — подумала Мотря, роздивляючись на себе в зеркалї. І зїсть свекруха, люта змія, мій вік молоденький.

Свекруха пішла до шинку та на підпитку судила свою невістку на все село, що вона нічим не догодить невістці: що справить, то все для неї погане, та дешеве, та не до лиця.

Молодиці все чисто переказували Мотрі, як її судить у корчмі свекруха.

— Почекай же, свекрухо: не буду я більше для твоєї панської шкури на тоненьке полотно прясти, — подумала Мотря, і з того часу вона стала прясти починки собі окремо та ховати в свою скриню.

— Нащо ти, Мотре, ховаєш починки в свою скриню? — спитала Кайдашиха.

— На те, що треба; не буду ж їх їсти, — відрубала Мотря.

— А може й поїш: хто тебе знає, — сказала Кайдашиха.

— Не бійтесь, не понесу в шинк, не пропю і не буду на підпитку судити, як ви мене судите.

— Що ж ти з ними думаєш робити? — спитала мати.

— Помотаю на мотовило, осную та вироблю тобі тонкого полотна на сорочки. Може й під мої боки хтось постелить подушки...

Кайдашиха догадалась, до чого воно йде, і трохи стурбувалась. Вона пряла лїниво, а Мотря дуже пильнувала коло гребеня. Вона боялась, щоб Мотря часом не випряла всього прядива.

— То се ти думаєш збиратись на свое хазяйство моїм прядивом? — спитала Кайдашиха.

— Прядиво таке ваше, як і моє. Хиба я не брала конопель, не мочила, не била на бительни, не терла на терлици, може більше від вас?

Кайдашиха замовкла. Для неї здавало ся, що невістка того не зробить, а тілько мстить ся над нею за товсті сорочки.

Одначе, одного дня по обіді, Мотря витягла з своєї скрині десять товстих починків, взяла мотовило й хотїла мотати. Кайдашиха побачила, що то не жарти, і спахнула.

— Чи ти жартуєш, молодице, чи зо мною дражниш ся? — спитала Мотрі свекруха.

— В мене нема жартів, — сказала Мотря, махаючи мотовилом, котре гойдалось в її руках і черкалось о сволок.

Кайдашиха зобидилась.

— Дай сюди мотовило! Се не твоє, а моє. Принеси від свого батька та й мотай на йому про мене свої жили, — крикнула Кайдашиха й ухопила рукою мотовило.

— Ба, не дам, бо і менї треба, — крикнула на всю хату Мотря, не випускаючи з рук мотовила.

— Дай сюда, кажу тобі! — крикнула на всю хату Кайдашиха, люта від злости; я сама зараз буду мотати.

— Ба не дам! В вас нема чого мотати, бо ви нїчого не напряли, — крикнула і собі на всю хату Мотря й вхопила мотовило обома руками.

— Геть собі до нечистої матери! Дай мотовило, кажу тобі! — зарепетувала Кайдашиха

вже не своїм голосом і вхопила мотовило обома руками ще й потягла до себе.

— Не дам! Хиба будемо битись, чи що? — крикнула Мотря і сіпнула до себе мотовило.

— Дай!

— Ба не дам!

— Дай, кажу тобі!

— Ба не дам!

Молодиці підняли страшний гвавт. Чоловіки позбігались в хату. Їм здавалось, що молодиці бють ся. Серед хати стояла сверкуха й невістка й сіпали кожда до себе мотовило. Обидві були люті, в обох очи блищали. Починок качав ся на землї. Старий Кайдаш, Карпо й Лаврін повитріщували на молодиць очи, не знаючи, від чого скоїлась між ними така сварка. Свекруха й невістка так розлютувались, що не примітили чоловіків.

— Дай сюди, бо як пхну, то й ноги задереш! — кричала Кайдашиха й сіпала до себе мотовило.

— Відчепіть ся, бо і я вмію пхати ся, — кричала Мотря несамовито й тягла до себе мотовило.

— Чи ви подуріли сьогодня, чи показились, — сказав Кайдаш, чи в хрещика граетесь? Покиньте мотовило!

Молодиці його не слухали й тягались по хатї з мотовилом не вважаючи на його слова.

— Та се вони, мабуть, в ворона грають ся — обізвав ся насмішкувато Лаврін.

— Се добра іграшка! Мотре! покинь мотовило, бо як ухоплю кочергу, то побю тобі руки.

Кайдаш ухопив кочергу і замрив ся на молодиць; вони його ніби й не бачили й усе репетували та лаялить. Старий Кайдаш постив, бо тоді була пятниця. Він був голодний та сердитий. Жіночий крик дратував його.

— Покиньте мотовило, бо так і впечу обох по спині кочергою! — крикнув він на всю хату.

Молодиці стояли бліді, як смерть, і від злости ледви дихали. Вони вже не мали сили самі покинути те мотовило. Кайдаш кинув з усеї сили до землі кочергою, вихопив з їх рук мотовило й потрощив його на цурпалочки. Свекруха й невістка розійшлись на бік.

Чого ви лаєтесь? Чого ви сваритесь? почав Кайдаш. — Господи! сьогодня свята пятниця, а вони тебе, неначе на злість, тільки до гріха доводять. На що тобі, Мотре те мотовило?

Буду свої починки мотати. Аджеж в вас доброї сорочки не заслужиш, — сказала Мотря.

Вона хоче прясти собі на полотно нарізно від нас, — сказала Кайдашиха, ледви дишучи.

На що тобі прясти нарізно? Чи тобі хто полотна не дає, чи що? — спитав Кайдаш у Мотрі.

— Хочу прясти, бо маю право, сказала Мотря.

— Ставте, тату, мерщій хату через сіни, — обізвав ся Карпо.

— Ти б лучше свою жінку трохи прибор-

кав, щоб не так високо лїтала, — сказав бат
ко.

— Хиба моя жінка курка, щоб я її кри
обборкав, — сказав Карпо.

— Карпе! не дратуй мене, коли хоче
щоб і в тебе була цїла чуприна.

— Далеко вам до моєї чуприни! — обізва
ся Карпо.

— Ти думаєш, що в мене руки не дорос
до твоєї чуприни? — крикнув батько.

— Мабуть вже переросли... Мати кри
дять жінку, а ви мене, — сказав Карпо.

— Хтож тебе зобижає? Хиба я тобі їст
не даю? — крикнув батько.

— А хиба ж ви дали менї коли хоч копій
ку в руки? Я роблю, а ви гроші в свою скри
ню ховаєте.

— На що тобі гроший! хиба хочеш ї
пропити! — сказав батько.

— А хоч би й пропити! Яке вам до того
дїло? — сказав Карпо.

— То ти мене будеш на старість вчити
— кричав старий Кайдаш, блїдий, як смерть
та все приступав до Карпа.

— Тату! не лїзьте! Я роблю й маю право
на своє добро. Відрізнїть нас.

— То ти через дурну жінку будеш менї
цьвіркати таке в вічи! Чого ти, бісова дочко,
гризеш ся з материю? — крикнув старий Кай-
даш, махаючи поломаним мотовилом: — чи
ти хочеш бути найстаршою в хатї, чи що? чи
ти хочеш, щоб мати була тобі за наймичку?
Я тобі полїчу ребра отсим мотовилом.

Кайдаш махнув на Мотрю мотовилом і зачепив її по руці.

Між батьком і Мотрею став Карпо, неначе з землі виріс

— Тату! не бийте Мотрі, — крикнув він несамовито: — яке право ви маєте бити мою жінку?.

— А чом же вона не слухає матери та тільки збиває бучу в моїй хаті?

— Ба, не Мотря винна, а мати. Мати всю важку роботу скидає на Мотрю, а сама тільки походеньки та посиденьки справляє.

— То се ти таке говориш за свою матір? крикнув Кайдаш.

— То се ти мені колеш очи через свою жінку! — крикнула Кайдашиха, приступаючи до Карпа з другого боку: — от чого я діждалась на старість від своїх дітий!

Як ти смієш таке говорити на свою матір? — сурово крикнув Кайдаш і приступив на ступінь ближче до Карпа.

— Тату! не наближайтесь, — говорив спокійно але понуро Карпо, стоячи стовпом на одному місци.

— Через твою жінку, через оте ледащо, та я буду на старість таке лихо терпіти! — крикнула аж завищала Кайдашиха й вдарила кулаком об кулак під самим носом у Карпа.

— Я побю на тобі отсе мотовило на тріскочки, як ти не спиниш своєї жінки! — крикнув Кайдаш, приступивши до Карпа ще блисше.

Карпо навіть не відхилив голови й не клпнув очима. Він тільки вітріщав їх ще більше,

Кайдаш, приступивши до Карпа ще близ

Але Карпо не відступив ся й не відхи
ся і тілько зблїд та понуро поглянув на бать

— Тату! відступіть ся! не вводіть мен
гріх, — сказав Карпо.

Кайдаш з Кайдашихою то приступали
Карпа, то відступались, як филї бють в ске
стий беріг та знов відходять від него. Кар
стояв, неначе скала. Дуже дразливий стар
Кайдаш розходив ся, кинув ся на Карпа з
лаками й штовхнув його рукою в груди. Ка
по зблїд, як смерть, а тонкі губи, міцно сту
ні, стали зовсїм білі, неначе полотно.

— Тату! не биїтесь! — ледви промов
Карпо.

Кайдаш, блїдий, з темними блискучи
очима, знов кинув ся на Карпа.

— Тату! візьміть лучше сокиру та за одни
разом зарубайте мене, — промовив Карп
ледви дишучи; він почутив, що вся кров н
лилась в його голову, залила йому уха, оч
він почув, що в його вухах задзвенїло й заш
міло, й зашелестїло, а в очах все в хатї поч
ло крутити ся.

— Не лїзь, бо задушу, іродова душе! —
крикнув Карпо, та й кинув ся, неначе звір, н
батька й штовхнув його обома кулаками
груди.

Старий Кайдаш, як стояв, так і впав нав
знак, аж ноги задер. Поломані шматки мото
вила випали з його рук і вдарились до груби
Кайдашиха, Мотря і Лаврін крикнули в оде
голос. Лаврін з матерію кинув ся оборонять

старого батька і заступив його собою. Мотря злякалась, що за її мотовило син побив батька.

Лаврін з материю підвели батька й посадили на лаві. Кайдаш не говорив ні слова й тільки стогнав. Він не тільки забив ся до долу, як стрівожив ся. Неповага від сина й сором перед своїми дітьми, і гнів, і злість, все злилось докупи в його душі, запекло його в грудях так, що йому здавало ся, ніби Карпо вбив його на смерть.

— Нема в тебе Бога в серці! Не дурно ж ти до церкви не ходиш, — через силу вимовив Кайдаш, та все стогнав.

Кайдашиха почала голосно плакати. У Лаврiна брови насупились. Він був готов кинутись на Карпа й обірвати йому волосє на голові. Одна Мотря спокійно сїла на лаві, згорнула руки й дивилась то на піч, то під піч.

В Кайдаша кров почала відходити від очий. Вже перед ним перестав крутити ся світ. Він узяв шапку й вийшов з хати.

— Се все через тебе, невісточко! — промовила Кайдашиха й вдарила до Мотрі кулаком до кулака.

— Може через мене, а може й через вас, — спокійно промовила Мотря, дивлячись під піч.

—Цур вам, пек вам! поставлю вам хату через сїни, та про мене там хоть голови собі поскручуйте, — сказав Кайдаш.

— Та перше зробіть менї й матери двоє мотовил, — спокійненько промовила Мотря.

— Бодай тобі добра не було з твоїм мо-

товилом. Через твое мотовило син попобив батька. Ой світе мій! Не дадуть дїти своєю смертию вмерти, — бідкалась Кайдашиха: — хоч зараз вибирай ся до сусїд з своєї хати.

Сумний зимний вечер заглянув через вікна в хату. Густї дїди стали по кутах і навели, як блїда та сумна смерть, покій на роздражняну, розгнївану сїмю. Молодицї замовкли та тільки важко зітхали. На лаві сидїв старий Кайдаш, сидїв мовчки й собі важко зітхав, підперши голову долонею й спершись лїктем на колїно. На його широкому блїдому лобі, на його спущених віках лежала глибока, важка туга, лежав сором, перемішаний з жалем. Він не їв цїлий день. Його тягло за живіть. Він накинув на себе свиту, надїв шапку та й пішов до шинку поминати святу пятницю та запити сором.

Карпо вийшов з хати в одній сорочцї. Він пішов і став за повіткою під грушею. Свіжий перший снїг укривав гори й долини, нїби тонким дорогим полотном. Усе небо було вкрите густими хмарами, неначе молошним туманом. Карпо дивив ся на голі білі гори, що зовсїм зливали ся з білим небом в вечірнїй млї так що неможна було розібрати, де кінчились гори, де починалось небо. Він дивив ся на чорний довгий ряд гір, котрі чорнїли від густого дубового лїса, неначе обкутані чорним сукном, і він нїчого того не бачив. Уся його душа десь заховалась глибоко сама в собі; він нїби здеревів від тої страшної подїї, котру недавно вчинив. Мягкий перший холод нїби протверезив Карпа. З його голови почав виходити

якийсь чад, і він потроху почав примічати хати, гори, ліс; він примітив, як батько вийшов з двора пішов шляхом поза ставком на греблю, увійшов у шинк; як в шинку в вікні заблищав огонь. Він примітив купку чоловіків, котра чорніла й ворушилась коло шинку на білому снігу. І все те він бачив неначе десь у воді, відкинуте зверху від високого берега, або десь на дні неглибокої прозорої річки.

Холод почав проймати Карпа. Він почутив, що його тіло трусить ся від голови до самих пальців на ногах, що в його голова горить нібн вогнем. Він повернув на місци й зачепив головою гильку груші, вкриту снігом. Сніг, неначе пух посипав ся на його голову, на плечі, на голу шию, за пазуху. Тоді тільки він опамятав ся, набрав у руки снігу, приклав до голови й тихою ходою пішов у хату.

В хаті було тихо й сумно: ніхто не говорив ні слова, тілько вогонь палав та тріщав у печи й здавав ся одною живою веселою істотою в мертвій хаті. Вже в хаті і світло погасло, а Кайдаш сидів у шинку, пив з кумом горівку й там заночував.

На другий день перед обідом Кайдаш увійшов у хату й вніс двоє нових мотовил.

— Нате вам двоє мотовил, та про мене очи повиколюйте собі, — сказав Кайдаш, кидаючи мотовила на лаву.

Мотря весело глянула на мотовила, зараз по обіді витягла з своєї скрині починки й почала мотати. Нове мотовило аж гуло в її руках і в ряди-годи черкалось в сволок, в стелю. Вона

почула в собі дух господині, самостійної го-
подині. Свекруху брала злість. Для неї нев
стчине мотовило гуло, неначе кусливі джмі
кругом її голови.

— Пропадуть мої конопельки! — подума
ла Кайдашиха, — похоплива невісточка по
пряде їх собі на полотно попере мене...

А невістка мотала починки, полічила чи
ниці та пасма, скинула півміток з мотовила і
сховала в свою скриню.

— Ховай, невісточко, в свою [illegible], що
запірвеш. Швидко сховаєш все н[illegible] добро
ще й нас упхаєш в свою скриню, — промови-
ла свекруха.

— Не бійтесь, такого добра не сховаю, а
якби вас знайшла в своїй скрини, то ще б і на
двір викинула, — сказала невістка.

Другого дня Мотря позбирала свої й Кар-
пові сорочки й намочила в лузі.

— Чом же ти не забрала та не помочила
всіх сорочок? — спитала мати.

— Тим, що вас усіх більше обпирати не
буду. Періть собі самі; адже ж маєте руки.

— На що ж той захід на два рази? Хиба
ще мало гармідеру у хаті? Нащо ти наляпуєш
зайвий раз у хаті? — сказала Кайдашиха.

Мотря не слухала матери. Вона пооджима-
ла й покачала. Кайдашиха мусїла заходитись
сама коло своїх сорочок. Вона вже й не говори-
ла за те чоловікови, тим, що боялась колотне-
чі. Вона думала, що все те якось перетреть ся,
перемнеть ся, тай так минеть ся. Але воно та-

ки не минулось.

Раз Мотря спекла хлїб. Хлїб не вдав ся. Вона подала його на стіл до борщу; вийшов липкий з закальцем на два палцї. На біду й борщ вийшов недобрий.

— Недобрий борщ, — сказав Лаврін.

— Але й хлїб спекла, хоч коники лїпи! — сказала сердито Кайдашиха.

— Аж у горлї давить, — обізвав ся й собі старий Кайдаш.

Як на лихо Лаврін, жартуючи, взяв та злїпив з мякушки коника, поставив його на стіл ще й хвоста задер йому вгору.

Мотря зиркнула на коника та й скіпіла, неначе хто линув на неї окропом. Вона лучше витерпіла б лайку, ніж насьмішки.

— Лаяли, били, а се вже знущають ся надо мною, — крикнула Мотря й кинула ложкою до стола.

— Чого ж кидаєш ложкою, нам усїм увічи! чести не знаєш, чи що? — сказав старий Кайдаш.

— Коли хочеш сердити ся, то сердь ся, а не кидай на святий хлїб ложкою, — обізвав ся вперше сердито на свою жінку Карпо: — позабрискувала стравою всїм очи. Щось ти справдї вже дуже розібралась.

— То варіть та печіть собі самі. Я нїчим вам не вгоджу, — сказала Мотря, відійшовши до печі.

— Якби ти була наймичка, то ти б собі відійшла від нас, а ми пекли б та варили самі —сказав Кайдаш.

— Будете ви й так самі пекти й варити, — подумала Мотря й задумала на другий день варити обід тільки для себе та для Карпа.

Другого дня Мотря встала дуже рано, сіла собі прясти, потім затопила в печі, знайшла два невеличких горщечки й приставила в одному борщ, а в другому кашу, як раз стільки, скільки було треба на дві душі. Вона задумала й вечеряти з Карпом окроми.

Кайдашиха спала собі гарнесенько на печи та викачувалась. Полуміня тріщала в печи, окріп булькотів, а вона потягалась на печи в теплій постели, думаючи, що невістка варить обід на всіх. Вже стало розвиднятись. Кайдашиха злізла з печі, глянула в піч і побачила двоє маленьких горнят.

— Що се ти, Мотре, вариш в тих горнятах? — спитала вона.

— Борщ та кашу, — відказала Мотря.

— На щож ти приставила страву в таких маленьких горнятах? Сьогодня ж не пятниця: і батько буде обідати.

— Буде обідати, як ви наварите, бо я на вас усіх не буду більше варити. Я вам нічим не догоджу. Варіть собі самі, оджеж ви вчились в панів.

Надворі вже світало. Сімя обідала рано, а Кайдашисї прийшлось тільки що заходжуватись коло сирих бураків та коло капусти.

— Ой, Господи милосердний! Мабуть ти наважилась звести мене з світа, — крикнула Кайдашиха: — що се ти витворюєш?

— Те що бачите.

— Приставляй у більшому горщику борщ!

— Навіщо! мій борщ вже докипає, — сказала Мотря спокійно, але насьмішкувато.

Кайдашисї довелось самій приставляти другий борщ та другу кашу.

Зійшло сонце, Мотря покликала Карпа обідати і поставила на стіл борщ. Сам Карпо здивувався.

— Що се ти, Мотре, вигадуєш? ти хочеш знов сердити батька, — сказав Карпо.

—Сїдай та їдж! розносив ся з батьком. Батькови наварить борщу мати, а я більше не буду варити на всїх.

Карпо не знав, чи сїдати за стіл, чи нї.

Кайдашиха наробила крику на всю хату, на все подвірє. В хату вбіг Кайдаш, а за ним Лаврін.

— Подивись, що твоя невісточка витворює! крикнула Кайдашиха, вихопивши з печі мале горня з кашею.

Старий Кайдаш витріщав очи на горня й не знав, до чого воно йдеть ся.

— Глянь! що се таке" — сказала Кайдашиха, тикаючи під самий ніс Кайдашеви горня з кашею.

— Каша. Що ж воно, як не каша, — сказав Кайдаш. Він не доглянув ся, в якому там горшку зварили кашу.

— В щербатому б то, чи що, — сказав Кайдаш.

— В щербатому... А чи стане сеї каші на всїх? — спитала Кайдашиха, сердито, що Кайдаш не розуміє дїла.

— Чорт вашого батька знає, в якому там горшку ви приставляєте кашу. Бийтесь собі у двох, а мене не зачіпайте, — сказав Кайдаш, сердитий на жінок.

— Та се твоя невісточка зварила обід тільки для себе та для Карпа. Вона хоче обідать окремо, — сказала Кайдашиха.

— Та нехай про мене обідає й сама, ще й розпережеть ся, — сказав Кайдаш. — Нехай про мене зїсть сю кашу з горшком...

Старий Кайдаш памятав мотовило. В него й досї щеміла спина.

— Я вже не знаю, що се далї буде. Візьму та й піду в комірники. Чому ти, Омельку, нїчого не скажеш отій сатанї?

Омелько бояв ся, щоб не довелось через ту кашу вдруге задерти ноги догори, і мовчав.

— Коли ти нїчого не скажеш, то я сама викидаю отой обід свиням, — сказала Кайдашиха й швиргнула горщик з кашею в помийницю. Горщик гепнув у шафлик. Помиї бризнули на стїну й облили її потоками до самої полицї.

Мотря аж зверетенилась.

— Коли ви викидаєте мою страву в помийницю, то я не буду їсти вашого хлїба. Ваш хлїб давить мене отут у горлї, як важкий камінь. Нате вам і сей борщ, що я наварила, та про мене віддайте його собакам.

Люта Мотря вхопила з стола миску з борщем і кинула її під ноги свекрусї. Миска розлетїла ся на черепки: картофлї покотились аж під припічок.

—Пху на вас! плюнув Кайдаш на розлитий борщ і пішов у повітку робити віз.

— Пху! — плюнув і собі Карпо, тай вийшов з хати.

Лаврін присів і жартобливо плюнув на самісінку копичку бураків та фасолі й собі пішов з хати.

В хаті зістались самі молодиці. Кайдашиха стояла коло печи над розбитою мискою, мов камінна. Мотря стояла коло стола, як стовп, і дивилась на широкі потоки на стіні коло помийниці.

В хаті було тихо, тільки в печі на жару шкварчала ринка з вишкварками так сердито та голосно, неначе кричало десять бабів разом, вхопившись за коси. Сало шипіло, як змія, булькотіло, кувикало, як свиня в тину, ґеготало, як гуска, гавкало, як собака, пищало, скреготало, а далі нїби завило: ґвавт, ґвавт, ґвавт! Ринка, вся промочена салом, зайнялась. Сало загуло і підняло здоровий огняний язик, лизнуло челюсти і загуло вітром в комині.

Кайдашиха обернулась, глянула на огнисте море в челюстах, вихопила з печі ринку і накрила єї ганчіркою. Ринка погасла, а по хатї пішов такий чад, такий смердячий дим, що Кайдашиха закашляла. Погасивши ринку, вона крикнула на Мотрю:

—Візьмиж віник та підмети, коли насьмітила своїм борщем серед хати, або про мене, сховай оте добро в свою скриню.

Мотря взяла віник, згорнула черепки, буряки та картоплю до помийниці й вкинула в

помийницю.

— Зварила обід для свиней; хто вже хто, а свині тобі сьогодня подякують за хліб, за сіль, — сказала Кайдашиха.

Мотря мовчала, тільки зуби зціпила. Вона вхопила дожух, накинула на себе та й побігла до своєї матери.

— Дайте, мамо, пообідати, — сказала вона Довбищці.

— А чом же ти не пообідала вдома? — спитала мати.

— В мене свекруха люта змія; ходить по хаті, — полуміням на мене дише, а з носа гонить дим кужелем. На словах, як на цимбалах грає, а де ступить, то під нею лід мерзне; а як гляне, то від її очей молоко кисне.

— Кажи дочко свекрови, щоби вас віддїлив, а то ви колись з свекрухою спалите хату, — сказала Довбишка, насипаючи в миску борщу.

Колотнеча в Кайдашевій хаті не переставала. Кайдашиха не говорила з Мотрею по три днї, хоч Мотря вже не сьміла варити собі обід окремо. Стара Кайдашиха дуже любила свого унука, колисала його, цїлувала, пестила. Мотря не давала їй дитини й відганяла еї від колиски. Тілько в ночи, тодї як Мотря спала міцним сном, Кайдашиха вставала до дитини, забавляла, як вона плакала, та годувала її молоком.

Кайдаш побачив, шо справдї треба віддїлити дїтей. Він бояв ся Карпа Карпо, побивши батька, забув про те і нї трошки не жалкував, неначе він побив якого-будь парубка в шинку.

В Кайдаша в повітцї лежало чимало дере-

ва. Кайдаш прикупив трохи колодок, щоб поставити Карпови хату через сіни. Тільки почала ся на дворі весна, він закопав слупи. Мотря посіяла на тому місци пшеницю. Пшениця зійшла: то був знак, що місце для хати було чисте.

Кайдаш з Карпом закидав стіни, вшив покрівлю, а Мотря валькувала стіни. Стара Кайдашиха не поклала своїми руками ні одного кавалка глини.

Настало літо. Хату освятили. Карпо й Мотря перейшли у свою хату. Мотря вимазала чисто хату й тільки половину сіний, неначе мотузком відміряла. Вона мазала сіни та все голосно співала:

Колиб менї Господь поміг
Свекрухи діждати!
Заставилаб стару суку
Халяндри скакати.
Скачи, скачи, стара суко,
Хоч на одній ніжці,
А щоб знала як годити
Молодій невістці.
А у батька свого горе —
В свекра погуляти!
А у свекра гірше пекла —
Світа не відати.

Мотря співала на злість свекрусї, голосно на всї сіни. Двері були повідчиняні. Кайдашиха зачинила двері з притиском, а Мотря ще голоснїйше гукала: „заставилаб стару суку халяндри скакати"!..

Карпо з Лавріном перенесли Мотрину скри

ню в нову хату.

Мотря сїла на скрини і промовила: тепер зовсїм пані.

— Як же, Карпе, тепер буде в нас з хазяйством. Чи тільки Мотря віддїлить свої горшки чи й ти думаєш віддїлити ся з худобою та з полем.

— Лучше, тату, зовсїм відрізнити ся з худобою і полем, — сказав Карпо.

— Гляди, щоб опісля не жалував. Ми робили в гуртї одною худобою, а ти знаєш, що в гуртї каша їсть ся, а гуща дїтий не розгонить.

— І вже, тату! нас гуща давно розігнала. Як уже буде, так і буде. Відрізнїть мене полем і худобою. Буду плакати на себе, а не на вас.

—То ти і свій тік так закладаєш? У нас грунт такий тїсний.

— То вже денебудь притулю ся, хоч у куточку, — сказав Карпо.

І батько мусїв віддїлити синови господарство: дав йому пару волів, віз, борону і мусїв віддїлити частку поля.

Мотря від того часу в своїй хатї ніби на світ народилась. В свекрушину хату вона ніколи і не заглянула.

V.

Раз перед Зеленими святами Кайдаш післав Лавріна до млина. Лаврін запряг воли. Батько виніс з комори два мішки жита і по-

клав на віз. Мати дала Лаврінови торбину з харчом.

— Їдь же, сину, до млина, та не гай ся. Топер в млині не завізно: млива там не богато До вечера змелеш і до дому вернеш ся.

Син рушив з двора, виїхав з села й поїхав понад Россю. Дорога йшла з гори та на гору, з гори та на гору над самою Россю. Млин був під самим Богуславом. Лаврін звернув на малий шлях в глубоку долину і виїхав до річки.

Молодий парубок сидів на возї і навіть не підганяв волів. Він задивив ся на річку, на зелені верби понад водою. Веселе сонце грало маревом над вербами, над водою, над камінями. Воли лїниво сунулись по дорозї. Лаврін вив ся на річку і співав пісні.

За Россю під високою скелею блищав на сонци новий гарний панський млин, увесь обтесаний, обмальований, як цяцька, з покрівлею з дощок, з двома вікнами, з білими стовпами, навіть з ганком. Чотири колеса неначе залюбки та заіграшки крутились на яснім сонци і сипали бризками на всї боки. Вода гула на лотоках, шуміла білою піною низче від колес, бризкала нїби туманом, в котрім неначе грали в хрещика маленькі веселки.

Лаврін приїхав до млина, позносив з воза мішки, заїхав під верби, розпряг воли, поклав їм сїна, а сам лїг спати. Виспавсь добре в холодку, він скупав ся в Росї, пополуднював і пішов у млин. Мірошник вже насипав борошном (мукою) його мішки.

На дворі починало вечоріти. Лаврін виніс

на віз мішки і почав запрягати воли.

Не встиг він закласти заноза в ярмо і ненароком кинув очима за Рось. За Россю коло скелї на долинї, вкритій зеленим житом, червонїлась якась велика квітка.

— Де та квітка взяла ся на долинї, та ще така здорова? — подумав Лаврін.

Коли дивить ся він, та червона квітка нїби пливе межою, поміж зеленими колосками. З під квітки виринулась з колосків голова з чорними косами і неначе поплила понад колосками. Лаврін углядів, що ту чорноволосу голову двічи обвивали жовтогорячі кісники, а за кісники були затикані цїлі пучки червоного маку. З жита нїби виплила молода дївчина з сапою в руках. Лаврін задивив ся на неї і покинув запрягати другого вола. Дївчина прийшла до Росї, стала на плисковатім камінни і почала мити ноги. Лаврін знехотя задивив ся на її чорні брови.

Дївчина перейшла через греблю, ступила на місток на лотоках, сперлась на поруче і задивилась не так в воду, як на свою вроду. До неї з води виглянуло її лице, свіже, як ягода, з чорними бровами. Дївчина милувалась собою та червоним намистом на шиї.

Лаврін стояв під вербою недалечко від дївчини і дивив ся на неї. Сонце грало на червонім намистї, на румяних щоках. Дївчина була невеличка на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, червона, як калина, довгобраза повновида, з тонким носиком. Щоки червонїли, як червонобокі яблучка, губи були

повні та червоні, як калина. На чистім чолі бу ли нїби намальовані веселі тонкі чорні брови, густі, прегусті, як шовк.

Лаврін дивив ся на дївчину, як вона спустила на щоки довгі чорні вії, як вона потім повернулась боком, дивилась на воду, на скелі, як блищало її чисте, рівне чоло.

— Ой, гарна-ж дївчина, ще край, мов червона рожа, повита барвінком! — подумав Лаврін, запрягаючи другого вола.

Дївчина вирвала з верби гильку й кинула далеко на воду. Гилька сунулась по водї поволи, а далї нїби побігла на лотоки, і шубовснула під колесо. Дївчина засміялась і блиснула всїма білими зубами проти сонця, нїби двома рядами перлів. Вона кинула очима на Лавріна, задивилась на него і засоромилась, потім зняла ся з місця, шугнула зазулею попри Лавріна, блиснула на него карими очима і повернула на шлях.

Лаврін почув, що вона нїби освітила всю його душу, осьвітила густу тїнь під вербою неначе сонцем і побігла на гірку зіркою.

— Де ти, красо, вродила ся! — подумав Лаврін, — з твоїми шовковими бровами: колиб ти була зазулею в гаю, то я тебе й там спіймаю.

Лаврін махнув батогом на воли і замість того, щоб їхати до дому через греблю, повернув цабе, на пригорок за дївчиною.

Дорога від млина розходилась на три шляки. Кругом було дуже густо сїл, і Лаврінови дуже хотїлось знати, з якого села та дївчина. Дївчина пішла середним шляхом. Лаврін повер

нув за нею. Він поганяв воли і не міг відірвати очий від тонкого стану, загорнутого в горсет, від тонкої загорілої шиї. По обох боках стояло високе жито, неначе дві зелені стіни. Дівчина йшла попід самою зеленою стіною, висмикнула з жита сині волошки, й затикала голову. Лаврін догнав її і зрівнав ся з нею.

Вона глянула на него своїми темними очима, і йому здавалось, що на житі блиснуло дві зірки.

—Добрий вечір тобі, дівчино! Чи далеко з відсіля до села? — спитав Лаврін.

До якого тобі села треба? — спитала дівчина, і її голос розніс ся, неначе в житі заторкотала горлиця.

— До того села, звідкіля ти сама, — сказав Лаврін.

— Не питай, бо швидко старий будеш, — сказала дівчина й осміхнулась.

Вона задивилась на Лавріна.

Лаврін сидів на возі, спустивши ноги на вія і махав батогом на воли.

— Який гарний парубок, хоч і білявий; які в него веселі очи! — подумала дівчина, поглядаючи скоса на Лавріна.

Дівчина пішла уперед. Лаврін пігнав воли за нею. Йому хотілось, щоб вона йшла, як можна тихійше, як можна довше, щоб надивитись на неї.

— Чого се ти так хапаєш ся? — спитав Лаврін.

— Щоб мати не лаяли, — відказала дівчина.

— А деж ти була?

— Панські буряни полола за Россю, а се йду до дому, — сказала дівчина і вже сміліше глянула на Лавріна. Вона пішла тихійше, розмовляючи з парубком.

— Та скажи бо, дівчино, з якого ти села: Чи з Бієвець, чи з Дешок?

— З Бієвець, — сказала дівчина: — а тобі нащо?

— А хиба не можна спитати? Як тебе звуть?

— Мелашка! Отсе, який ти цікавий.

— А як твого батька називають?

— Охрім Балаш. Може хочеш знати, як і матір звуть? — спитала дівчина і засміялась: а ти сам бієвський?

— Ні, я з Семигор. Мене звуть Лаврін Кайдашенко.

— А чогож ти їдеш з мливом не в Семигорь а в Бієвці?

— Та се мене батько післав... — сказав Лаврін тай не доказав.

Вузка дорога йшла на гору і прорізувала високе жито до самого лїса. На горі було видно лїсок. Дорога ховалась у лїсок і знов зараз спускала ся дуже круто в глубокий вузкий яр, зарослий густим лїсом. Лаврін не поганяв волів: він забув і про воли, і про мішки а тільки дивив ся на Мелашку.

В долині вже стояла густа тінь. Доріжка була така вузка, що зелене гилє в горі сходилось до купи і закривало небо. Старі дуби й граби стояли в тіни стовпами, а на противній

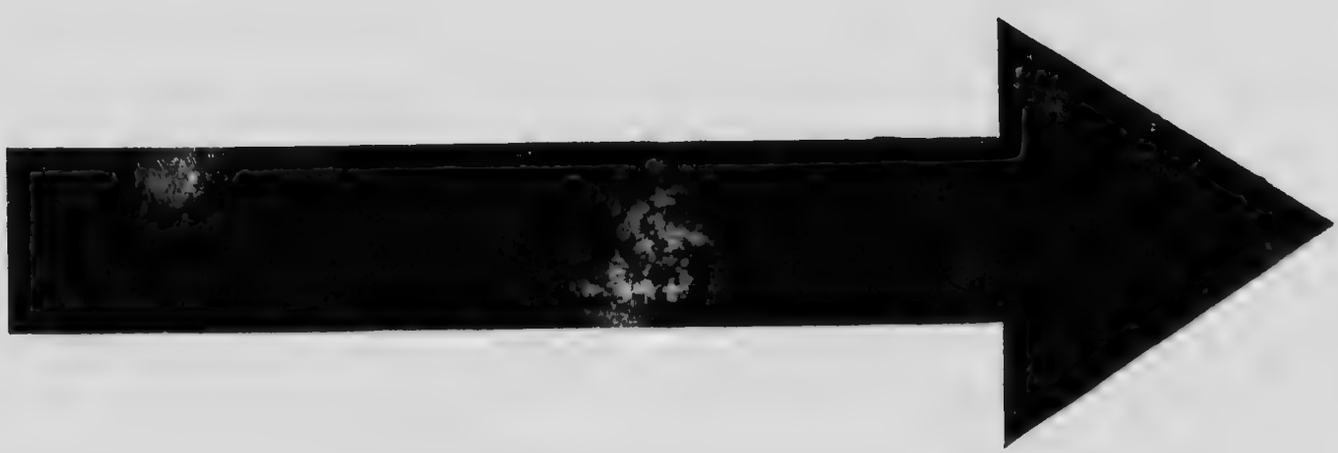

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

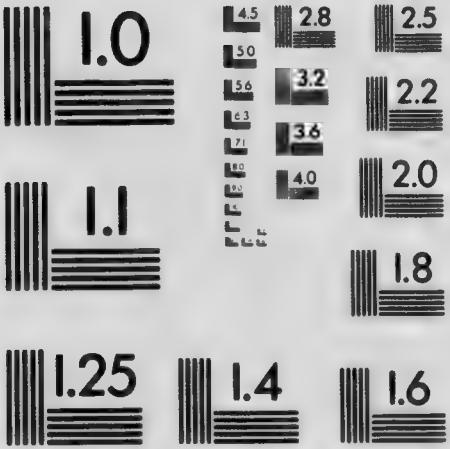

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

горі верхи дерев ще горіли на червонім вечірнім сонци.

Мелашка йшла стежкою й плуталась між високою смілкою та дзвониками. Її чорноволоса голова з маковим вінком здавалась квіткою.

Лаврін не зводив з дівчини очий. Її краса між високою травою на окопі, між синими дзвониками та червоною гарною смілкою так засліпила йому очи, так разом заманила серце, що вона йому здавалась не дівчиною, а русалкою.

Мелашка заспівала пісні. Пішов гук по лісі і розлив ся по долині срібною луною.

— Нема в Семигорах ні одної такої гарної дівчини, — подумав Лаврін, — він скочив з воза, кинув воли й пішов стежкою поруч з Мелашкою. Дівчина липнула на него своїми мов блискавкою очима, почервоніла і спустила очи в низ.

Густа тінь під зеленим гилєм розлила якісь чари. Мелашка здалась йому тепер в двоє красшою. Червоний мак на голові зблід перед її красою.

— Скажи менї, Мелашко, де ти живеш Покажи менї хату твого батька.

В Мелашці так закидалось серце, як птиця тріпаєть ся в густім гилю.

— Наша хата край села, в яру, на Западинцях, — сказала вона дуже тихо й зовсім спустила вії на щоки.

Воли помало плентались дорогою. Лаврін мовчав і Мелашка мовчала. В лісї було тихо, як в хатї. Здавалось, лїс вже дрімав, засипав і

тільки через сон дивив ся з гори освіченими верхами на заходяче над Богуславом сонце. На високім дубі, над самими головами парубка і дівчини затріпала крилами якась птиця. Вона злякала їх обоїх так, що вони аж кинулись.

— Мелашко! — промовив Лаврін тихим голосом: — як побачив я тебе над водою, то неначе з криниці погожої води напив ся...

Мелашка засоромилась і дивилась в землю. Вона мовчала. Птиця на дереві затихла, й знов у лїсї стало тихо, як у хатї.

— Твоя краса, твої чорні брови, неначе моє здоровлє. Як глянув я на тебе, то неначе набрав ся здоровля, — знов почав Лаврін.

По дорозї проти них йшла якась молодиця, спускаючись з гори. Лаврін замовк.

Лїс кінчив ся на горі. За лїсом починалось село, розкидане на горах, та в глубоких ярах. Лаврін сїв на віз. Мелашка відійшла на бік і пішла попід тином. Вони поминули церкву, знов пустили ся вивозом з крутої гори й повернули в вузкий, як рукав, яр. Лаврін поїхав за нею. Яр крутив ся гадюкою на всї боки. Хати були подекуди розкидані попід горами.

— Се наші Западинцї, а ондечки білїє наша хата! — сказала Мелашка, показуючи на одну маленьку хатину під самою крутою горою в кінци вузкої тїсної долини.

Хата була трета від кінця і стояла край вишневого садочка. Вона була мала, стара, аж похилилась на бік. Коло хати стреміли хлївцї, та повітка. Було по всьому видно, що Балаш був чоловік убогий.

— Мелашко! Мелашко, я прийду до тебе на вашу вулицю. Чи прийти, чи не треба? — спитав Лаврін.

— Приходь, — сказала Мелашка, але поспішай до дому, бо тебе батько лаяти ме.

— А може ти вийдеш до млина завтра над вечір, під ту вербу, де я стояв з волами. Однак завтра неділя. Я впрошу ся в батька, або прийду й батька не питаючись.

Мелашка йшла осторонь і мовчала. Вона думала.

— Чи прийдеш, Мелашко? бо я прийду, хоч би мене батько привязав.

— Прийду, — насилу почув Лаврін від неї тихе слово.

Лаврін спинив воли й водив слідом за Мелашкою очима, доки вона ввійшла в свою хату. Тоді він повернув воли назад і поїхав до дому. З Бієвець до Семигор була простійша дорога, але Лаврін поїхав назад тим шляхом, куда пішла Мелашка. Йому здавалось, ніби дівчина погубила за своїм слідом квітки та зорі.

Лаврін приїхав до дому аж о півночи. Батько накрив його мокрим рядном.

— Чого се ти так довго бавив ся, неначе їздив з мішками у Крим?

— Та там у млині так завізно, що трудно було дотовпити ся; мусів чекати черги до самого вечера, — відбріхував ся Лаврін.

— А я думав, чи не поломав ти часом воза, — говорив сердито батько.

Мелашка ввійшла в свою убогу хатину й

стовпом стала. Доки вона йшла поруч з Лавріном, доти на неї неначе південне сонце світило; а як увійшла в хату, для неї неначе сонце впало з неба, і відразу стала темна ніч. Мати загадувала її роботу; робота випадала з рук. Вона пішла в садок, стала під вишнями, схиливши голову, і для неї все здавалось, що вона йде зеленим гаєм поруч з Лавріном, і ніяк не перейде того гаю. От вона ніби сходить з гори, в темну долину, а з долини знов виходить на гору й знов поруч з Лавріном спускаєть ся в яр попід дубами, а Лаврін ніби дивить ся на неї ясними веселими очима, та все говорить, мов соловейко щебече... Тихій а смирній дівчині йшла на душу пісня.

– Чи ти, дівко, сьогодня здуріла, чи на тебе наслано! — крикнула мати.

Мелашка була з поетичною душею, з ласкавим серцем. Часом вона в свої розмові несамохіть вкидала слова пісень.

І зелений гай, і Лаврін, і його очи, — все разом зникло. Мелашка важко зітхнула і пішла в хату до роботи.

Другого дня, в неділю, Лаврін не міг діждати вечера. Ніколи йому день не здавав ся таким довгим. Над вечер Лаврін накинув на плечі свиту, взяв у руки сопільку й пішов до млина. Йому здавалось, що його туди несуть крила. Цілу дорогу то сопілка його грала, то пісня ніби сама співалась.

Лаврін прийшов до Роси. За високою скелею перед ним розгорнулась долина з вербами: гребля, Рось, млин над Росею. Вечірне

сонце так як і вчора обливало ясним промінем всю долину. Вода під колесами шуміла... Лаврін глянув на місток на лотоках. Мелашки не було; подивив ся під ту вербу, де він стояв з возом, і там її не було.

Понад Росею над самим берегом росли довгими рядами верби та лози. На одному каміни під вербою сидїла Мелашка. Лаврін углядів її голову з вінком квіток. Сопілка сама защебетала, як перепелка. Мелашка вглядїла Лавріна на гребли, встала з каміня й стала над водою, похиливши голову.

Лаврін перейшов через греблю й насилу продер ся через густі верби та лози, переплетяні б.ими крученими паничами та ожиною.

— Добрий вечер, Мелашко! — тихо промовив Лаврін, взявши її за руку.

— Доброго здоровля! — обізвалась ще тихше Мелашка, і її очи стали повні слїз, як криниця води: — я думала, що ти не прийдеш. Чого ти так забарив ся? Чи тебе мати не пускала, чи батько сварив ся?

Сядьмо, Мелашко, та поговоримо.

Вони сїли на довгому, як стіл, камени.

Сонце світило на них зза Роси й пронизувало зелені верби, кущі високої осоки коло самого каміня в водї, високий кущ очерету з кудлатими китицями, що закрив їх від млина.

Чого ти, Мелашко, така смутна? Брови твої чорні, й лице біле; де ж дів ся румянець з твого лиця?

— Я цїлу ніч спала — як не спала. Все нїби гуляла з тобою в зеленому гаю та квітки

рвала; все нїби дивилась на тебе, — не надивилась, говорила з тобою, — не наговорилась.

Лаврін розпитував Мелашку про її батька, матїр, за сестер та братів. Вона йому розказувала, що її батько бідний, що мать її дуже любить і жалує, що в неї богато маленьких сестер та братів. Лаврін обняв її тонкий стан, і вона схилила йому на плече голову, заквітчану маком, настурцями та мяткою. На Лаврінове лице похилились свіжі квітки маку, та пахуча мятка і прохолоджували його горячу щоку, неначе холодна роса.

Мелашка розпитувала Лавріна про його батька, про село, за Семигорських дівчат. А вода в Росї тихо плила; лотоки гули, неначе десь далеко у лїсї; тихо коливалась осока та латаття на водяній бистринї коло каміня, неначе дерево на тихому вітрі. Сонце сїдало за Росею, за Богуславським лїсом. Жита нїби дрімали. А в молодих душах розгорювалась любов, як розгорюєть ся сонце лїтним ранком.

Вже сонце зовсїм зайшло, і на дворі стало сутенїти. Мелашка встала.

— Чи се ти пійдеш вже до дому? — спитав Лаврін.

Бою ся опізнити. Менї дорога до дому через гай.

— То я тебе проведу, — сказав Лаврін.

І вони обоє зняли ся з каміня й пійшли між житами на гору. Лаврін провів Мелашку до села. Вже було видно хати. Треба було прощати ся.

— Дївчино моя, краща від сонця! не маю

сили відірватись від тебе. Де збираєть ся ваша вулиця? Йди до дому, а з — дому виходи на вулицю. Я там тебе буду ждати.

— Наша вулиця збиряєть ся недалеко від церкви, під вербами, коло керниці. Але як ти вернеш ся до дому вночи? Що тобі батько скаже?

— Вже про те не питай! Те буде, що Бог дасть.

Мелашка пішла до дому, а Лаврін пішов до керниці, де збиралась вулиця

Надворі смеркало. Під вербами, недалеко від керниці заворушились дівчата й хлопці. Лаврін з'явив під вербою коло тину. Парубки вглядали його, поздоровкались з ним і зараз примітили, що Лаврін був їм незнакомий.

— Що ти за людина? — спитав Лавріна оден парубок: — ти, здаєть ся, не з нашого кутка... А чого се ти, вражий сину, ходиш до наших дівчат на нашу вулицю, нас не спитавшись?

Парубки обступили Лавріна навкруги.

— Я не бієвський. Я прийшов в Бієвці недавно і шукаю собі роботи, — обізвав ся Лаврін.

— Ого-то! добрий робітник. Роботи не знайшов, а на вулицю зараз дорогу знайшов! — крикнув другий парубок.

— Коли хочеш з нами гуляти та до наших дівчат ходити, то став нам могорича, а то ми тобі киями пострашемо дорогу з нашої вулиці.

Лаврін знав парубоцький звичай і повів усю парубочу ватагу в шинк. Він поставив їм

могорича і вже в згоді з ними вернув ся на вулицю.

Мелашка незабаром вибігла на вулицю. Лаврін пізнав її й відійшов з нею від челяди. Вони стали осторонь під вербою коло тину, зза котрого виглядали широкі квітки соняшників. Лаврін прикрив Мелашині плечі своєю свитою і обняв її за стан.

Зорі висипали на небі. Село заснуло. Дівчата співали та жартували з хлопцями. А Мелашка, як горлиця, горнулась до Лавріна. Вже вулиця розбіглась. На небі зійшла зоря, а Лаврін все стояв з Мелашкою і не мав сили відійти від неї.

— Коли ж ти прийдеш до мене? — спитала Мелашка.

— Я до тебе ладен що ночи ходити. Прощай чорнобрива! Прощай, моє ясне сонечко! Десь ти, моя мила, з рожі та з барвінку звита, що додержала мене до самого світа, — сказав Лаврін.

— Коли я твій голос коло двора почую, я зараз вилину до тебе, сказала Мелашка.

— Як я тебе люба, візьму, чи не будеш нудитись в Семигорах? — спитав Лаврін.

— Чого мені нудитись з тобою? Як ляжу спати, твоя тінь ніби в головах стоїть у мене. Я б прикрила твій слід листом, щоб його вітер не завіяв, піском не замів, — сказала Мелашка. — А може ти отсе підеш за ту діброву та і занесеш на віки свою любу розмову.

— Не бій ся, Мелашко! я тебе не покину. Після-завтра виходи на вулицю. Я прийду, хоть

маю пропасти. Прощай, моя мила, краща від золота, краща від сонця, — сказав Лаврін і поцілував Мелашку, неначе впік її душу своїми горячими устами.

Лаврін прийшов до дому вже світом і ляг спати у повітці. Вже всі повставали, а Лавріна не було видно. Вже сонце високо підбилось в гору. Батько знайшов Лавріна в повітці і не міг добудити ся.

— Десь Лаврін блукав цілу ніч, — сказав Кайдаш жінці. — Ходить коло роботи, мов пяний, і ходячи спить.

— На вулици гуляв, — сказала Кайдашиха.

Минув день, минула ніч, а на другу ніч Лаврін знов майнув у Бієвці темної ночі при ясних зорях. Мелашка знов до його вийшла, і знов він вернув ся світом додому, знов не виспав ся і так знеміг ся, що, без сорома казка, пішов по обіді в клуню, ляг у засторонку на соломі й спав до самого вечера.

— Занапастив себе нарубок! — бідкав ся Кайдаш: — і де ти бродиш, де ти волочиш ся цілу ніч? —питав Лавріна батько.

— Там, де й ви волочили ся, як були парубком, — сказав Лаврін.

Лаврін ходив у Бієвці до Мелашки через день і зовсім розледащів. Без Мелашки йому став світ немилий. Йому стала немила мати, став немилий батько, стало погане село. Як тілько настав вечер, як тілько висипали зорі на небі, його тягло в Бієвці. Він не зводив очей з тих гір та лісів за Россею, де стояли

Бієвці.

— А що, жінко! настають жнива, а з нашого Лавріна не буде ніякої роботи, — говорив Кайдаш до жінки. — Ходить по садку, неначе напившись отрути.

— То про мене нехай женить ся. Треба ж його колись одружити. Але де йому брати собі невістку в нашому селі, коли вже ось маємо одну сатану в хаті. В сих Семигорах всі дівки тепер, мов чорти.

— То оженимо хотьби де: хиба нема більше сіл на світі, — сказав батько.

Мати пішла в садок, де під яблунею лежав Лаврін.

— Чого ти, сину, став такий смутний? чи в тебе що болить, чи ти [illegible] на думці маєш?

Лаврін мовчав, тілько рукою махнув. Його очи дивились в зелену гу[illegible]вину з яблінок та черешень.

— Я отсе говорила з [illegible]ом за тебе. Батько хоче тебе оженити. [illegible]силай, сину, старостів до Катрі Головківни. Катря тиха дівчина й гарна, мов калина проц[illegible]итає

— Правда, що процвитає [illegible] як макух під лавкою. Нема мені в Семигор[illegible] пар[illegible]

— А до кого ж ти ходиш [illegible]лицю?

— Та я мамо, ходжу на ву[illegible]ж у Бієвці.

— Аж у Бієвці! — крикнула [illegible] долоні плеснула.

— В Бієвці, мамо. Там поба[illegible]ву! брови чорні, очи карі, любо под[illegible]ся; ли[illegible]ко як калина, а як гляне, засмі[illegible] в меш

серце вяне.

— То про мене шли старостів і в Бієвці. Чия ж вона дочка?

— Балашова. Її звуть Мелашкою.

— Чи тиж знаєш, що за люде ті Балаші? Чи тиж знаєш Мелащині норови? Стережи ся, сину, щоб не взяв такої, як Карпо.

— Як з нею не оженю ся, то в Росї втоплю ся, сказав Лаврін і відвернув лице від матері.

— Чи робоча ж вона? Чи має що за душею її батько?

А чом же. Балаш, здаєть ся люди і з достатками, але я в його скриню не лазив.

— То про мене посилай старостів і до Балашівни, а я з батьком по[illegible] на розглядини та подивлю ся [illegible] на твою милу, і на її батька — матір.

Лаврін так і зробив, як йому раяла мати: причепурив ся, взяв двох старостів, тай пійшов у Бієвці.

Балаш не сподївав ся так рано старостів до своєї дочки. Мелашка була дуже молода. Наставали жнива. Балаш відказав старостам ні се ні те. Мелашка стояла коло печі й залилась слезами. Батько постеріг, чого Мелашка так пізно верталась з вулиці, і згодив ся на заручини. Мелашка втерла сльози рукавом і подавала старостам рушники.

В неділю Кайдаш з Кайдашихою збирались їхати в Бієвці на розглядини до Балаша. Лаврін, веселий та щасливий, запряг воли.

— Чи гарна ж, сину, хата в твоєї Мелащ-

— питала мати в Лаврина.

— Ого-го! ще й яка гарна. Здається, і в цілому селі кращої нема, — говорив Лаврін.

— Чи добрі ж хазяїни Балаші? Чи мають худобу? — питала мати.

— Та там такі робочі люде, що в нас у Семигорах і нема таких, — хвалив Лаврін, бо йому й справді Балаші здавались лучшими від усіх людей на світі.

— В Бієвцях мене знають: я варила обід у попа, як він віддавав замуж дочку. Я там у поповому дворі частувала всю громаду. О, там моє серденько, є добрі хазяїни. В нас у Семигорах і справді таких нема, — говорила Кайдашиха.

Кадашиха наділа тонку сорочку, завязалась гарною новою хусткою з тороками до самих плечей і понадівала всі хрести й дукачі, наділа нову юбку, нову свиту сиву ще й в жовті чоботи взулась.

— Треба гарненько убратись: мене знають усі Бієвці, — думала Кайдашиха й загадала Лаврінові намостити на возі високо сіна, ще й застелити килимом.

Кайдашиха вмостилась на весь віз. Кайдаш сів спереду й поганяв воли. Лаврін ішов за возом. Кайдашиха проїхала коло шинку, де стояла купа чоловіків, гордовито підняла голову й добрийдень людям не сказала.

— Ого-го! наша пані економ вилізла трохи не під небо! — загомоніли чоловіки: — видно, що їде на розглядини.

Кайдашиха виставила навмисне на показ

громадї жовті нові сапянцї. Сонце грало на чоботах. Сапянцї жовтїли на всю вулицю.

— Їй Богу, підняла свиту навмисне вище колїн та показуе жовті сапянцї, — сміялись чоловіки: везе Кайдаш свою жінку, неначе на ярмарок на продаж.

Кайдашиха переїхала греблю, виїхала на гору і вїхала в Бієвцї. Кайдашиха обтерла білою хусточкою сапянцї і гордовито дивилась навкруги: дивіть ся, мов, люде добрі, яка паня їде до вас у гости.

Чималі хатки блищали між садками. Коло церкви стояла здорова хата з новими вікнами.

— Чи не тут живе Балаш? — спитала в сина Кайдашиха.

— Нї, мамо! се дякова хата. Балаш живе трохи далї. — сказав Лаврін, показуючи вулицю, куди треба було повертати.

Віз повернув поза церквою. В одному садку білїла здорова хата з мальованими одвірками та дверми.

— Мабуть се Балашева хата, — говорила Кайдашиха.

—Нї, мамо. Балаш живе гень-гень на отому кутку, в яру, на Западинцях.

Вже вони минули село. Хат було видно дуже мало. Дорога спускалась з крутої гори в глибокий яр. В яру подекуди білїлі убогі хати, неначе білі вівцї.

— Отсе, мамо, й Западинцї, — сказав Лаврін, і його очи весело заблищали.

Кайдашиха насупилась. На Западинцях невидно було нї одної хазяйської, доброї хати.

— Куди ж ти отсе везеш нас? Здаеть ся, ми вже й село минули, — спитала мати.

— Встаньте, мамо, з воза, бо тут гора дуже крута, — сказав син.

Кайдашиха не встигла встати з воза. Воли розбіглись з крутого, як піч, горба. Кайдаш скочив з вія, побіг за волами, спиняв їх, бив пужалом по мордах, але важкі воли не могли здержати воза. Віз ихав їх ззаду, й вони поперли з усеї сили наниз. Кайдашиха вхопилась за полудрабки і трусилась, як у пропасници. Віз натрафив колесами на горбок і перекинув ся. Кайдашиха викотилась з воза, неначе мяч. Сїно вкрило її зверха. Воли потягли воза по долинї.

— Тпру, сїрий! тпру, моругий! бодай ти сказив ся! — кричав Кайдаш і сам летїв з гори з усеї сили, не гірше волів, а воли басували мов конї, задерши голови, та тільки рогами крутили.

—Отсе завіз мене в Западинцї, бодай вони пропали! — кричала Кайдашиха на весь яр: трохи вязів не скрутила.

Кайдашиха вкачалась у сїно та в пил і тільки обтрушувалась. Сїно почіплялось до червоних торочок на голові, поналазило за комнїр, в пазуху, заплуталось в хрестах та в дукачах. Пил набив ся їй у ніс, в уха і навіть у рот. Вона розперезалась, витрясала сїно з пазухи та пчихала, як кішка (кітка), що понюхала перцю. Полудрабок обштульгав жовтий сапянець і зробив смугу через усю холяву і передок.

— А бодай сї Западинцї були запались,

ніж мала я до них їхати! — лаялась Кайдашиха, витягаючи сіно зза пазухи, висмикуючи його з голови: отсе заквітчалась сіном, як вівця репяками: каторжне сіно коле в спину, хоч спідницю скидай!

— Та тут хоч спідницю скинь та й по яру бігай. Ніхто не побачить, бо щось тут і хат негурт видно, — сказав Кайдаш.

Лаврін помостив на віз сіно, застелив килимом. Кайдашиха зовсім очепурилась, сіла на віз та все лаяла Западинці.

Поїзд рушив далі. Яр закрутив ся на всі боки. Хат було видно все менче. Хати були все біднійші.

— Тай крутять ся каторжні Западинці, аж голова в мене вже крутить ся! — гомоніла на возі Кайдашиха: — де ж хата твоєї Мелашки? — питала вона в Лавріна.

— Ото третя від кінця, — сказав син.

Високі, зовсім голі гори стояли по обидва боки, як стіни. Зверха було видно невеличку смужку синього неба. В самому кінци було видно три убогі хатини.

— Отсе, завіз мене в якийсь улик. Се не Западинці, а якийсь чортів мішок! Сюди тільки чортам збирати ся битись навкулачки, а не господарям їздити. То се ті твої здорові хати?! Та тут мабуть живуть старці, а не хазяїни.

Віз підїхав під ворота. Балашова хата була мала й стара, вона розсунулась, випнула задвіркову стіну і ніби присіла на спочинок, неначе стара баба. На причілку хата була підперта двома стовпами, обмазаними білою гли-

ною. Маленькі віконця ледви блищали.

Кайдашиха сидїла на возї й не хотїла злазити. Вона зовсїм розсердилась. Лаврін відчинив ворота. Вони заторохкотїли в його руках, неначе кістки сухих ребер. Кайдаш пігнав воли в ворота. Зза хати вибігла суха собака, кудлата, як вівця, і зашавкотїла на гостей. З хати вибігло пятеро дїтей, а з ними вийшла з хати Балашиха в товстій сорочцї, в убогій старій хустцї на голові.

Кайдаш і Лаврін поздоровкались з Балашихою. Зза Балашихи з сїней виглянула Мелашка, мов квітка, блиснула чорними очима, пахнула румяним лицем і знов сховалась у хату. У Лавріна зімлїло серце.

— Просимо як найласкавійше до хати! — промовила Балашиха і поклонилась Кайдашисї.

Кайдашиха була сердита на Западинцї, аж сопла. Вона простягла з полудрабка жовті чоботи й показала їх Балашисї до самих колїн.

З сїней вийшов Балаш, ще молодий чоловік, привитав ся до гостей, кланяв ся сватам і просив їх у хату.

Кайдашиха нахилила в низьких дверях голову, і для неї здавало ся, що вона влазить у якусь скриню в дїрочку. Хатні двері були ще низші. Кайдашиха нагнулась і тілько що хотїла гордо підняти голову, та з усеї сили лус тїмям в одвірок!

Кайдашиха почула, що в неї на тїмю вискочила ґуля. Вона вхопилась за тїмя. Ґуля заболїла так, неначе хто сунув в тїмя розпеченим зелїзом. В Кайдашихи виступили сльози на

очах, защеміло коло серця, але вона мусіла мовчати і терпіти.

— Ой крикну! — думала Кайдашиха: — ой не видержу, заохаю! Отсе сором! Ой вилаю в батька і матїр Лавріна, і сих поганих Балашів! — думала вона й мусіла зуби зціпити, щоби вдержати язика.

Малі дїти зареготались. Кайдашиха мовчки кляла в батька в матїр і Бієвці, і Балашову хату. Вона полапала рукою тїмя: високий очіпок поламав ся й зігнув ся. Кайдашиха стала шута, як безрога корова.

Балашиха попросила Кайдашиху за стіл. Кайдашиха глянула на убогу хату й не церемонилась; вона просто полїзла за стіл і сїла на покутї, запнившись та втираючи губи хусточкою.

Хата була дуже низька. Маленькі віконця були нїби сліпі. Через старі шибки, вкриті зеленими та червоними плямами, не видно було навіть неба. Стара лежанка з каміня неначе присїла і розїхалась. Каміне повипиналось з неї, неначе сухі ребра в худої шкапи. На полу в кутку стояла стара невеличка скриня. Стеля вигнулась, а серед хати стояв тонкий побілений стовп і він підперав сволок.

Кайдашиха гордим оком оглянула хату й обернула голову до образів. Її червона, високо завязана хустка на голові придавила колїна святі Варварі на чималому образї. Вона відсунулась від образа й сїла проти вікна.

Малі дїти поставали серед хати й повитрішували на Кайдашиху оченята. Коло дїтей те-

рлась кішка, обстрижена від голови до самого хвоста. Кайдашиха глянула на дітей, глянула на чорнобриве Мелащине лице й трохи помякшала. Вона любила дітей.

— Чом ти, Лавріне, не сказав, що в моїх сватів є маленькі дїти? Ото який же ти! Я була б вам, дїточки, привезла гостинця. В мене ж є й горішки, є мед і мак; була б спекла маківників. Ото, Боже мій! — бідкалась Кайдашиха.

Дїти пороздзявляли роти. Горішки й маківники залоскотали у їх ротиках. Вони дивились на богату тїтку і все ждали, що спід її поли от-от посиплять ся горішки, а з пазухи повискакують маківники.

— Отсе Боже мій! не взяла дїтям нїчогісенького. Нате ж вам хоч по шажку.

Кайдашиха витягла з пазухи хусточку, розвязала вузол і роздала по шагу. Дїти дивились на шаги й не знали, що з ними робити

— Чи можна, мамо, їсти дзеню? — спитала маленька дївчина і полизала язиком свою дзеню.

— Не бери, серце, в рот, бе! пхе! — сказала Кайдашиха.

— Кака дзеня! якби маківників, — сказав хлопчик. — Мамо! хочу маківників, — зарепетувала дївчина.

— Які в тітки жовті ноги, неначе в нашої зазулястої курки, — сказав голосно, але ніби про себе старший хлопчик.

Хто видав так говорити. Ось я тобі дам. Йдїть собі гуляти на двір, — сказала Балани-

ха і випровадила дітей з хати.

Балаш з Кайдашем посідали кінець стола і почали розмовляти за жито та пшеницю, за сіно та за ярину. Кайдашиха післала найстаршого хлопця в шинк по горівку.

Отсе, Боже мій! гарні гості, та не знаю чим вас і витати. Тепер Петрівка, такий важкий час, — бідкалась Балашиха.

—Адже ж, мамо, я принесла з ліса глечик суниць, — вихопилась Мелашка — зварім на полудне варенників з суниць та з полуниць.

— Адже ти, дочко, добре радиш — сказала Балашиха. — Побіжи вибери свіжих огірочків та й заходжуй ся коло варенників, а ми з свахою трошки побалакаємо.

Мелашка завешталась по хаті, зняла з кілків ночови, винесла до сіний і пішла в хижку (комору) за борошном.

Кайдашиха не зводила з неї очей. Мелашка була молоденька й невеличка на зріст але проворна, жвава.

— Ну, невелика поміч буде менї з такої невістки. Для неї ще б тільки на припічку кашу їсти, — думала Кайдашиха.

Хлопець приніс кварту горівки. Балашиха накраяла хліба. Балаш почастував гостей горівкою. Кайдаш вихилив чарку до дна, а Кайдашиха, по своїому звичаю, тільки губи вмочила й втерлась хусточкою. Вона взяла скібку хліба, щоби закусити. Хліб був чорний, як земля, глевкий та несмачний. Кайдашиха через силу проковтнула шматочок. Хліб давив єї в горлі.

— Чи се люди убогі, чи Балашиха зовсім

не хазяйка. Довго прийдеть ся менї вчити сю Мелашку, — подумала Кайдашиха і зітхнула: — колиб хоч не була така сатана, як Мотря. І в Мотрі не погані брови, а за тими бровами ціла купа лиха.

— Погана в вас в Бієвцях горівка, неначе сирватка з перцем, — сказав Кайдаш, згадуючи ту чудову запіканку з червоним перцем, що він пив на розглядинах в Довбиша.

— Погана, бо іродів шинкар розводить водою, — промовив Балаш: — бодай йому смерть така, як отся горівка.

— Так тільки смердить горівкою, — сказав Кайдаш.

Хазяїн почастував Кайдашиху. Кайдашиха богато приказувала, а мало випила.

— Ну та й горда моя сваха! тільки поло-че губи в чарцї, — подумала Балашиха.

Поки старі балакали та пили, Мелашка затопила в печи й полїпила вареники. Кайдашиха не зводила з неї очей, та все скоса поглядала на чорні неначе житні вареники на ситї.

Незабаром і вареники поспіли. Балашиха відцїдила їх на друшляк і подала на стіл.

— Вибачайте на сей раз, будьте ласкаві. До варенїків нема меду, — сказала хазяйка.

— Та обійдемось, моє серденько, і без меду. Чи се житні, чи пшеничні вареники? — спитала Кайдашиха.

— Та се в нас така пшениця вродила, — сказала хазяйка: — не пшениця, а якась мішанина з житом.

Кайдашиха полизала вареники, виїла суниці, а тісто покинула на полумиску.

Полудньючи, свахи зговорились, щоби зараз після Петра в першу неділю справити весіле. Лаврін пішов з Мелашкою у садок і не міг з нею наговорити ся.

— Якби батько не віддав мене за тебе, то я б сама собі смерть заподіяла, — говорила Мелашка до Лавріна.

— Чи не буде, Мелашко, тобі скучно за Бієвцями? — спитав Лаврін.

— Там мені буде веселенько, де ти будеш зі мною, моє серденько, — сказала Мелашка.

Балашиха вийшла й покликала Лавріна і Мелашку полуднувати. Балаш почастував їх з своїх рук і налив чарку Кайдашисї. Кайдашиха взяла чарку в руки і хоч була сердита, але таки не вдержалась і розпустила на всю хату мід своїм язиком: — будь же, дочко, здорова, як риба; гожа, як рожа; весела, як весна; робоча, як пчола; а богата, як свята земля! Дай тобі, Боже, спішно робити; щоб твої думки були повні, як керниця водою, щоб твоя річ була тиха та богата, як нива колосом. Дай вам, Боже, з роси, і з води; нехай ваше жите буде між солодкими медами, між пахучими квітками.

Кайдашиха таки випила чарку, хоч і скривилась, як середа на пятницю. Мелащина краса таки розвязала її язик і витягла з него меду цілий улий.

Кайдашиха над вечер розпращалась з новими сватами і поїхала до дому.

— Горді наші свати, нема що казати, — сказала Балашиха: — не знаю, чи добре тобі дочко, буде в сеї чепуристої свекрухи, — промовила вона до Мелашки.

Не швидкою стопою потягли ся Кайдашеві воли вздовж Западинців. Кайдашиха сидїла високо на возї і вже поховала свої жовті сапянцї, прикривши їх свитою. Лаврін ішов осторонь коло воза.

— Ой, поганяй швидше воли! — крикнула Кайдашиха на чоловіка. — Колиб завидна вилїзти з сего каторжного улия. Буду памятати, коли їздила на сї Западинцї. Не заманите мене сюди й колачем. Поробила двері, нїчого сказати. Трохи собі голови не знесла, а на очінку зробила собі правдиві Западинцї.

— За то ж, мамо в вас на голові мабуть набігли цїлі Семигори. Чи велика, мамо, моргула на голові? — Спитав усьміхаючись Лаврін.

— Моргуля! Твоя теща правдива моргуля: хлїба не вміє доброго спечи. Набрала ся лиха, поки навчила богачку Мотрю, а за сею невісткою наберу ся три копі лиха ще й зверхом. Мотря пригнала в двір стрижену ягницю, а Мелашка мабуть прижене оту стрижену кішку.

Кайдашиха лаялась, та все подивлялась набік, чи часом не зобачить де знайомих людий. Їй здавало ся, що проти неї назустріч вийде вся бієвська громада з головою на чолї.

— Поганяй бо швидше! може забіжу на часок до попадї та хоть пополудную гаразд, та досхочу напю ся наливки. Я в тутешної попадї як у себе в дома.

Воли виїхали на гору. Коло попового двора Кайдашиха встала й пішла в двір.

— Та не забавляйте ся, мамо, не залежуйтесь довго на пухових подушках! — гукнув матери вслід Лаврін.

— Гляди лиш! побачимо, яких пухових подушок навезе твоя Мелашка. — обізвалась Кайдашиха, обтираючи хусточкою чоботи.

— Хоч між дровами, аби з чорними бровами! — сказав Лаврін: — хоч під лавкою, аби з гарною панянкою.

— Побачиш! краси на тарелі не крають. Чорними бровами не напеш ся й не наїсиш ся, — сказала Кайдашиха і пішла в двір.

— І на чортового батька їй здались ті попаді! Хочеть ся ж дражнити попових собак! — бубонів собі під носом Кайдаш.

Вже сонце зайшло, вже на дворі смеркалось, а Кайдашиха сидїла та щебетала в попаді. Воли стояли похиливши голови, Лаврін спер ся на тин і думу думав. Кайдаш заснув, протягнувшись на возї.

Забрехали собаки в дворі. Кайдашиха вийшла з хати, весела, неначе прийшла з церкви.

— От хто мене витав! не так, як Балашиха.

І Господи! не знали, де й посадити мене. Частували мене матушка і чаєм, і горівкою, і наливкою, — хвалила ся Кайдашиха й тим трохи примирилась з Западинцями.

Через тиждень Лаврін повінчав ся з Мелашкою і привіз її в батькову хату.

VI.

Тиждень прожила Мелашка [illegible] хатї, як у раю. Після вбогої бат[illegible] хат[illegible] во на нїби ввійшла в панські по[illegible] хата була просторна, з чималим[illegible] ясн[illegible]ми вік нами, з новими образами, з вел[illegible]ими [illegible]ва ними рушниками на стїнах т[illegible] зелений садок, і маленька пас[illegible] [illegible]д горою, і керниця під грушею, і [illegible] діброва на горах, і розмова з Лав[illegible] сїкою, — все нїби заквітча[illegible] св[illegible] х[illegible] квітками та залило пахощами. Тиж[illegible] [illegible]в як одна година.

Мелашка нїби не бачила, як пян[illegible] [illegible]р лаяв ся з свекрухою, нїби не чула, я[illegible] [illegible]круха відразу обсипала єї неласкавими сло[illegible]ами

Кайдашиха привитала старшу невістку п[illegible]рше солодкими медовими словами, а по[illegible] вже дала її покоштувати полину. З Мелашкою вона обійшлась инакше: вона відразу почастувала єї полином. Вона не любила Мелащиних батьків, і як тільки бралась за тїмя, то згадувала Западинцї і свої розглядини в Балашів Мелашка була молода, незугарна до важкої роботи, а Кайдашисї дуже бажалось на старість полежати та відпочити.

Тільки тиждень після весїля Кайдашиха змовчувала та скоса поглядала на Мелашку, показуючи її роботу. На другий туждень вона вже лаяла невістку і глузувала з неї.

Одного дня ще досьвіта Кайдашиха збу-

лила Мелашку і загадала їй місити дїжу, а сама поралась коло печі. Мелашка влїзла руками в дїжу і нїяк не могла вимішати тїста з самого дна: дїжа була здорова, а вона сама була невеличка на зріст і не могла достати руками до дна.

— Лавріне! підстав своїй жінцї під ноги стільчик; бач, не дістане руками й до половини дїжі.

Лаврін взяв маленького стільчика і підставив Мелащцї під ноги. Мелашка влїзла на стільчик і, запнувшись білою фантиною, неначе боролась з здоровою дїжею, тикаючи в тісто маленькими кулачками та тонкими руками. Лаврін не зводив очей з Мелашки і милував ся, як вона проворно орудувала руками, як стільчик хитав ся під ногами. В неї на чолї виступив піт.

— Лавріне! втри жінцї піт з лоба, а то ще в дїжу покапає, — знов сказала сердито Кайдашиха.

Лаврін обтер своїм рукавом гаряче Мелащине чоло. Мелашка, як дитина глянула на него темними очима й усміхнулась. Свекрушин докір полетїв проз її вуха й не зачепив душі.

— Лавріне! — знов гукнула Кайдашиха — утри лиш носа свої жінцї. Он, бач, дядьки з носа виглядають, — вже кепкувала свекруха, дивлячись на дитячі Мелащині руки.

Мелашка всьміхнулась, але якось жалібно глянула на Лавріна: вона неначе не дочула свекрушиного слова, хоч розкоштувала полїна.

Лаврін мовчав і тілько глянув на мітїр.

В хату ввійшов Кайдаш. Він виголодів ся за роботою і почав гримати, що Кайдашиха опізнилась з обідом.

— Опізнилась. Чому не опізнитись, коли понабирали в хату невісток з Западинців. Коли з Довбишами не могла увинутись, а з Балашами й потім... Он бабляєть ся з діжєю від самого ранку, неначе дитина пічки копає.

Кайдашиха глянула в діжу. Тісто було зовсім не вимішене: на ньому було видно бульбашки, неначе горох.

— Геть вилазь з діжі, бо сьогодня не будемо обідати! — крикнула Кайдашиха на Мелашку.

Мелашка витягла з діжі руки в тісті, скочила з стільчика й стала серед хати. В неї на чолі блищали здорові краплі поту.

Кайдашиха помила по лікті руки й кинулась з злостию на діжу, як на свого ворога. Тісто в діжі аж запищало й неначе заплямкало губами під її руками. Мелашка знала, що не вгодила свекрусі, і стояла ні в сих — ні в тих серед хати та дивилась на замазані руки.

— Чого ти стоїш, ніби сьогодня привезена? Он з[illegible] тіста на руках на цілий хліб. Пообшкрибай [illegible] тісто в діжу, та порай ся коло печі.

Мелашка зітхнула. Вона почула, що рідна мати й бє, та не болить, а свекруха словами бє гірше ніж кулаками.

Мелашка мила руки, але руки в тісті не швидко обмивались.

— Чого ти там бабляєш ся? Мий хутше

руки, бо прийде батько вдруге до хати, то він нам побє спину! — вже кричала Кайдашиха на Мелашку.

Мелашка затріпала рученятами, неначе пташка крилцями: ще й гаразд не обмила тїста на руках, обтерла їх сяк так рушником і кинулась вимішувати лемішку. Вона сїла долї, поставила в колїнах горщик, обвернутий ганчіркою, і кваплячись так повернула копистков в горшку, що вона завяла в густі лемішцї, хруснула і переломилась.

— Ой Боже мій, з сим недбайлом! — крикнула Кайдашиха, глянувши на Мелашку: — тепер про мене, стромляй руку в лемішку та й мішай.

В Мелашки затрусились руки. Вона вхопила ложку і почала вимішувати лемішку ложкою.

— Мати твоя, мабуть, вимішувала лемішку ложкою та й тебе навчила, — крикнула з злостию Кайдашиха.

Мелашку здавило в горлї. Вона заплакала.

Тільки що Кайдашиха виплескала хлїб, а Мелашка посаджала, посипаючи лопату межисидкою, голодний Кайдаш знов увійшов у хату і почав лаяти і жінку й невістку.

— Якого ви недовірка у двох робите, що вас і доси обід не готовий! — крикнув Кайдаш на всю хату. — Піди, Мелашко, до Мотрі та позич хлїба на обід.

Тільки що Мелашка ступила на поріг, Кайдашиха крикнула так, неначе на неї хто линув окропом.

— Не йди до Мотрі позичати хлїба, бо ноги рогачем поперебиваю! В неї снїгу зимою не достанеш.

В Карповій противній хатї двері були відчинені. Мотря почула сї слова.

— Як тілки котра з вас ступить на мій поріг, то я вам обом поперебиваю ноги отсею кочергою, — крикнула Мотря з свого порога й показала кочергу: — сплять до обіда та ще мене судять; судіть вже Мелашку, а мене не зачіпайте.

Мотря причинила свої двері, аж горище загуло. Мелашка побігла до сусїди позичати хлїба на обід.

Мелашка позичила хлїба і верталась через свій садок. Вона побачила в садку Лаврина.

— Зобижає тебе, моє серце, мати — сказав Лаврін, і неначе закрасив материну лайку своїми ласкавими словами.

— Дарма, що мати лає, аби ти мене тїшив своїми очима, — сказала Мелашка, глянувши Лаврінови в самі сині очи.

Йшла вона за хлїбом, садок неначе повяв для неї, й листє пожовкло, а як вертала ся назад, глянула милому ввічи, і для неї знов нїби садок розвив ся і зазеленїв, і сонце весело на йому заграло.

І знов в Кайдашевій хатї почала ся колотнеча. Кайдашиха почала сварити ся і стала дуже лайлива та опришкувата. Вона нападалась на Мелашку майже кождого дня, точила її як вода камінь. Мотря не любила Мелашки і все чогось підкопувалась під неї, мов річка під

крутий берег. Мелашка жила з Кайдашихою в одній хаті, а через Кайдашиху Мотря була недобра й до Мелашки.

Настали жнива. Кайдашиха запрягла Мелашку до роботи, як у віз. Мелашка вже нудилась за Бієвцями, за батьком, за своєю доброю материю. Вона просилась в свекрухи в гості до батька, свекруха її не пустила. Кождої неділї просилась Мелашка в гості і кождої неділї Кайдашиха знаходила для неї роботу. Мелашка зажурилась.

— Чого ти, Мелашко, журишся, аж з лиця спала? — спитав єї чоловік.

— Скучила за материю. Вже й жнива минають, а я ні разу не була в матери в гостях. Сеї ночі менї снилось, що я стала зозулею та й полетїла в Бієвцї. Прилїтаю в батьків садок та й сїла на вишні. Батько неначе виходять в садок та й просять мене до хати. Я влїтаю в хату, дивлюсь, а моя мати лежить на лаві мертва, завенена наміткою, укрита чорним сукном, згорнула руки на грудях і жалібно дивить ся на мене.

— Коли мати не пускає, то я попрошу батька. Вижнемо ярину, то може й підемо в гості.

— Проси, Лавріне, батька, бо я з нудьги не знаю, де дїтись. Шумить діброва на горі, та тільки жалю менї завдає. Що вечера дивлю ся на зоросянські гори, що вечера поривае мою душу! Якби я мала крила, я б, здаеть ся, зараз відвідала свою неньку. Така нудьга мене бере, що, здаеть ся, якби я зозулею летїла, то лїси

б повисушувала своєю чудьгою, крилами садки поламала б, степи попалила б своїми сухотами і зелені луги сльозами залила.

Молода молодиця залилась сльозами, як мала дитина. Лаврінови стало жаль молодої жінки. Він пригорнув її до себе, вговорював ласкавими словами.

— Здаєть ся менї, що до моєї матінки й дорога тернєм та колючою ожиною заросла — сказала Мелашка.

Лаврін таки впросив батька, а батько почав вговорювати Кайдашиху. Кайдашиха пустила невістку до родини, а сама таки не поїхала. Навіть попадині пухові подушки та наливка не заманили єї на Западинцї. Кайдашиха вговорювала поїхати до сватів Кайдаша. Кайдаш не схотїв, бо в Бієвцях була недобра горівка.

— Візьми ж, Мелашко, паленицю батькови, а дїтям я передам гостинця; ось, бач, яка паленица! На Западинцях мабуть і не бачили таких палениць, не тільки що не їли, — сказала Кайдашиха, подаючи Мелашцї пухку паленицю.

Мелашка взяла паленицю в руки, Паленица, через свекрушин докір, стала для неї важка, як камінь.

— Лаврін пішов з Мелашкою в Бієвцї.

Тілько що Мелашка вступила на батьківський поріг, тай залилась дрібними сльозами, впавши матери на груди.

— Я думала, дочко, що ти вже від нас відцуралась. Ждала я тебе в гостї, в вікна вигля-

дала, та вже й перестала.

— Не пускав нас батько, не пускала й мати, — сказав Лаврін: — в жнива було дуже богато роботи.

— Чого ж се ти, дочко, так розплакалась? Мабуть дуже нудилась за Бієвцями та за нами — говорила мати: — привикай, серце, до чужого села та до нової рідні. Адже ж люди якось звикають. Не дурно ж кажуть: дівка, як верба: де посади, то прийме ся.

— Не так легко, мамо, приїнятись. — говорила Мелашка, — коли посадили нїби на горячому піску.

Мати задумалась: вона догадалась, який то був горячий пісок.

— У нас була, як рожа цвила, а тепер така стала, як квітка вяла, — сказала Балашиха словами пісні, роздивляючись на свою дочку: чого ти, дочко, зблїдла та неначе пилом припала? І голос твій став такий тихий та смутний.

— Нема мені від чого цвисти. Якби не Лаврін, то я б, здаєть ся, готова й до вас вернутись.

— [illegible]жна, дочко! завязала головоньку, не розв[illegible]ш до вик[illegible], — сказала Балашиха, усьміхаючись через сльози.

Матери все здавалось, що Мелашка нудить ся за Бієвцями, що вона ще дуже молода й жалує за дївоцькою красою та за чорною косою. Вона не думала, що Мелашці було важко в свекрухи.

— Звикай, серце! Як я вийшла замуж за твого батька, той я плакала, а далї звикла.

Така вже жіноча доля.

Мелашка обцілувала маленьких братів та сестер, розвязала хустку з гостинцями. Діти вкрили хустку, як мухи мід, а в тій хустці було всякого добра: й горіхи з насінєм, і грушки, й яблока, ще й медівники. Діти аж плескали в долоні та щебетали на всю хату.

Балашиха застелила стіл скатертею, поставила фляшку з горівкою. Балаш частував зятя, а Мелашка з материю пішла в садок, жалітись на свекруху й свекра, виплакала всі сльози, що зібрались за всі жнива, і попила ними материн садок. Мати стояла під вишнею й собі плакала.

— Я тижня не пробула в свекрухи і вже сльозами облила ся, — говорила Мелашка. — Якби Лаврін не вступав ся за мною, то вони б мене зїли. А збоку через сїни живе Карпова Мотря, наче люта змія, не спріяє менї через свекруху. Заскубуть, заклюють вони мене, мамо, як лихі шулїки голубку.

— То ти, дочко, не потурай свекрусї. Адже ж Мотря не мовчить, то й ти не мовчи.

— Коли, мамо, кругом мене все чужі люди, чужий рід, чуже село. Я одна, як билина в полю, а вони всї на мене, як вітер на билину

Поплакала Мелашка з материю в садку, ввійшла в хату, сїла за стіл полуднувати і не полуднувала.

— Якби мені перекликати сюди Лавріна, я б навіки зісталась у матери, — думала Мелашка, поглядаючи на убогу хатину.

Мелашка посидїла в батька до вечера, пі-

шла до сусїдів, побачилась з сусїдами, наговорилась і вже смерком розпращалась з ріднею. Перейшла вона двір і стежку облила слїзьми. Йшла вона долиною та все оглядалась назад на батькову хату; вийшла на гору, ще раз подивилась на вишневий садочок.

— Прощай, мій спокою! мій віночку, вишневий батьків садочку! — подумала Мелашка і пішла до дому з Лавріном.

Вже в ночи пізненько вони прийшли до дому.

— Пожди, Мотре! замітала я сїни, виносила і своє і твоє сміте, а завтра не винесу, — думала Мелашка, згадуючи раду своєї матери: нехай вже лає мати, а то й вона кричить.

Другого дня Мелашка вимела свою хату і половину сїний, неначе мотузком відмірила.

— Як вимела рівненько! Чи не поясом мірила сїни? — питала Мотря Мелашки.

— А хоч би й поясом? що тобі до того. Не буду мести твоєї половини сїний та виносити твого смітя, — сказала Мелашка.

— А хиба ж ти не мірила сїний мотузком, як мазала діл та стїни? — відізвалась Кайдашиха. — Мірайте ви, бодай вже мірила вас лиха година.

Від того часу Мелашка знайшла собі ще одного ворога. Мотря не давала їй перейти сїний: вона була сердита на Мелашку за те проклятє сміте. Від того часу в хатї гризла Мелашку свекруха, в сїнях та на дворі стерегла її Мотря.

Настала зима, настав важкий час для Ме-

лашки. Кайдашиха напосілась на неї, як лиха доля: сама спала до схочу, робила легку роботу, а всю важку роботу скидала на Мелашку, неначе на свою наймичку. Молода Мелашка чкинута на чуже село, між чужі люди, не сьміла нічого говорити проти свекрухи і мовчки робила все, що загадувала свекруха. Вона була тілько тоді щаслива, як відпрошувалась в гості до батька, та й те трафлялось дуже рідко. Старий Кайдаш пив в шинку, приходив дуже пяний до дому і зганяв злість більше на невістці, ніж на своїй жінці. Мотря не пропускала Мелашки через сіни й зачіпала єї ущипливими словами. Лаврін вступав ся за нею та й годі сказаь.

Настав страстний тиждень. В великий понеділок до Кайдашів зайшла баба Палажка Соловіїха. Вона була дуже богомільна і що року їла паску в Київі в Лаврі. І тепер вона збирала ся в Київ, але самій йти до Київа було не весело, а ще до того вона трохи боялась сама виправлятись в далеку дорогу. В неї була думка підмовити самого Кайдаша, бо з чоловіком в дорозї все таки бабі безпечнійше.

— Помагай-біг вам! Поздоровляю вас з великим понеділком, — промовила Палажка.

— Спасибі, будь й ти здорова, — відказала Кайдашиха: — сідай, Палажко, в нашій хатї.

Палажка сіла на лаві й скорчилась в три погибєли. Вона за великий піст так спостилась, що в неї тілько очи блищали.

— Чи пійдеш, Палажко і сего року до

Київа? — спитала Кайдашиха.

— Як Господь поможе, та сподобить, то чом би й не піти. Зїла я двайцять пасок в Київі, то може і Бог поможе зїсти і двайцять першу. Стара Головчиха зоходилась йти зо мною, та може хто і з вас піде з нами, бо як з хати пійде їсти паску в Київ хоч одна людина, то Бог благословить усю родину, і на хлїб буде полїтє. А як хто буде їсти що року в Київі паску, та ще й умре на великоднім тижни, той пійде просто в рай, бо на великоднім тижни царських воріт не зачиняють і в церкві, і в раю; душа через царські ворота так і полетить просто в рай.

Палажка оберталась до Кайдаша. Вона знала, що він богобоязний.

А хто постить двайцять пятниць на рік той не піде просто в рай? Чи не чула ти, Палажко, чого про те на Пещерях або в Лаврі? — спитав Кайдаш.

— Нї, — сказала з повагою Палажка: - хто постить в ті пятницї та носить при собі сон Богородицї, той не буде в водї потопати, в вогни горіти, від наглої смерти вмирати, а в рай просто не пійде. А хто пійде в Єрусалим, або що року в Київі в Лаврі паску буде їсти, або вмре на самий Великдень, той спасеть ся, того душу ангели понесуть просто до Бога.

Мелашка слухала, і в неї робота випала з рук.

— Треба в Київі на великому тижни висповідати ся, в чистий четвер одговіти ся, треба молебень на Печерах найняти, на часточку

дати, на святі мощі по шагу покласти, то тоді Господь і помилує нас, — навчала баба Палажка, піднявши в гору палець: а хто купить мира від мироточивих гробів, або оливи з лямпад над святою Варварою, та буде мазати собі очи і чоло, в того ніколи не будуть боліти очи ні голова. Я знаю в Київі всї мощі, всї церкви. Отсе я ходжу по Печерах та по церквах, то за мною йде слідком сотня або й дві людий, а я всїм розказую, в які церкві які мощі, показую де лежить піре з архангела Гавриїла в паняньському монастири, де стоїть молоко Богородиці, де святий Миколай притиснув до стїни своїм образом злодія, як той хотїв обікрасти церкву.

— Невже притиснув? — спитала Мелашка, розплющивши широко очи.

— А вже ж притиснув, ще й рукою вхопив та й держав, доки черці з усього Київа не посходились. А від образа пішло світло на всю церкву, неначе від сонця. Черц. думали, що в церкві пожежа, тай позбігались. Коли глянуть на те чудо, та скорше на себе ризи, та зараз вдарили в дзвони, та позабирали в руки свічки, та давай перед Миколаєм правити та молити ся. Тодї образ і пустив злодія. А той злодій зараз постриг ся в черці та й став святим.

В хатї всї слухали Палажчину розмову. Молодиці позагортували руки та важко зітхали, приказуючи: — Ой Боже наш, Боже наш!

— Ой пустїть мене, мамо, в Київ з бабою! — просила Мелашка: — я й зросла, а в Київі

не була. Мене й Господь не пожалує на тім світі.

— А церкви там всі з золотими верхами В Печерах лежить двайцять братів, що будували Лаврську дзвіницю. Кажуть, що як будували, то вона все входила в землю, а одної ночи й вийшла уся з землї. Від того часу усї брати постриглись в черц" Господи, кілько я перепровадила людий на самий верх дзвініцї до великих дзвонів!

— Ой пустїть мене, матїнко! Здаєть ся вмру, як не піду в Київ: чи то правда, що там є такий лев, що з рота вода тече?

— А вже ж є; а на левови сидить святий Самсін та щелепи йому роздирає. Як впіймав його на Подїлю коло Днїпра, як роздер щелепи, та й сам каменем став, і лев каменем став, а в льва з рота вода потекла. Та якого там дива нема! Якби розказувати за все, то не то що дня було б мало, тижня мало! — говорила Палажка й підвела очи до образів, підняла обидві р ки в гору ще й пальцї розчепірила.

— Ой Господи! помилуй нас грішних! — сказала Палажка і зітхнула на всю хату.

Старий Кайдаш сидїв, похиливши голову, а Мелашка плакала.

— Піду з бабою до Київа, та відговіюсь в Лаврі. Як не пустите мене, то я, здаєть ся, вмру, сказала Мелашка.

— А вже ж, Марусе, пусти невістку, бо як не пустиш, то буде великий гріх від Бога, — навчала Палажка, тикаючи пальцем на образ.

— Та коли ж на великому тиждни богато роботи, — обізвалась Кайдашиха.

— Я, мамо, готова день і ніч не спати, пороблю вам всю роботу та й пійду, — просилась Мелашка, втираючи сльози.

— Та про мене йди, та й за нас подай на часточку, — сказав Кайдаш: — пійшов би й я, та настає чоловіча робота на поли.

— А коли, дочко, думаєш йти, то спечи собі святу пасочку та колач, та вкинь в торбу крашанок, та кільце ковбаси, та шматочок сала, щоб розговітись свяченим в Лаврі, то тебе Господь простить і помилує, — навчала Палажка: — а я вже тобі дорогу скрізь покажу, як по писаному. Мене всї прочани знають з усього світа; я їм усїм даю провід в Київі. В Київі вони всї ходять за мною, неначе вівцї за пастухом.

Баба Палажка розпращалась і пішла з хати. Кайдашиха зробила тісто і спекла Мелашцї маленьку паску. Баба Палажка назбирала по селї десять бабів і другого дня зайшла за Мелашкою. В Палажчинї торбі була й паска й чималий колач і сало, й сіль, й навіть красаночки. Вона кланялась кождому в хатї й просила простити її гріхи. Прочани пійшли до Київа.

— Та не бав ся, дочко, вертай ся до дому! — наказувала Кайдашиха невістцї, стоячи за воротами.

— Як Господь не прийме нас до себе, то й вернемось, — говорила Палажка, кланяючись до дзвініцї трохи не до самої землї.

Йдучи селом, Палажка заходила в декотрі

хати, щоб попращати ся з тими молодицями, з котрими вона сварилась; але як вона сварилась з цїлим селом, то для неї довелось не минати майже ні одної хати, а ходити від хати до хати, як ходить піп з молитвою.

Прочани йшли день, випросились в одному селї на ніч до добрих людий, переночували й ранесенько знов пішли в дорогу. Меланка неначе на світ народилась: її не допікала тут ні свекруха, ні свекор, ні Мотря. Понад дорогою зеленїли молоді жита, синїли далекі гори та могили. Надворі було тепло й ясно. Меланка нїби набирала здоровля на воли.

— Вже звернуло з півдня. По один бік дороги була чимала гора, а на горі могила. Баба Палажка повела молодиць на ту могилу. З тої могили вже було видно Київ з церквами та дзвінницями. Тої могили прочани не минали нїколи.

Палажка вийшла на могилу, впала навколїшки й почала молитись. З могили було видно на горах високі дзвінницї, церкви з золотими верхами. Кругом Києва в долинї зеленїв густий лїс, синїв за Днїпром, нїби повитий сизим туманом, бір, а між соснами подекуди блищали широкі плеса розлитого Днїпра. В лїсї блищали золоті хрести монастирів, неначе дорогі камінцї, розкидані зверху на бору. Сонце свїтило на київські гори; золоті верхи сяли й неначе горіли. Баба Палажка припала до землї головою, а за нею й молодицї почали бити поклони.

Палажка встала і, піднявши руки в гору,

почала розказувати прочанам:

— Онде велика лаврська дзвіниця, а то коло неї сама Лавра, а то далі свята Софія, а то свята Варвара, — говорила вона.

Молодиці водили очима слідом за її рукою, а Мелашка стояла, мов камінна. Ті золоті верхи та білі дзвіниці здавались для неї якоюсь дивною казкою. Вона вперше йшла до Києва. Прочани перейшли бір і прийшли на заставу. На заставі стояла черничка і причепилась до них: спасайте ся! люди добрі! нехай вас Господь спасе і помилує. Йдіть говіти в наш монастир на Поділю до святого Флора й Лавра.

Прочани прибували до застави сотнями. Черниця намовляла й заманювала їх до свого монастира. Сотня прочан пійшли за нею.

Баба Палажка не послухала черниці. Вона гордовито відказала, що вже йде в Київ їсти двайцять першу паску й знає всі церкви й монастирі.

Над вечер Палажка привела прочан у Лавру.

— Чи тут той лев, що з рота в него тече вода? — спитала Мелашка.

— Де там тобі тут! — гордовито сказала Палажка: — покажу тобі й льва, а се, бач, велика дзвіниця, а отсе Лавра; тут лежать мощі святого Теодосія...

Мелашка глянула на дзвінницю і трохи злякалась. Для неї чогось здавалось, що дзвіниця впаде на неї й розторощить її.

Прочани пійшли в церкву. В великій Лав-

рській церкві йшла відправа. То було саме на страсть в чистий четвер. Вся велика церква нїби палала свічками, і була набита народом. По церкві неначе розливалось огняне море, заливало закутки, йшло поза стовпами, переходило на стїни, спахнуло на високому іконостасі до самої банї, розтопило на щире золото іконостас і повисло під банями огневими краплями на панїкадилах. Після кождого євангелія дзвонили в дзвони. Серед церкви виходили черцї, ставали півкругом і співали страстні пісні.

Палажка і Мелашка посвітили свої свічки і впали навколїшки. Сорок душ черцїв в чорних ризах співали серед церкви такі жалібні пісні, неначе хотїли виплакати в піснях всесвітне горе. То був не жаль, не плач, а якийсь слізний крик, якесь горе сліз, що зливалось тисячі лїт, і злилось докупи, і полилось піснями з грудей.

Якась надзвичайна туга лила ся слізьми з тих давних лаврських пісень, складаних сотні лїт.... і Палажку й Мелашку здавило за серце. Палажка плакала, аж ридала. Мелашка нїби почула в тих піснях, пізнала своє горе в свекрушиній хатї й залилась слезами.

Вони вийшли з церкви. На дворі була північ. Зцеркви висипала ся сила народа. Ввесь народ покотом ляг кругом церкви на камінних плитах.

Висипали зорі на небі. Мелашка не могла заснути. В неї над головою нїби висїла дзвініця, а в вікна виглядали здорові дзвони. Вона

й дивувалась і боялась тих дзвонів, та все розпитувала Палажку про Печери, про святих в Печерах, за льва. Для неї так хотїлось побачити всї дива, що вона не почувала, як її болїли ноги і колїна.

На другий день баба Палажка повела молодиць по церквах. До неї пристало ще з пятьдесять молодиць. Всї вони йшли за нею, наче слїпцї за проводатором. Палажка водила їх від одної церкви до другої, так що прочани погубили лїк церквам. Прочани прийшли в Софію. З Софії Палажка повела прочан до Михайловського монастира й наняла молебень святій Варварі. За нею слїдом і другі молодицї клали гроші на молебень. Від Варвари Палажка повела їх до святого Андрія, а звідтам на Подїл в панянський Фльорівський монастир.

Черниця повела бабів за колони, зняла з одної срібної домовини з мощами червоне покривало. Під ним було друге дороге, все золоте з золотими китицями.

— Спасайте ся! прикладайтесь до Господньої ризи! — говорила черниця.

Баба Палажка впала на колїна, залилась сльозами й поцїлувала кінчик золотого покривала. Мелашку взяв якийсь страх, як вона доторкнула ся губами до золотого та до аксамиту. Для неї здавало ся, що вона бачить самого Христа й цїлує його одежу. Всї молодицї плакали та втерали сльози.

В велику пятницю Палажка повела прочан на Подїл. Прочани заночували в Брацькому монастири.

Баба Палажка повела прочан говіти в одну церкву на Подолі під самою Андріївською горою. В тій церкві був старий священик. Він збудував для богомольців, зараз коло цвинтара, на церковнім дворі довгу комору з перегородками, але без вікон, і пускав туди прочан на ніч.

Баба Палажка завела прочан у ту комору. Там вони поскладали свої клуночки і замкнули двері. Раненько в велику суботу прочани пішли в церку говіти.

Тимчасом я баба Палажка сповідалась, Мелашка вийшла з церкви й сіла між довгими рядками бабів на церковних сходах, під стовпами. Скраю недалеко від неї сиділа старенька проскурниця й продавала проскурі. Мелашка задумалась.

Третий день прожила Мелашка в Київі, як у раю. Вона згадала, що через день для неї треба було вертати ся до дому, й зітхнула дуже важко. Сльози виступили на її очах. Вона в Київі не бачила ні свекрухи, ні свекра, ні Мотрі, не чула ні від кого лихого слова. Ніхто не гриз її тут голови.

Проскурниця почула те важке зітхане, глянула на молодицю й задивилась на ню.

— Чого ти, молодице, так тяжко зітхаєш? — спитала вона в Мелашки.

— Господи, як тут в Київі гарно. А як подумаю, що треба вертати ся до дому, то менї здаєть ся, що се треба через день вмирати.

Мелашка розказала проскурници за своє горе. Добра проскурниця слухала й жалувала за нею. В Мелашки блиснула в голові думка

зіставати ся в Київі. Краса міста, краса церков, монастирів, відібрали від неї думку навіть про Лавріна.

— Найміть мене, матушко, за наймичку. Не піду я до дому.

— Коли хоч, то й ставай помісячно. В мене одна робота — пекти проскурі, — сказала проскурниця.

Мелашка сподобалась проскурници, а від неї саме тоді відходила наймичка.

— Тут в церкві наші односельчани. Сховайте мене, матушко, в свою хату, поки вони підуть з Київа до дому.

Проскурниця повела її в свою хату. Хата була зараз коло церкви на цвинтари, в великому домі в низшому поверсі, тільки двері в хату були за брамою, на другому подвірю. Проскурница привела Мелашку в пекарню. Пекарня була невеличка, але висока з одним здоровим вікном, переплетеним зелізними ґратками. Під вікном від стіни до стіни стояв стіл. Весь стіл був укритий рядками проскур і великих, і маленьких і малесеньких. На ліжку коло печі, на подушках, застелених білим простиралом, лежали здорові проскурі, як паленица. Наймичка печатала проскурі знамеником.

Проскурниця приказала Мелашці помити урки і поставила її в кінци стола виробляти проскурі. Мелашка викачувала тісто та все поглядала на двері. Вона боялась, щоби баба Палажка не вислідила її.

Здорова піч була вже випалена і пашила вогнем. Через двері було видно маленьку кім-

нату, де жила проскурниця. В кімнаті було чисто і гарно, як у віночку. На ліжку біліли чисті подушки. На вікні червоніли між зеленим листєм китайські рожі. Коло образів з золотими широкими рамами блищала лямпка. На Мелашку неначе повіяв тихий вітер в літний день, такий спокій був розлитий в тих кімнатах. Вона викачувала проскури, а її думки літали в Семигорах, коло Лавріна. Сльози закапали в неї з очий. Вона втерла їх рукавом.

— Не вернуся до дому, зостанусь тут, що Бог дасть, а потім що буде, те й буде, — думала Мелашка, втираючи сльози рукавом.

Тимчасом баба Палажка простояла службу, запричащалась і повела бабів з церкви. Вона хотїла вести їх в Печери, але на цвинтарі оглянулась на всї боки й примітила, що нема Мелашки.

— Де ж се дїла ся Мелашка? — питала Палажка, оглядаючись на всї боки: — чи не зостала ся в церкві.

Палажка вернулась до церковних дверий, паламар зачиняв двері і замикав замком.

— Куди се вона пішла! Може в[illegible] десь за церквою? — говорили баби.

Палажка обійшла з бабами кругом церкви, заглянула в комору, обдивилась увесь двір, — Мелашки нїгде не було.

— Отсе, Боже мій! Де се вона з[illegible]ялась? — бідкались баби і посїдали під стовпами на східцях.

Сидїли вони, сидїли, ждали -ждали, а Мелашки не було.

— Куди се її нечистий поніс? — почала вже лаяти ся Палажка: — а може вона потягла ся з другими людьми. Та чого ми будемо її ждати.

— А вже ж ходїм, а то ще й в Печери опізнимось.

Баби зняли ся з місця й швиденько по чимчикували з цвинтара.

Вечером баби вернулись з Лаври за Мелашкою, а Мелашка не приходила. Палажці треба було йти знов в Лавру на діяння, щоб їсти паску у Лаврі, а Мелашка неначе крізь землю пійшла. Баби пійшли в Лавру, діждались свяченого, розговілись, знов вернулись на Поділь, а Мелашка все таки не приходила. Вони заметушились і забідкались, кинулись шукати Мелашки по монастирах, скрізь питали в прочан і нїчого не допитались. Просидїли ще день-другий у Київі та й пійшли в Семигори.

Баба Палажка, вернувшись у Семигори, боялась зайти сказати Кайдашам про Мелашку, пійшла собі до дому та й сїла. Але по селї пійшла чутка, що Мелашка десь відбилась від своїх людий і не вернулась в Семигори. Та чутка дійшла до Кайдашів: її принесла баба Параска Гришиха, лютий Палажчин ворог, відома на все село брехуха.

— Христос воскрес! з святами будьте здорові! — сказала Параска, переступаючи через Кайдашів поріг: — чи ви знаєте, де ваша Мелашка? Се ж наша Палазя розгубила свою череду десь по Київі. Водила, водила, поки доводилась. Мелашка зосталась у Київі, а з Київа

мабуть пійшла на зарібки за границю або на Бесарабію. Вже правда! Палажці тільки б сліпих блиндарів водити по селах, а не людий до Київа.

— Та се я перечула вже через людий на селї, — сказала Кайдашиха: — а Палажка завела нашу Мелашку десь мабуть під шум чи під греблю, та й очий не показує.

Лаврін стояв ні живий, ні мертвий. В його й руки опали.

— Ой, Боже мій! що ж тепер нам робити? Де Мелашки шукати? Завела ота стара, бодай її завело в безодню, — говорила Кайдашиха.

— Та пійди в волость та попроси, щоб її погнали в Київ шукати Мелашки. Нехай знає, як проводирювати, — чамовляла Параска: — та пійди, та побий її морду, та натовчи добре потилицю. Шкода, що вона не завела моєї невістки. Я б отсе показала її Київ.

— Се, мамо, Мелашка покинула нас через вас, — обізвав ся Лаврін.

— От і через мене! Ще що вигадай! Хиба я гнала її в потилицю до Київа, чи що? — говорила Кайдашиха.

— Бо ви її гризли, гризли, доки до свого не догризлись. Як пропаде Мелашка, то я вам сего не подарую, — говорив Лаврін, блїдий, як смерть. — А оту стару відьму я за коси потягну в Київ, нехай менї шукає Мелашку.

— А вже ж за коси, та ще й батогом з заду підганяй! — намовляла Параска: — та чого ви сидите? Чому ви не пійдете до неї? Ви ду-

маєте, що вона сама до нас прийде? Підіть до неї та розпитайте, та наступіть на неї, та придавіть коліном, то вона й розкаже вам, де діла Мелашку. Певно завела десь на спасенє.

— А справді ти, Параско, добре радиш, — сказала Кайдашиха: — ходім та присягаймось до тої дурисвітки, може вона знає, де Мелашка, та тільки не хоче признатись.

— А вже ж йдіть всі гуртом та насядьте на неї, то вона й признаєть ся, де старців водила, — намовляла Параска.

Кайдаш, Кайдашиха та Лаврін з бабою Параскою пійшли до Палажки.

Палажка сидїла під хатою на призпі й грілась на весняному сонци. Вона вглядїла Кайдашів з бабою Параскою за воротьми, догадалась, чого вони до неї йдуть, і трохи злякалась.

— Христос воскрес, Палажко! — сказала Параска: — а я отсе до тебе гостий навела, і сама в гості прийшла.

Баба Параска відчинила ворота, впустила Кайдашів, знов зачинила, сперлась на ворота обома руками, поклала го.. ву на руки і тільки поглянула на Палажку, веселими сірими очима. В неї губи осьміхались, неначе їх хто помазав свіжим медом. Вона налагодилась дивити ся на комедію.

Баба Палажка не відказала на її привитанє. Вона тілько блиснула на неї злими маленькими чорними очима. Кайдаші обступили Палажку.

— А що, Палажко! водила, водила нашу Мелашку, доки не завела, — сказала Кайдаши-

ха: — де наша молодиця?

— А хиба я знаю, де вона. Відбилась від нас коло церкви на Подоли ще й нам наробила клопоту. Ми через ню пересиділи в Київі ці лих два дни ще й мусїли бігати по монастирах та по церквах.

— Чом же ти хоч не зайшла до нас та не сказала? — спитав Кайдаш.

— Де ви, бабо, дїли Мелашку? — кричав Лаврін: — куди ви її завели? нащо ви її покинули в Київі?

—Отсе, Боже милостивий! хиба ж я її в пазуху сховала, чи зїла, чи що? Завела, та й завела... Хиба Мелашка мала дитина, що я її за руку заводила.

— Нащо ви її підмовляли йти в Київ? Чого ви притаскались до нас з своїми брехнями, розпустили дурного язика про чуда? На що ви підманили молодицю? — репетував Лаврін згорнувши руки на грудях.

— Про які брехні се ти провадиш? Я розказувала про чуда, а не якісь брехні. Бреши сам, бо ти від мене молодший. Не на те я що року ходжу в Київ, щоби брехні точити. В тебе, Лавріне, молоко на губах не обсохло, а ти брехню завдаеш преподобним женам.

— Йдїть, бабо, до Київа та пошукайте Мелашки, бо як не пійдете, то я вас силою потягну, — сказав Лаврін.

— А вже ж потягни, та ще й за коси, та підганяй її батогом ззаду! —кричала зза воріт баба Параска.

— А тобі яке дїло? Чого ти прийшла пас-

кудити моï ворота! Он послинила ворота, як скажена корова! — крикнула від приспи баба Палажка.

— Я, бабо, пійду в волость жалітись на вас. Вас волосний присилує йти в Київ за Мелашкою.

— Та налигай ïï важками та й веди.! Чого ти на ню дивиш ся, як на святу та божу! — гукнула за воротьми баба Параска.

— Йди, Палажко, з нами в волость, — сказав Кайдаш: — нічого тобі не поможе. Там даш відповідь перед громадою.

— Де ви дїли мою жінку? Куди ви ïï завели? — кричав Лаврін.

— Вбирай ся та йди з нами! Нічого тобі не поможе. Пійдеш ти з Лавріном знов до Київа, та хоч покажеш, де згубила мою невістку, — гомонів Кайдаш.

— А що, проводарко, смачно! — кричала Параска.

Палажка покинула Кайдашів, кинулась до воріт і вперіщала граблями по воротах. Параска відскочила. Граблї переломились по половинї. Половина відскочила за ворота й зачіпила по руцї Параску. Параска вхопила шматок граблів і кинула ними через ворота на Палажку. Параска прийшла під ворота, плюнула на подвірє і пійшла вулицею.

— Бодай тебе побила лиха година та нещаслива! Ще й вона чіпляєть ся до мене, я згубила з світа ïï невістку, — голосила крізь сльози Палажка, вхопившись руками за голову. Се не Мелашка, а смерть моя. Коли вона зост-

лась в Київі, то певно через тебе, Кайдашихо. Про мене йди собі в Київ, хоч і за границю та й шукай її, — сказала Палажка, обертаючись до Кайдашихи.

— Що ти кажеш? через мене Мелашка покинула нас? Тобі, Палажко, час помірати, а ти набріхуеш на мене. Схамени ся, стара бабо! Що ти верзеш? Сама ходить по хатах, підду-рює людий йти з собою, а на мене складае пеню.

— Бо через тебе. Хиба люди не говорять за тебе на селї? Хиба не знаємо, як ти нападалась на невістку? Оттак як раз, як стара сука, Параска, на мене, що я через ню і світа не ба чу.

— Палажко! не бреши на старість! Ти гріха не боїш ся, — сказала Кайдашиха.

— Бо не брешу. Бреши сама! — крикнула Палажка і кинулась на Кайдашиху, як півень кидаеть ся на другого півня.

— Бо брешеш! Яке тобі дїло до мене та до моеї невістки? Яке тобі дїло до того, що в нашій хатї робить ся? На що тобі заглядати в нашї горшки?

Кайдашиха кричала й совалась з кулаками до Палажки. Палажка кидалась до Кайдашихи й била кулаком до кулака. Вони то збігались, то розбігались, як ті півні, що кидають ся один до другого.

— За мої горшки, за мою невістку ось тобі на! — сказала Кайдашиха і дала Палажцї дулю під самий ніс, так що вона аж голову задерла.

— А тобі ось дві!

Палажка стулила дві дулі, покрутила одну кругом другої і сунула обидві під самий ніс Кайдашисї.

Кайдаш побачив, що непереливки, пхнув одну бабу на оден бік, а другу на другий.

— Куди яка пані, проше та проше, пані економша! — дражнилась Палажка з Кайдашихи: — се по панськи дулі сучить; нічого казати, звичайна!

— Не твоє діло, по панськи, чи не по панськи! Вбирай ся та ходім в волость, от що! — репетувала Кайдашиха.

— То й пійду! Ти думаєш, я тебе бою ся? То й пійду! Пійди перше вбери ся в жовті чоботи та в червоне намисто, пані економше, коли хочеш вести мене позивати в волость.

— Не тільки в жовті, в червоні чоботи взуюсь, а такі тебе в тюрму посаджу — кричала Кайдашиха й крутилась на одному місци, неначе козачка танцювала.

Кайдаш і Лаврін мішались і собі в бабську сварку, кричали на все горло, змагались разом з бабами й підняли такий ґвавт на ввесь куток, що люди вибігали з хат. Параска знов вернулась, сперлась руками на ворота і з злостию усьміхалась своїми сірими очима.

Кайдаші таки потягли бабу Палажку в волость. Параска пійшла за ними назирци оддалеки. Палажка ніби почула її плечима, обернулась, взяла грудку землї та й кинула на ню.

— На свого батька кидай! скажена! — крикнула здалека Параска.

— На цюцю! на, сира! — крикнула Палажка і знов пожбурила на Параску грудкою.

— Понеси своєму чоловікови та дочці на закуску! — крикнула Параска і все таки йшла за Кайдашами в волость.

Кайдаші прийшли з Палажкою в волость. Волосний розпитав про їх діло, вилаяв Палажку, але не присудив її йти в Київ шукати Мелашки. Він сказав, що Мелашка не маленька, а коли зіставилась у Київі, то вона мала свій розум в голові для того.

Палажка вийшла з волости з Кайдашами, скрутила дві дули, тикнула їм в очи й пійшла до дому! Лаврін спустив очи, похилив голову і гукнув до Палажки:

— Як не знайду Мелашки, то я вас, бабо, вбю або повішу!

— Повісь свою маму на сволоку на кілочку ще й вбери в червоні чоботи! — обізвалась Палажка й пійшла до дому. Позад неї здалека йшла Параска. Її сірі очи притухли: Палажки не посадили в холодну.

Лаврінови довелось самому йти до Київа шукати Мелашки. Він ходив по селі та розпитував тих бабів, що ходили до Київа разом з Мелашкою. Всі вони казали, що Мелашка покинула їх коло тої церкви, що стоїть під самою Андрієвською горою, на Подолі, а як звали ту церкву, ні одна баба не знала. Під тою горою на Подолі стоїть не одна церква.

Лаврін все думав, що Мелашка от-от прийде до дому, а вона не приходила. З Київа вертались прочани й розказували богато дива,

бувае між прочанами. Одна баба розказувала, що сама чула від людий, а ті люди казали, що ніби на свої очи бачили, як в Лаврі ходив якийсь чоловік, в котрого руки приросли до материних кіс. Так той син з материю й ходять по всіх київських церквах та монастирах, та просять, щоб їм Господь простив гріх. Друга баба принесла з Київа звістку, що якась молода молодиця ходила в Київі по Лаврі та по Печерах, та все кричала не своїм голосом. Люди говорили, ніби її прокляв батько, прокляла мати, прокляв увесь рід і вона з того часу ходить в Київі по монастирах в одній сорочці, боса й простоволоса, блїда, як смерть, нїчого не їсть, не пє й не говорить, та все просить Бога журавлиним та совиним голосом, то нявкає, як кітка, то реве, як товарина. Всї Кайдаші стояли кругом баби, посхилявши голови, і тілько важко зітхали. Кайдашисї здавало ся, що та молодиця була Мелашка. Вона боялась, що її проклїн побив Мелашку, як лиха година, почутила свою провину і тільки плакала мовчки.

Через кілька день йшли через Семигори з Київа люди й розказували, що коло Київа в бору знайшли вбиту молодицю. Та чутка полетїла по селї. Баба Параска принесла ту звістку до Кайдашів. Кайдашиха дуже стревожилась. Її серце помякшало, і вона дуже жалкувала за тим, що недобре обходила ся з своєю невісткою.

Тимчасом чутка про Мелашку пійшла по близьких селах, дійшла до Бієвців. В Бієвцях

скрізь говорили і про сина, що приріс руками до материних кіс, і за молодицю, прокляту родом, і про вбиту жінку в бору. Мелащин батько та мати побігли в Семигори до Кайдаша. Вони довідались, що Мелашка й справді пропала десь в Київі.

Бідна Балашиха голосила. Балаш і собі плакав; Кайдашиха ридала, бо почула свою провину; Лаврін стояв коло порога й собі плакав. Карпо з Мотрею, забувши про колотнечу з материю, і собі ввійшли в хату і сумно дивились, підперши руками голови. В хаті неначе хежала на лаві мертва Мелашка, і вся рідня зійшлась на її похорон.

— Боже мій милостивий! — голосила Мелащина мати: — якби Мелашка вмерла дома, менї не було б так жалко; я б знала, що вона вмерла: я б її оплакала по людськи; а то може її тїло звірі рознесли по лїсї. А все, свахо, через вас. Чи то раз Мелашка приходила до мене та залилась слезами?

Кайдашиха втерла сльози рукавом і терпіла не менше від Балашихи. Несподіване горе впало на ню, неначе камінь з неба. Довго плакали та сумували Кайдаші й Балаші. Кайдашиха, Балашиха та Лаврін постановили йти до Київа та шукати Мелашки. Балашиха вернулась на час в Бієвцї, щоби тільки забрати на дорогу одежу та харч, і вони в трох зараз, таки того дня пійшли до Київа.

Тим часом Мелашка служила в Київі в проскурницї. Вона прожила перший тиждень тихо, спокійно, як у Бога за дверима. Робота

в проскурниці була не важка, після важкої роботи в свекрухи. Харч був добрий. Сама проскурниця була добра женщина, не лаяла, не гризла Мелашки з ранку до вечера, як гризла свекруха. Перший тиждень Мелашка відпочивала. Але другого тиждня, тісля Провід, Мелашка почала нудити ся за Лавріном. Вона виробляла проскури, а її думки лїтали в Семигорах коло милого. От її здаєть ся, що вона стоїть з Лавріном в садку під вишнею, розмовляє з ним, дивить ся йому в очи. Лаврін докоряє її за те, що він любив її, як свою душу, жалував її, як мати дитину, а вона покинула його. Он вона примічає в його очах сльози; сльози виступили з його синих очий і полились по румяних щоках на траву.

Мелашка відразу заплакала так, що сльози полились з її очий річкою на стіл. Вона ледви встигла перехопити їх рукавом.

— Чого ти, Мелашко, плачеш? — спитала проскурниця: — чи жаль тобі села, чи матери, чи чоловіка?

— Не жаль менї нї села, нї роду, жаль менї тільки чоловіка. Мабуть він за мною побиває ся, коли відразу так залило мою душу слезами.

— То вернись до дому, коли тобі за ним жалко, — говорила проскурниця.

— Не верну ся, матушко! менї здаєть ся, що треба вертати ся в пекло, як тілько я згадаю про свекра та свекруху.

— Якби менї прикликати сюда Лавріна, я б до смерти не венулась в Семигори — згодом

сказала Мелашка. Вона посаджала в піч проскури, вийшла на подвіре і стала на воротях. Ворота виходили в цвинтар; через них було видно високі стовпи церкви з широкими зелїзними східцями. На східцях сидїли і стояли прочани. В церкві правили вечерню. Мелашка обвела очима прочан і вглядїла семигорських молодиць. Вона так зрадїла, що крикнула і хотїла побігти до них, розпитати про Лавріна, але схаменулась і відступилась за браму. Вона дивилась зза брами на своїх людий і неначе побачила Лавріна та рідну матїр.

Вечерня скінчила ся. Люди розійшлись: пійшли з цвинтаря і семигорські молодиці. Мелашка слїдила за ними, доки вони не зайшли за зелїзні ґратки. Молодиці обернулись, зо[illegible]ши її, але вона так швидко відскочила за [illegible]ота, що молодицям здавалось, нїби вони [illegible]или мару, подібну до Мелашки.

Надворі стало смеркатись. Мелашка вийшла на цвинтар, стала під липою й згорнула руки. Вона все думала за Лавріна, як він сумує, як плаче за нею, а сльози лили ся з її очий.

На цвинтарі було тихо, як в хатї. Тополї і липи млїли в теплому повітрі, а Мелашцї нїби снив ся семигорський садок; висше від садка на горі семигорська церква, під церквою ставок; в садок виходить до неї на розмову Лаврін, бере її за руку.

— Боже мій! прийми мою душу до себе — говорила бідна молодиця: —лучше менї каміне носити, ніж таке горе терпіти. Полину-

лаб я через бори, через степи, та хоч би глянула на свого милого. Гріх менї, що я мучу його й себе!

Над цвинтарем нїби висїла Андрієвська гора з острим верхом, а на самому вершку стреміла Андрієвська церква і нїби висїла на ясному темносиньому небі, що блищало на заходї. Легкі хмарки сунулись по небі. Мелашка задивилась на гори, на церкву; її здавалось, що не хмарки летять по небі, а тоненькі, з самих стовпів, бокові банї на церкві заворушились, що сама церква почала колибатись на острому версї гори. На неї напав страх. Вона глянула ще раз вгору, і її здавалось, що хрести на церкві трусять ся й колибають ся ,що колибаєть ся уся гора, от-от впаде на неї. І вона прожогом побігла з цвинтара до хати.

Проскурниця посадила Мелашку вечеряти, — вона й ложки не вмочила. Лягла вона спати, її сон не брав. А журба та туга давила її коло серця, як важка гора. Тільки що вона заснула, аж її снить ся, що вона йде з Лавріном зеленим бієвським гаєм, йде по пояс в траві та в квітках, а далї вийшла на шлях і пійшла з ним двома стїнами зеленого жита, прийшла до млина й сїла з ним над Россою на камени, обняла його й приголубила. Коли гляне вона на Рось, аж Лаврін пливе, потопає серед річки. Бистра вода несе його серединою. Лаврін то поринає з головою, то виринає, виставляє руку й махає на неї. Вона хоче кинути ся у воду, ратувати його, а її ноги приросли до каміня, нїби пустили вербове корїня. А вода клекоче,

булькотить та все несе Лавріна далі на остре каміне, де вода реве та стогне, ніби весною. Мелашка хотіла закричати і тільки ніби зашуміла листом. А за Росою в Семигородах десь дзвін сумно дзвонить на гвавт, і тиха луна йде над водою, над шумом, понад дібровою.

Мелашка прокинулась. На дзвіниці дзвонили на утреню. Вона схопилась з постелі й перехрестилась. На дворі почало на світ благословити ся.

— Боже мій! він за мною побиваєть ся! Я взяла на свою душу великий гріх, — думала Мелашка.

Минув другий тиждень. Мелашка почала потрохи привикати до нового місця: пекла проскури, ходила по церквах, по монастирах і вже й сама добре не знала,. чи вертати ся, чи не вертатись до дому.

Тимчасом Мелащина мати з Лавріном та Кайдашихою йшли до Київа, стрічали дорогою силу прочан та все розпитували, чи не бачили вони молодої молодиці, що відбила ся від гурту, чи не чули чого про таку молодицю між прочанами в Київі? Вони вступили в великий бір під Київом і разом всі троє заплакали, та все дивились по дорозі між сосни: їм здавалось, що Мелешка лежить десь у бору вбита. Бір жалібно гув на тихому вітрі неначе пчоли в здоровій пасіці, і тільки їм жалю завдавав.

Прийшли вони в Київ, зайшли в Лавру. Коло Лаври сновигала велика сила людий з усяких країв. Вони в трох ходили, розпитували, чи не чув хто, чи не бачив молодої чор-

нявої молодиці, чи не шукала, чи не питала вона про своїх людий. Прочани розказували, що недавно одна молодиця відбилась від своїх людий і шукала їх на Печерах, але та молодиця була русява й немолода.

Всї вони троє пішли шукати тої церкви на Подолї, що стояла під Андрієвською горою, але таких церков було доволї. Вони ходили, розпитували в людий й зайшли на той цвинтар, де жила Мелашка.

Під стовпами коло церкви Лаврін сїв з матерію на східцях. Проскурниця сидїла на самій низшій сходї і продавала проскурі. В той час Мелашка вибігла з пекарнї й хотїла побігчи до проскурницї за щось спитати. Вона виглянула в ворота й почала роздивляти ся на прочан. Обвела вона очима по східцях раз і нїкого знайомого не побачила. Народ сновигав коло церковних дверий, як пчоли коло вулия. Коли вона зирк! коло самої проскурницї сидить молодий чоловік, зовсїм такий, як Лаврін. Він сидїв до неї боком. Мелашка пізнала Лаврінову русяву кучеряву голову, рівне чоло, рівний тонкий ніс. Але чого він став такий блїдий, такий смутний?

— Чи Лаврін, — чи нї? — думала Мелашка: — деж дїв ся з лиця його румянець? Чого він став такий блїдий, як смерть, та нужденний, неначе слабий?

Вечірне сонце світило на високі білі стовпи, на людий, що вештались в проміни, неначе мухи сновигали й грали проти сонця. Промінь упав на Лаврінове лице.

— Се він! — сказала сама до себе Мелашка і вхопилась за серце. В неї заморочилась голова; вона крикнула і трохи не впала на місци.

— Адже ж ото моя мати! — зашепотіла Мелашка, вглядівши свою матір коло товстого білого стовпа. А онде й моя свекруха....

На Мелашку неначе хто линув водою з ледом. Вона відхилилась за ворота й одну хвилину не знала, чи бігчи до них, чи тікати в пекарню. Але Лаврін обернув ся до неї лицем. Мелашка глянула на його ясні очи, заридала, як мала дитина, і як стояла в одній сорочці, так протовпом і кинулась між люди просто до Лавріна.

Лаврін углядів її й тільки подивив ся на неї смутними докірливими очима.

Вона прибігла до него й заголосила на весь цвинтар. Мати й свекруха вгляділи Мелашку й кинулись до неї з плачем. Народ обступив їх навкруги.

— Ой, Боже мій! нащо ти, дочко, нас мучила! — перша почала говорити Мелащина мати: — ти знаєш, якого ти жалю нам завдала?

— Ми думали, що тебе вже й на світі нема, — говорив Лаврін: — ми тебе оплакували, як помершу.

Мелашка стояла та тільки хлипала, як хлипають малі дїти. Вона й слова не могла промовити. І сльози, й кривда, і радість так здавили в грудях, що вона ледви зводила дух.

— Де ж ти, дочко, тут пробуваєш? — спи-

тала Мелашку свекруха плачучи.

— Оттут служу в добрих людий; стала в матушки за наймичку, — насилу промовила Мелашка, показуючи рукою на проскурницю.

— Се, Мелашко, мабуть за тобою прийшли родичі? — спитала проскурниця: — шкода менї тебе! В мене ще не було такої доброї та робучої наймички, як ти.

— Ми, матушко, возьмемо з собою Мелашку, — обізвалась мати: — Господи, як вона нас вимучила, доки ми її знайшли. Слава тобі, Господи, що таки знайшли.

Народ ворушив ся, гомонів, розпитував. Цїкаві молодиці обступили Мелашку, її матїр та свекруху. Проскурниця покликала Мелащину рідню до себе в хату.

— Вертай ся, дочко, до дому; тобі нїхто й лихого слова не скаже, — викручувалась свекруха ласкавими словами.

— Та вже ж вернусь, нїгде не дїнусь. Якби ви не знайшли мене, то я, мабуть, сама вже не вернулась би.

Другого дня Мелашка з рідною вийшла з Київа. Всї йшли бором смутнї та невеселі. А бір гув, як море в негоду, від найтихшого вітру та наводив сум на сумні і без того душі.

Мелашка прийшла до дому, і свекруха справдила своє слово: від того часу вона знов облила Мелашку солодким медом, а полин неначе сховала десь у комору для Мотрі. Кайдашиха боялась, щоб Мелашка знов не чкурнула на Бесарабію, або й за границю. Сльози та несподївана тревога помирила сїмю, неначе

всїх помиряюча смерть.

Вернувшись до дому, Кайдашиха поїхала в Богуслав на ярмарок, набрала Мелашцї на спідницю й на фартух, купила здорову гарну хустку й новий жовтий з червоними квітками очіпок. Через два тижнї Мелашка обродилась: вона мала сина.

VII.

В Кайдашевій хатї стала мірнота: свекруха помирилась з невісткою. За те на дворі, між двома господарями, старим та молодим, почав ся нелад. Лаврін вже вважав на себе, як на господаря. Він був менчий син у батька, і все батьківське добро, по українському звичаю, припадало меншому синови. Лаврін знав, що батькова хата, батькові воли й вози, все батьківське добро, все те його добро. Він перестав слухати батька, а батькови хотїлось порядкувати в господарстві. Кайдаш постарів ся і став ще частїйше заглядати в коршму, запиваючи давне панщанне горе. Всї грошї, що він заробляв у пана та з людий на возах, на плугах та боронах, старий Кайдаш пропивав у шинку. Він не давав Лаврінови гроший до рук, і Лаврінови стало важко покорятись дражливому та лайливому батькови.

В петрівку починалась косовиця та грабовиця, а тимчасом достиг і раний ячмінь.

Старий Кайдаш загадав звечера Кайдашисї та Мелашцї гребти сїно, а Лаврінови косити ячмінь. Другого дня Мелашка взяла на руки

дитину, причепила на спині колиску й триноги для колиски; Кайдашиха забрала граблі, тикву з водою, й вони вирядились у поле.

Старий Кайдаш порав ся в повітці коло свого майстерства. Коли дивить ся він, серед двора Лаврін запрягає воли, а коса лежить на призпі.

— Чому се ти, Лавріне, й доси не йдеш у поле? чи ти не бачиш, що сонце вже от-от поверне на полудень? — спитав Кайдаш: — та нащо ж ти отсе запрягаєш воли?

— Поїду до млина: казали мати, що нема борошна, — обізвав ся Лаврін, звертаючи воли до воза.

— А я ж тобі велів йти косити ячмінь?

— Постоїть до завтра, не дінеть ся: не втече.

— Ти ж знаєш, що ячмінь зовсім стиглий; зараз висиплеть ся.

— Ячмінь ще не зовсім стиглий, ще два або й три дні постоїть, — обізвав ся Лаврін. — Гей перістий! ший ставай! — крикнув він на вола.

— Йди в поле косити, кажу тобі! Як треба буде до млина, то я сам поїду.

— І я дорогу знайду. Йдіть, тату, в повітку та майструйте коло воза.

Син не слухав батька.

Старий Кайдаш плюнув і пійшов у повітку, а Лаврін почав запрягати воли.

— Заженуть мене синки швидко на піч, — думав старий Кайдаш, майструючи в повітці.

Другого дня Лаврін узяв косу й пійшов

з Мелашкою та з материю до ячменю. Батько мовчав та тільки поглядав на Лавріна.

— Чи се йдеш в поле, не питаючись мене? — спитав Лавріна батько.

— А хиба ж Карпо вас питаєть ся, як йде в поле? А чим же я гірший від Карпа, — обізвав ся Лаврін, кинувши косу й перевесла на плечі.

— А як прийдеть ся платити подушне (податок) та за землю то й тоді мене не спитаєш ся? — сказав Кайдаш.

— Ви берете гроші в свої руки, то ви й платіть. Давайте менї гроші до рук, то й я буду платити, — сказав Лаврін.

— Може ти хочеш, щоб я й тобі віддїлив твою частку поля, як Карпови?

— Нащо? Ваша частка й моя частка; ви сьогодня господар, а я завтра, — сказав Лаврін.

— Добре поважаєш старого батька! Покарає тебе Господь за мене, а як не тебе, то твоїх дїтий, — сказав батько.

— Не питай старого, а питай бувалого, — сказав Лаврін: — карали ви Мотрю, карали вже й Мелашку і без Господа: буде з нас тої кари.

З того часу Лаврін загарбав хазяйство у свої руки. Батько мусїв мовчати і рідко коли вмикував ся в хазяйство. Він більше майстрував, заробляв гроші, постив усї пятницї та з горя майже що дня вертав ся вечером до дому з шинку пяний. Його голова стала сива, аж біла, тільки брови чорніли на широкому лї-

дому лици, та темні очи блищали, неначе у ямах, глубоко позападавши під бровами.

Раз у спасівку старий Кайдаш пійшов в суботу на вечерню. Сонце стояло над лїсом. Церква була порожна. В бабинцї стояла одним одна баба, Кайдаш став навколїшки і бив поклони. Дяк співав жалїбну церковну пісню. Коли се чує Кайдаш, щось потягає тоненьким голосом за дяком. Голос лив ся, як срібло, десь зверху. Він підвів очи й глянув на іконостас. Зверху на іконостасї стояв чималий золотий хрест з терновим вінком на перехрестї, а по боках коло хреста стояли навколїшки два позолочені ангели. Кайдаш глянув на ангелів, вони розтулювали роти і співали разом з дяком тоненькими голосами. Кайдаш стревожив ся й відвів очи. Глянув він на намісні образи, і вони співають, а разом з ними співають всї образи в церквi... Кайдаш перелякав ся й став на ноги. Слухає він і дивить ся. Кайдаш повернув головою на всї боки, всї образи співали. Дивить ся він на образ Варвари. Варвара заворушила палцями, повернула очима; на нїй убранє замаяло. На образї Параскеви Пятницї з розкішними, розпущеними по плечах косами, з квітками на голові, квітки на голові затрусились, неначе від вітру. Параскева Пятниця повернула очима на него, мов жива.

Кайдаш злякав ся і вийшов з церкви. У притворі на стїнї висїв здоровий образ страшного суду. Кайдаш глянув на него скоса; на образї внизу намальована в пеклї здорова коняча голова, з білими острими зубами; та

голова сміялась до [illegible] Полуміня в її ро-
ї загойдалось, мов [illegible] вітру. Невеличк
постати грішників [illegible] зубах завору-
шились, мов комашня. [illegible] востики та
рогаті чортики [illegible] до [illegible]го язики
Кайдаш [illegible], [illegible]вів очи від страшної
картини [illegible] на двір. Надворі було тихо
як у хаті. Сонце стояло низько над самим лі-
сом і пронизувало світом верхи лїса, зелені [illegible]
трави на степи. Над лїсом від сонця тягли [illegible]
неначе [illegible]овгі [illegible]кки та стрічки, квітками з[illegible]
[illegible] золота. [illegible] ході стояла одним одна хмар-
ка на чис[illegible] не[illegible] вся золота з червоними
краями.

С[illegible]тне Кайдашеве блїде лице освітилось
[illegible] світлом, наче лице в мерця. Він під-
в[illegible] бли[illegible]кучі очи, глянув на лїс і побачив, що
[illegible] сам[illegible] [illegible]илем, серед лїса, на хмарцї сто-
[illegible]в чол[illegible] [illegible]озорий, як туман, і неначе ки-
вав рукою до него, нїби кликав.

Кайдаш встав і пійшов з гори. Він зійшов
наниз, пійшов далї шляхом, а те диво на хма-
рі відсувалось від него ще далї за лїс. Він вий-
шов на гору за село. З гори було видно ши-
року долину обставлену горами, вкритими лї-
сом; в долинї блущала Рось.

Кайдаш пійшов на греблю, не знаючи для
чого. Колеса в млинї крутились; вода шуміла
й розливала голосний гук по долинї. Коло
млина стояли вози, вештали ся люди. Попри
Кайдаша переїхав чоловік возом, а далї по-
летїв пан на баских конях і трохи не зачепив
його колесом. Кайдаш відступив ся на конець

греблї і трохи не впав у воду. Він напрудив свої сили, відскочив на бік і [illegible]мятав ся....

— Боже мій! д[illegible] се я? Ч[illegible] се я зайшов на сю греблю? Чи мені треба [illegible] йти до млина, чи в Біє[illegible]? [illegible] питав сам себе Кайдаш. [illegible] згадува[illegible] [illegible]гадува[illegible] і нїчогісенько не згадав, вернув [illegible] Се[illegible]гори і тільки тодї згадав, що був [illegible], що з ним там дїялось щось чудне.

Кайдаш вже смерком вернув ся до хати. Сїмя вже повечеряла й полягала спати. Він підійшов під двері й хотїв постукати. Коли гляне, зза угла кинулась до него собака, здорова, як годований кабан, з кінською головою, з рогами, і заблищала страшними очима. Він відступив ся назад і махнув на неї руками. Гляне він, аж до него листить ся сїрий Барбос.

Кайдаш увійшов в хату. Кайдашиха засвітила лямпу, думала, що він був у шин[illegible] і зараз почне коверзувати [illegible] стола, блїдий, як сме[illegible]

— Боже мій! щ[illegible] думав Кайдаш: — чи [illegible] хи, чи показує свою [illegible]

— Де се ти бро[illegible] жовтий, як віск? — пит[illegible] Ка[illegible] ж[illegible]

Кайдаш махнув рукою, і поклав ся н[illegible] спати. Другого дня, в недїлю Кайдаш [illegible]ив цїлий день смутний та задуманий. В понедїлок він пійшов в поле косити, а нудьга давила його, як камінь. Вертаючись з поля, Кайдаш забалакав ся з людьми коло шинку, зайшов з ними в шинк і випив пів кварти горівки. Йде

він через греблю попід вербами, коли гляне на воду, спід греблї вискочив чорненький хлопчик з маленькими ріжками, з здоровою головою та й побіг за ним слїдком. Кайдаш пійшов швидко, а чорний хлопчик біг за ним та приказував за кождим його ступнем: туп, туп, туп, туп. Кайдаш обернув ся і махнув на хлопця косою. Хлопець неначе в землю ввійшов. Кайдаш пійшов через місток, коли оглядаєть ся, а хлопець знов біжить за ним по містку та все приказує: туп, туп. Кайдаш пійшов стежкою понад ставком; з берега скакали цїлими сотнями маленькі, як жаби, чортики, пірнали, знов виринали й дражнились з него язиками.

Кайдаш прийшов до дому. Ввійшовши він у двір, дивить ся в той куток, де росли густі колючки, аж замість колючок, ростуть маленькі чортики з ріжками, схожими на цьвяхи. Кайдаш махнув косою, і йому здалось, що ті чортики полягли покосами та тільки нїжками дриґають. Він викосив всї колючки, коли гляне за двір, аж і там, замість кропиви та лопуху, ростуть чортики. Кайдаш давай косити кропиву.

З хати повиходили сини і невістки. Карпо гукнув до батька:

— Що ви, тату, робите! Чи вам дїла нема, що ви косите на вулици кропиву?

— Еге, кропиву! Добра кропива. Хиба ти не бачиш, скільки наросло тих чортиків, бій їх сила божа! Ось я вас проклятих усїх викошу!

Сини й невістки бачили, що батько пяне-

нький, і почали над ним глузувати. Кайдашиха вийшла з хати й почала його лаяти.

В той час з поля йшла череда. Кайдашеви здало ся, що на кождій свини сидить верхом по чортови. Чорти волікли довгі хвости по земли, штовхали свиней під боки ногами й поганяли їх макогонами та кочергами. Свині вибрикували, неначе баскі коні, а чорти гецали зверху та махали руками.

— Жінко! чи ти бачиш, що то їде верхом на свинях — крикнув Кайдаш до жінки.

— Схамени ся, пянице! Чи ти здурів, чи ти знависнів! Добре вже горілки напив ся.

— Еге здурів! Чи ти ба! Чорти їдуть верхом на свинях! А бий вас сила божа! Дух Святий при нас і при хатї! А ондечки на панському бугаєви який сидить пузатий, та витріщикуватий, та рогатий! А бодай вас хрест побив! А ондечки між вівцями кілько їх плутаєть ся.

— Та йди в хату та вечеряй! — крикнула на Кайдаша жінка: — та протри лишень свої пяні баньки!

Кайдаш увійшов у хату. На комині блимала лямпа без скла й більше чадила, ніж світила. Глянув Кайдаш за стіл, в кутї сидів чумак, з котрим він стрічав ся в Кримі ще як парубком чумакував з батьком. Коло того чоловіка сидить Кайдашів покійний батько і неначе розмовляє з тим чоловіком. Кайдаш придивляєть ся їм, сїв і собі кінець стола і почав з ними балакати.

В хатї всї стревожились. Усїм було не до сміху. Кайдашиха перестала вже лаяти ся.

— Омельку! стань та помолись Богу! Що се з тобою дієть ся!

— Еге! а хиба ж ти не бачиш, що батько прийшов до мене в гості та ще з херсонським чумаком, — говорив Кайдаш.

Молодиці полякались. Мелашка побігла до сусід і покликала кілька чоловіків. Чоловіки прийшли й почали вговорювати Кайдаша, щоб він помолив ся Богу та лягав спати. Кайдаш став перед образами й почав голосно молити ся, як молять ся маленькі дїти. Кайдашиха хрестила ножем вікна й двері, достала фляшочку свяченої води й дала Кайдашеви напитись. Мотря побігла за бабою Палажкою. Палажка на селї була знахорка. Кайдашиха на той час забула про свою змажку та колотнечу з Палажкою.

Відчинились двері; з темних сїний увійшла в хату баба Палажка повагом та тихо, в білій катанці, завязана чорною хусткою. Вона так загоріла і жнива, що її вид чорнів, та ще проти білої свити, неначе був помазаний сажею. Маленькі чорні очи блищали, як жар.

— Чорна, як сам чорт, — подумала Кайдашиха: — ще перелякає мого чоловіка.

Баба Палажка переступила поріг і зараз почала хреститись і нашептувати. Вона вступила в хату, неначе піп прийшов з молитвою.

— Чи ти бачиш! На Палажчинї голові чортячі роги! — сказав Кайдаш.

— Йду я, раба божа Палажка, до раба божого Омелька все лихо відганяти з його жил, з його жовтої кости, з його червоної крови, а

семидесяти суставів, з його сивого волося, з його голови, з його булави, з його очий, з його плечий. Зійди на ті болота, на ті очерета, де глас божий не заходить, де люди не ходять.

Кайдаш стояв серед хати й голосно м[illegible]лив ся. Всі вийшли з хати, зостала ся тільки з Кайдашем Палажка та Кайдашиха.

Баба Палажка налила в миску з горняти води, влила з фляшки трохи свяченої води, вкинула в воду жарину й шматочок печини, взяла в руки веретено, вмочила його в воду і черкнула шпинькою навхрест по крисах миски; потім взяла ніж, вмочила його в воду і знов черкнула ним так само по мисці, та все нашептувала:

— Як пійшла я понад очеретами та болотами та зайшла я на високу могилу; ой там на могилї, на Осіянській горі там стоїть церковця, бубликом замкнута, медяником засунута. Відкушу я медяника, відкушу я бублика та ввійду в ту церковцю. Святая святи ся, небесная цариця! пятинко-матїнко, і ти святий понедїлочку, божий ключничку!' Мокрино, Марино, Агапите, ване, Демяне, й ти, Миколаю, Мирлийський чудотворче! Помяни, Господи, раба божого Омелька, та ті книжки, що в церкві читають: ермолой, бермолой, савгирю і ще тую, що телятиною обшита. Радуй ся, Охримку й Пархимку, і ти, невісточко, свята Покровонько, що в Лаврі замурувалась. Наберу я в черепок хуху, та виллю я на раба божого Омелька. Алилуй же його, Господи, і шарпни його по боках, по ребрах, по кістках, по чересах, ко-

ло його скотини Хрест на менї, хрест на спинї, уся в хрестах, як овечка в репяках. Помилуй його безкостий Марку, сухий Никоне, мокрий Миколаю! Сарандара, Марандара, гаспида угас, василиска попер! Амінь біжить, амінь кричить, аміня доганяє!

Баба Палажка дмухнула на воду тричи навхрест і дала Кайдашеви напитись. Потім вона викликала Кайдашиху в сїни і звелїла її утопити в горівцї маленьке цуценя, намочити в тій горівцї на три оселедця і дати ту горівку Кайдашеви на похміля. Кайдашиха витягла з скринї чималий шматок полотна ще й копу гроший і дала Палажцї за труд.

Кайдашиха так зробила, як її радила Палажка. Кайдаш, нїчого не знаючи, як напив ся тої знахарської горівки, заправленої цуциням та оселедцем, то пив загалом три дни. Кайдашиха тільки рукою махнула й післала його до священика. Кайдаш розказав йому про своє нещасте, найняв молебень Ісусови й акафист Богородици, ходив говіти в Богуславський монастир. Він перестав пити на той час, і дїдьки перестали йому привиджувати ся.

— Се моя смерть йде за мною, коли вже до мене приходив небіщик батько; — говорив Кайдаш.

— Добра смерть, коли ви, тату, й не перестаєте пити, — говорив Лаврін.

Від того часу Лаврін забрав у свої руки і воли і вози, і все господарство. Загнали дїти батька на піч на відпочинок.

—Був я колись Кайдаш, а тепер перевів ся

на маленького Кайдашця, — говорив Кайдаш за чаркою горівки в шинку.

Терпів Кайдаш, а далі невитерпів: знов почав заходити в шинк.

Раз була місячна ніч. Кайдаш спав на лаві. Чує він, щось рипнуло дверима, і в хату ввійшов його давний знайомий херсонський чумак. Кайдаш встав і почав балакати з чумаком. Кайдаш вийшов на двір і пійшов з ним за ворота. От вони вийшли на вулицю й пійшли ніби до шинку, але вони перейшли через греблю, минули село, а шинку все не було. Йдуть вони, зійшли з гори, прийшли до Роси, перейшли Рось через греблю, а шинку все таки нема. От вже перед ними лїс. Місяць світить на полю, а під лїсом лежить густа тїнь. Кайдаш увійшов у ту тїнь і загубив дорогу. Дивить ся він, чумака нема, а кругом него товсті дуби та липи. Зверху через гилле промикаєть ся світло місяця, й подекуди його проміне блищить на земли, неначе жовті ясні хустки, розстелені по траві, або золоті яблока, розкидані по земли. Кайдаш глянув вниз, перед ним росла купа здорових та високих до самих колїн грибів, з блискучими, як вогонь, вершками. Купа грибів заворушилась, спід неї висскочили маленькі зайчики і почали скакати оден через другого. Зайчики почали сміятись, наче малі дїти, а над ними підняв ся розкішний кущ папороті й зацвив блискучими іскрами. Квітки сипались, наче іскорки з печі, а далі з куща виросла здорова, як миска, квітка, все риткана з золота й вогню, з червоним жаром на

середині. З квітки знялась осяна птиця й пурхнула на дерево. Кайдаш підняв голову в гору, стукнув чолом до дуба та й... прокинув ся.

— Боже мій! де се я! — говорив сам до себе Кайдаш.

Він стояв в одній сорочці серед густого лїса. Над лїсом між гилєм висїв повний місяць на небі. Товсті стовбурі лип та дубів ледви мріли кругом него, а білі берези блищали, неначе білі воскові свічки. Кайдаш обернув ся назад і побачив між деревом поле, облите місячним світлом. Він вийшов з лїса, глянув на поле і зобачив шлях. Місце було зовсїм не знайоме. Він пійшов шляхом з гори і дійшов до Роси. Млинові колеса зашуміли й притягли до себе його увагу. Кайдаш прийшов до млина і тільки тодї зовсїм опамятав ся та роздивив ся, куди він зайшов.

На Кайдаша найшов страх. Йому здавало ся, що його водить нечиста сила. На його спину неначе хтось сипнув приском; волосє на голові підняло ся в гору. Але він прийшов до млина, зобачив людий; люди ходили, розмовляли, носили мішки на вози. Кайдашеви стало веселійше. Оден чоловік поїхав возом, через греблю. Кайдаш пійшов за його возом, розговорив ся з ним і йшов з ним до самого села.

Вже другі півні проспівали, як Кайдаш прийшов до дому і побудив усїх у хатї. Мелашка засвітила світло, глянула на Кайдаша і злякалась: він був жовтий, як віск; в його очи блищали і горіли, як свічки.

— Де ти ходиш, де ти бродиш? — почала гримати на чоловіка Кайдашиха: вона думала, що він пив до півночи в шинку.

— Еге ходив... Добре ходжу... Не сам ходжу, а мене водить, — промовив Кайдаш через силу, схиливши голову на руку. — Завела мене нечиста сила аж у Богуславський ліс.

Кайдашиха не йняла йому віри: вона все думала, що він п'яний. Кайдаш підвів очи й глянув на комин, на шию коло комина; під шиєю була дірка на піч. Дивить ся Кайдаш, з тої дірки вискочив чортик, такий завбільшки, як кіт, та й знов сховав ся на піч. Кайдаш не встиг підвести очий, а спід шиї вискочило вже два чорти, показали йому язики й знов сховались у дірку. Кайдаша взяла злість: він ухопив макогона, кинув ся до комина та як трісне макогоном по шиї! аж шматки глини відлупившись і посипались до долу.

— Омельку! чи ти здурів, чи ти з глузду зїхав? — крикнула Кайдашиха.

— Еге здурів! хиба ти не бачиш, як чорти вискакують із дірки.

— Свят, свят, свят! перехрести ся! Де ті чорти взяли ся! — говорила Кайдашиха: — напеть ся в шинку та тільки дуріє.

Кайдаш обернув ся від комина, коли гляне під стіл, під столом лежить здоровий, як кабан, та кудлатий чорт, з страшною чорною мордою, з рогами, з ротом до вух, з білими здоровими зубами. Кайдаш злякав ся і сів на лаві. Він зиркнув на під, на лаві й на полу сидїли рядком здорові чорти й клацали до него

зубами, неначе вовки. Кождий держав по жаринї в ротї: жар світив ся в їх зубах, зубаті пащеки червонїли. Оден чорт показував йому на сокиру під лавою і шепотав: візьми сокиру та зарубай ся! другий показував на налигач (посторонок) під полом й шепотав: пійди в клуню та повіш ся! Третий підказував: пійди до ставка та втопись!

— Жінко! чи ти не бачиш, кілько чортів сидить на лаві? — говорив Кайдаш, а сам трусив ся аж зубами цокотав.

— Господи милосердний! тільки нас лякаєш, — говорила Кайдашиха.

Мелашка стояла коло печі, нї жива нї мертва. Лаврін схопив ся з постелї.

— Виведїть мене на двір! Вже чортів повна хата, а між ними здорові мухи лїтають та чорні круки шугають — сказав Кайдаш.

Лаврін взяв батька за руку й вивів на двір. Мелашка злякалась і вибігла слїдком за ними. В Кайдашихи трусились ноги від переляку. Вона достала свяченої води, покропила хату, засвітила страстну свічку перед образами.

Кайдаш провітрив ся на дворі. Лаврін увів його до хати. Страхітє десь зникло.

— Треба менї висповідатись, — сказав Кайдаш: — се мабуть смерть моя наступає.

Кайдашиха і Лаврін насилу вмовила його лягти на постіль. Тільки що він виліз на пїл і хотїв лягти, йому здалось, що на постели лазять здорові раки та чорні павуки. Прудкі павуки, такі завбільшки, як гусятина, кинулись до него, як собаки. Він підвів ся і почав обтру-

шувати одежу.

— І де та нечисть набрала ся на полу! — крикнув Кайдаш, обтрушуючи сорочку: — Лаврінe! візьми віника та позмітай оту погань.

Лаврін узяв віника і нїби щось змітав з постелї. Тодї Кайдаш ляг на постіль і заснув.

На другий день Кайдаш пійшов до священика, висповідав ся, але все те нїчого не помогло. До него внадив ся херсонський чумак, приходив до него вночи та все неначе водив його десь по пущах та по нетрах.

Через тиждень той чумак завів Кайдаша знов на греблю, а вранцї його знайшли в водї на лотоках коло самої заставки. Мірошник прийшов підняти заставку і вглядїв у водї неживого чоловіка. В млинї мололи семигорські люди і пізнали Кайдаша.

Волость приставила до втопельника сторожу. Три дни лежав під вербою Кайдаш, покритий старою свитою, доки приїхав становий і по.олив синам узяти батька та поховати.

— Постив батько дванайцять пятниць, щоб не вмерти наглою смертию та в водї не потопати, а про те втопив ся. І пятницї нїчого не помогли, — говорив Карпо — варта було мучити себе цїлий вік.

VIII.

Поховали син иКайдаша з великою честию, просили священика занести батька в церкву; як ховали, то читали евангелїє трохи не коло кождої хати; після похорону справили богатий

обід. Кайдашиха роздала старцям щедру милостиню, дала священикови на сорокоуст.

На четвертий день після похорону, Карпо й Лаврін почали ділитись батьківськими спадками.

— А що, Лавріне, — сказав Карпо: — розділим тепер ґрунт по половині, а то батько відрізав мені города, неначе вкрав.

— Й розділимо, — сказав Лаврін: — чи пійдемо в волость, чи обійдемо ся і без волости.

— А нащо нам здала ся та волость! відміряймо по половині город та по половині садок, та й годі, — сказав Карпо: — хиба такі сами собі не дамо ради.

— Про мене, міряймо город і сами, — сказав Лаврін.

Карпо взяв довгу та рівну лїщину й почав з Лавріном мірити город вздовж та впоперек. Переміривши город, вони розділили його вздовж по — половині й позабивали на межі кілки.

— А що, Лавріне, чи будемо городити тин, чи може й без тину обійдемо ся — сказав Карпо.

— Нащо той тин здав ся. Адже ж у нас двір коло хати спільний, хоч на нїм стоїть і твоя і моя повітка та загорода, — сказав Лаврін.

— Про мене, нехай буде так, — сказав Карпо.

— Але не знаю, як ще жінки скажуть, — сказав Лаврін, про матїр вже й не згадувати.

— Хиба в мене жінчий розум, щоб я жінок слухав, — сказав Карпо.

Тільки що вони перемірили город та садок, з хати вибігла Мотря. Вона вийшла на город і окинула його оком з горба вниз, а від низу на горб, потім вийшла на горб і ще раз помірила ґрунт очима. Лаврінова частка здалась її більшою, мабуть тим, що в чужих руках шматок хліба все здається більшим. Вона скинула з себе пояс, та давай мірити город вперше впоперек: на Лавріновій половині вийшла більше на оден пояс. Перемірила вона вдруге, — ой лишечко! Лаврінова частка була більша аж на два пояси.

— Бодай вас лиха година мірила, як ви отсе перемірили, — сказала сама до себе Мотря й заходилась мірити поясом ґрунт вподовж: ой гвавт! Лаврінова половина виходила довша на цілий пояс, ще й висунулась ріжком на вулицю в бузину.

— Потрівайте ж! — кричала Мотря на весь город: — се мабуть свикрушище помагала їм мірити! Се вона припустила собі на оден пояс вздовж та на два пояси впоперек, ще й ріжок у бузину собі відтягла.

Мотря прожогом побігла до хати, держачи в руках пояс, та репетувала на ввесь город. Коло причілка стояла та хворостина, котрою Карпо з Лавріном мірили город. Мотря вхопила хворостину кинулась у двері кулею, як птиця.

— Се ви мабуть з матерію так мірили город, бодай вас мірив сей та той! — крикнула

Мотря на порозі так, що двері з обох хат разом відчинили ся, і з дверий повискакували всі: і Карпо, й Лаврін, і Кайдашиха, й Мелашка. Вони повитріщували очи на Мотрю.

— Чого вилупили баньки, неначе мене зроду не бачили? Як се ви перемірили город? Та нехай його чорти спечуть з такою мірою. — гукнула не своїм голосом Мотря й брязнула до землї хворостиною, так що вона аж захурчала.

— Хр-р! — захурчав наслідувато Лаврін: — чого се ти кричиш, неначе на батька.

— Кричи на свою матїр! — й тобі захурчу сею хворостиною, коли хоч. Як ви мірили город, коли Лаврінова половина більша і вздовж і впоперек!

— Твого розуму не спитали, бо свого, бач, нема, — сказав скривджений Лаврін.

— Неправда твоя, Мотре, — спокійно сказав Карпо, заклавши руки за спину.

— Бреши сам! ось я тільки що сама мірила. Йди в волость, нехай волость нас роздїлить, а не свекруха, — репетувала Мотря.

— Відчепись від мене, сатано! я й дома не була, як вони мірили. Се праьдива причепа! — сказала Кайдашиха: — бере моє добро, ще й мене лає.

— Йдїть мірайте на моїх очах, а як нї, то я ваші кілки на межі геть повикидаю за тин, а таки свого докажу, — кричала Мотря.

Мотря вибігла з сїней і побігла на город; за нею йшла Кайдашиха з Мелашкою, а за жінками пійшли чоловіки. Мотря розперезалась і

почала мірити город поясом: впоперек Лаврінова половина вийшла більша на два пояси.

— А що, чия правда?

— Як ти міриєш? Піддури кого дурнійшого, а не мене, — крикнула Кайдашиха: — свою половину мірила, то натягала, аж пояс пріщав, а Лаврінову половину мірила, то пояс вгинав ся. Геть погана! Дай, я сама перемірю з Мешкою.

Кайдашиха перемірила ввесь город впоперек, — і знов обидві половини були однакові.

— А що, чия тепер правда! — говорила Кайдашиха: — ти міриєш собі, то натягаєш, а чужому міриеш то стягаєш: тиб людий соромилась! Тобі тільки б сидіти з жидівками в крамницях та обдурювати на аршини людий.

— Се якийсь жіночий сажень вигадала Мотря, що стягаєть ся, як кому треба, — сказав насмішкувато Лаврін.

— А той ріжок, що в бузину ввігнав ся, яким сажнем будеш мірити? Не бійсь, мені не віддаш? — сказала Мотря.

— То відкусю його зубами! А де ж його діти, коли він вигнав ся на вулицю, — сказала Мелашка.

— Мотря була сердита, що вийшло не так, як вона хотіла. Вона причепилась до Лавріна за батьківську спадщину.

— Чом же ви не розділите пасіки? — сказала вона: — адже ж пасіка батькова! Гаразцо все загарбали собі в руки! На Лавріновій половині в садку більше дві грушки і одна яблінка,

— А ти вже й полічила? — спитав Лаврін.

— А вже ж полічила, і своїм не поступлюсь. Садок не твій, а батьківський, — сказала Мотря.

— То пересади на свою половину, — крикнув Лаврін.

— Який їх чорт подужає пересадити! Пересадиш, то підвередиш ся, — сказала Мотря.

— О, підвередиш ся, Мотре, коли Карпо не поможе, — сказав сміючись Лаврін.

— Вже хоч підвережусь, чи ні, а таки свого докажу, — гукнула Мотря і вдарила кулаком до кулака: — ходім лиш зараз в волость, нехай нас волость розсудить, а не з свекрухою. Дайте лишень нам половину пасіки, а як ні, то бери, Карпе, сокиру та й рубай груші. Я вам свого не подарую, — кричала аж сичала Мотря.

— Та подивись лишень, на твоїй половині всї старі груші, а на моїй — щепи! — сказав Лаврін.

— Мотря каже правду: ви нам дайте половину пасіки, половину овець та свиней, — сказав Карпо.

— Овва! який розумний. Забери ще половину котів та собак! — кричала Кайдашиха: — а батька хто лупив у груди? Лаврін хоч батька не бив.

— Не бив, тільки не слухав, — сказав спокійно Карпо.

— А ти забув, що я ще живу на світї? І я маю якесь право на батьківське добро. Ти готов мабуть мене живою в землю закопати!

— говорила Кайдашиха: — ти хочеш з своєю Мотрею мене сироту скривдити? Ні, Карпе, нехай нас громада розсудить.

— Як громада, то й громада! Ходім в волость, бо я своєю часткою не уступлюсь, — сказав Карпо.

Карпо з Лавріном та з Кайдашихою пійшли в волость, а Мотря з Мелашкою зістались на дворі коло волости.

Громада присудила Лаврінови та матери батьківське добро, бо Карпо вже забрав свою частку ще за житя батька. Як почула за те Мотря, то трохи не скрутилась і наробила крику під волостию.

Від того часу між Кайдашенками і їх жінками не було миру й ладу. Карпо і Мотря посердились з Лавріном та з Кайдашихою й перестали заходити до них в хату.

— А що, Мотре виграла? Здобрій тим, що тобі волость присудила, — дражнилась стара Кайдашиха з Мотрею.

— Дражніть вже, дражніть, як ту собаку. — говорила Мотря і трохи не плакала від злости.

Обидві сімі насторчились одна проти другої, як два півні, готові кинутись оден на другого. Треба було одної іскри, щоб схопилась пожежа. Та іскра незабаром впала поперед усього на сміте.

Раз рано Мелашка вимела хату й половину сіний, обмела коло своєї приспи, змела сміте до порога та й пійшла в хату за рядюгою, щоби вынести сміте на смітник. Саме тоді

Мотря вибігла з сіней і зобачила коло порога сміте. Сміте було підметене аж під Мотрину приспу.

— Доки я буду терпіти від тої іродової Мелашки! — крикнула Мотря на ввесь двір; вона вхопила деркача та й роскидала сміте попід Лавріновою приспою.

Мелашка вийшла з хати з ряднииою. Коли гляне вона, сміте порозкидане гет попід її приспою й по приспі.

— Хто се порозкидав сміте? — спитала Мелашка Мотрі.

— Я пороскидала: не мети свого смітя під мою приспу, бо я тебе ним колись нагодую, — сказала з злостию Мотря.

— А зась! не діждеш ти мене смітем годувати. Нагодуй свого Карпа, — сказала Мелашка й почала змітати сміте до купи до порога.

— Не мети до порога, бо мені треба через поріг ходити! — ляснула Мотря.

— А вже ж, велика пані. Покаляеш, княгине, золотії підківки, — сказала Мелашка.

— Не мети до порога, бо візьму тебе за шию, як кішку, та натовчу мордою в сміте, щоб в друге так не робила, — сказала Мотря.

Мотрині слова були дуже докірливі. Мелашка спахнула від сорому.

— А ти, паскудо! то ти смієш мені таке говорити? Хиба ти моя свекруха? Ти думаеш, що я тобі буду мовчати? — розкричала ся Мелашка: — то ти мене вчиш, як малу дитину? Ось тобі, ось тобі!

І Мелашка підкидала сміте деркачем на Мотрину приспу, на стїни, на вікна, аж шибки ввікнах дзвенїли, а що було мокре, те попри-ставало до стїни.

Мотря глянула й рота роздзявила. Вона не сподївалась від Мелашки такої сміливости і спочатку не знала, що казати.

— То се ти так! То се та, що від свекрухи втїкала?

— Ти менї не свекруха, а я тобі не невістка. Я від тебе втікати не буду й мовчати тобі не буду! Ось тобі на, ось тобі на!

Деркач свистав, як шуліка на повітрі, в Мелащиних руках, а шибки дзенькотїли. Мотря кинулась до Мелашки тай почала видерати деркача з рук. Мелашка була слабша й впустила його з рук. Мотря замахнулась на неї деркачем. Карпо сидів у хатї, почув, що в вікна щось порошить. Йому здавалось, що в вікна бє град.

— Що се за диво! небо ясне, а в вікна періщить град, — подумав він.

— Гвавт! гвавт! — закричала Мелашка. — Якого ти дїдька чіпляєш ся до мене, сатано.

З хати вибігла Кайдашиха просто від печі з кочергою в руках. Вона вглядїла, що Мотря підняла деркач в гору і готова вперіщити Мелашку, і махнула на Мотрю кочергою. Мотря відскочила від приспи, кочерга трафила в Мотрине вікно. Шибка дзенькнула, а дрібне скло посипалось на приспу.

З хати вибіг Карпо, а за ним Лаврін. Три молодицї вчепились до кочерги та до деркa--

ча, кричали, тягались, сіпали ті причандали на всі боки. Деркач розірвав ся. Нехворощ посипалась з деркача, неначе піре з гуски. Чоловіки розборонили жінок і розігнали їх.

— Відривай хату! Не буду я з вами жити через сіни, хоч би мала оттут пропасти! — репетувала Мотря: — бери, Карпе, сокиру, та зараз відривай хату, а як ти не хочеш, то я сама візьму сокиру та й заходжусь коло хати.

— Чи ви показились, чи знавіснїли! — говорив Карпо: — хто се розбив вікно?

— Твоя мати! Се вже пійшло ся, наче з Петрового дня! Одна обпаскудила менї стїни, друга вікна побила. Ось тобі за те! ось тобі! — крикнула Мотря і почала хапати рукою з калюжі грязь і кидати на Мелащину хату. Біла стїна ряба, неначе її обсїли жуки та гади.

— Бий тебе сила божа! Не кидай, бо я тобі голову провалю кочергою, — крикнула Кайдашиха й погналась за Мотрею. Мотря втїкла за причолок, виглядала зза вугла й репетувала та кляла Кайдашиху.

— Лавріне! відривай їх хату. Про мене нехай Мотря йде жити під чорти, або під греблю; я з нею зроду — звіку не буду жити під одною стріхою, — кричала Кайдашиха.

— Карпе! відривай хату, бо я підпалю їх, і себе, та й на Сибір пійду, — кричала Мотря.

— Лавріне! відривай їх хату, бо я готова й до сусїд вибратись. Зараз пійду в волость, та нехай громада зійде ся та розкидає їх хату, — кричала Кайдашиха.

З тими словами Кайдашиха накинула сви-

ту та й побігла в волость позивати Мотрю та Карпа. Волосний покликав Карпа на суд. Карпо сказав, що він не думає відривати хати, а то тільки полаялись та побились молодиці. Волосний вигнав Кайдашиху з хати. Слідком за Кайдашихою прибігла в волость Мотря й почала розказувати, починаючи від смітя. Волосний слухав, слухав, тай плюнув.

— Йдіть ви собі до нечистої матери та про менє повибирайте й очи, не тільки вікна, — сказав волосний та й пійшов у кімнату, ще й двері причинив.

Того же таки вечера, Кайдашиха повечеряла з дітьми і вже лагодилась лягати спати. Коли чує вона, на горищи закудкудакали на сідалї кури, закричали й кинулись з сідала.

— Ой тхір на горіщи! — сказала Кайдащиха.

— Може злодюга лазить, — сказав Лаврін.

Кайдашиха вхопила лямпу й рисьнула до сінний; за нею вискочили в сіни Лаврін та Мелашка.

В сінях було ясно. Хтось лазить на горіщи з світлом.

— Хто там лазить? — гукнув Лаврін.

З горіща нїхто не обзивав ся, тільки одна курка киркала на все горло, немов її хто душив. Лаврін вискочив на дробину и глянув на горіще. Там стояла Мотря з куркою в руках.

— Якого ти нечистого полохаєш наших курий? — крикнув Лаврін, стоячи на щабли.

Хиба не бачиш? Свою курку вийімала на вашому сідалї.

— Хиба ж ми просили твою курку на наше сїдало? — гукнув Лаврін: — чи шапку перед нею здіймали, чи що?

— Верни лишень менї яйця, бо моя чорна курка вже давно несеть ся на твоєму горіщи.

Мотря лазила по горіщи та збирала по гнїздах яйця. Сполохані слїпі кури кидались по горіщи, падали в сїни на світло.

— Ой Боже мій! Се не Мотря, а бендерська чума. Вона мене з світа зжене! — говорила Кайдашиха; — ще хату підпалить лямпою. Покарав мене тобою Господь, та вже й не знаю за що?

— Мабуть за вашу добрість — обізвалась Мотря з горіща й спустила з горіща на щабель здорову ногу з товстою литкою.

Одна курка впала з горіща й погасила світло. В сїнях стало темно. Лаврін стояв, спявшись на драбину. Мотря штовхнула його пятою в зуби. Він сплюнув у сїни. Мотря штовхнула його по носї другою пятою. Гаряча литка посунулась по його лици. Мотря була готова сїсти йому на голову.

— Куди ти сунеш ся на мою голову! — крикнув Лаврін і почав трясти драбину: — не лїзь, бо я тебе, сяка така душе, скину з драбини.

Лаврін скочив в сїни і почав хитати драбиною. Драбина стукала до стїни.

— Скинь її з драбини до долу, нехай собі голову скрутить, щоб знала, як лазити на наше горіще, — кричала в темних сїнях Кайдашиха.

Лаврін відняв драбину. Мотря повисла на стіні. Половина Мотрі телепалась на сіні, а друга половина вчепилась в бантину, як кішка, одною рукою та лїктем другої руки. Мотря держала в руці курку й не хотіла її пускати, а в пазусі в неї були яйця, дуже делікатний крам. Мотря боялась наробити в пазусі яєшниці, держалась за бантину й ніяк не могла видертись назад на горіще. Низша половина тягла її вниз.

— Ой лишенько! ой упаду! ой, ой, ой! гвав...т! зарепетувала Мотря не своїм голосом.

Від ґвавту Карпо не всидів в хаті й вискочив в сіни з свіклом. Лаврін стояв серед сіний з драбиною, Мотря телепалась на стіні, наче павук на павутині.

— Драбиною її плещи, та добре! — кричала Кайдашиха: — нехай не збирає яєць на нашому горіщи.

Кайдашиха кинулась до драбини й була б справді почастувала низшу половину Мотрі драбиною, але Карпо видер драбину в Лавріна, пхнув матір так, що вона трохи не перекотилась, і підставив драбину під Мотрю. Вона злізла до долу з куркою в руках.

— Віддай мені яйця, злодійко! нащо ти покрала наші яйця? — репетувала Мелашка.

— Се моя курка нанесла, — говорила Мотря, втікаючи в свою хату.

— А хиба ж твоя курка їх позначила, чи що? Як не вернеш яєць, я пійду в волость, — говорила Кайдашиха.

— Про мене йдіть і за волость — кричала

Мотря з своєї хати, витираючи ганчіркою яєшню в пазусї.

Мелашка засвітила світло, половила в сїних свої кури й повикидала їх на горіще. В обох хатах ще довго було чути крик. Той крик стихав помаленьку, як филя на водї після вітру, доки зовсїм не затих.

Відривай хату від сих злиднів! — говорила Мотря в своїй хатї Карпови.

— Чи ти здуріла, чи що? Неначе хату відірвати так легко, як шматок хлїба відкраяти? Ти не знаєш, що то буде коштувати.

— Щоб нам не коштувало, відривай, а нї, я сама відірву, — говорила Мотря.

— А ну, ну, спробуй! Отсе вигадала таке, що й купи не держить ся.

Одначе швидко після того Карпо побачив, що Мотря говорила таке, що держалось купи.

На другий день Кайдашиха прибралась і пійшла до священика жалїтись на Мотрю. Вона розказала все дїло не так священикови, як матушці. Матушка дала бабиним унукам корольків та бубликів, печених з цукром. Кайдашиха принесла ті гостинці, роздала Мелащиним дїтям. Мотрині дїти почули носом гостинці і побігли в сїни. Кайдашиха роздала і їм по бубликови.

— Не беріть від баби гостинця, бо вона злодїйка, — крикнула Мотря з своєї хати.

Дїти забрали гостинці, та давай махати ручонятами на бабу та промовляти ті слова, що їм доводилось не раз чути від матери.

— Баба погана, баба злодїйка! — лепета-

ли дїти.

— А гостинця взяли від баби, ще й бабу лаєте, — сказала Кайдашиха й заплакала.

Мотря вискочила з хати, повідбирала від дїтий бублики та й кинула собакам.

— Чи ти людина, чи ти звірюка, — сказала Кайдашиха, втираючи сльози.

Того таки дня Мотрин старший хлопець напив ся з Мелащиного кухла води коло Мелащиної дїжки, бо в сїнях стояло дві дїжки з водою: Мотрина по однім боцї, Мелащина по другім. Малий хлопець, не розбираючи материного погляду на право власности, вхопив кухол з тої дїжки, що стояла близше него, але якось не вдержав шухля в руках, впустив та й розбив.

Кайдашиха вискочила з хати й наробила галасу.

— Бач, іродова душе! вчила дїтей мене лаяти, а твої дїти менї шкоду роблять, — крикнула Кайдашиха до Мотрі в двері: йди лишень сюди та подивись!

Мотря вибігла з хати й подивилась. Черепки лежали долї, а хлопець стояв, засунувши палцї в рот і схиливши винну голову.

Кайдашиха, недовго думавши, вхопила кухоль з Мотриної дїжки та хляп ним до землї!

— Отсе чорт його й видав. Старе, як мале! зовсїм баба з глузду зїхала. Що вам дитина заподїяла? — крикнула Мотря.

— Твої дїти такі змїюки, як і ти. Наплодила вовченят, то не пускай їх до моєї дїжки.

— То сховайте свою дїжку в пазуху, а ку-

хля менї купіть, бо ви не дитина, — сказала Мотря.

— Овва! гаращо розпустила своїх дїтий, як зинських, щенят. Не діждеш, — сказала Кайдашиха.

— Коли так, то я й вам віддячу! — сказала Мотря.

При тих словах вона побігла в Лаврінову хату, вхопила з полиці горшка і хрьопнула ним до землї. Мелашка і Лаврін тільки роти пороздзявляли.

Мотря вибігла з хати. Мелашка за нею.

— Коли так, то й я зугарна до московської закуції, — закричала Кайдашиха, і як несамовита, вбігла в Мотрину хату, вхопила з припічка здорову макітру, та хрьоп нею до землї.

Карпо схопив ся з лави. Йому здавало ся, що мати збожеволїла.

— О, стонадцять чортів вам з Мелашкою разом! За таку макітру я знаю, як вам віддячити! кричала Мотря, блїда, як віск. Вона вскочила в Лаврінову хату, вхопила кочергу та й свиснула нею по купі горшків, що сохли на лаві. Горшки застогнали; черепки посипались до долу.

Кайдашиха, недовго думавши, вхопила кочергу, Мелашка вхопила рогача, та в Мотрину хату! Кайдашиха лупила кочергою горшки на полици, Мелашка частувала миски рогачем на миснику. Горшки сипались з полиці, як яблока з яблінки, неначе земля трясла ся.

Кайдашенки так здивувались, що їм здавало ся, що молодиці зовсїм показились. Лаврі-

нови спала на ум думка, чи не покусала часом матери скажена собака. В Карпа була така сама думка. Йому здавалось, що до Мотрі вже приступає. Але глянули вони, що з полиці сиплять ся горшки, а з мисника миски, та давай обороняти полицю та мисник. Карпо насилу поборов матір і відняв від неї кочергу. Лаврін висмикнув з Мелащиних рук рогача й спас житє тром полумискам.

Всї три молодицї насилу дихали. Вони разом верещали, ґвавтували, лаялись. Клекіт в хатї був такий, що неможна було нїчого розібрати.

— Ти — змія люта, ане свекруха! — кричала Мотря: — буду я чортова дочка, коли не розібю тобі кочергою голови.

— Хто? ти? менї? своїй матери? — сичала Кайдашиха: — Карпе! ти чуєш, що твоя Мотруня говорить на мене? То се ти таке говориш менї, своїй матери? Карпе! візьми вірьовку на повісь її зараз в сїнях на бантинї, бо як не повісиш, то я її сама смерть заподію.

— Карпе! візьми налигача та привяжи на три дни свою матїр серед вигона коло стовпа, мов скажену собаку, нехай на неї три дни собаки брешуть, нехай на ню три дни вся громада плює! Вона мене або отроїть, або зарубає, — верещала Мотря.

— Що ти кажеш? щоб мене мій син, моя кров, та привязав налигачем серед вигона на сміх людям? — сичала Кайдашиха: — ось я візьму мішка та напну тобі на голову, мов скаженій собацї, бо ти нас всїх покусаєш.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

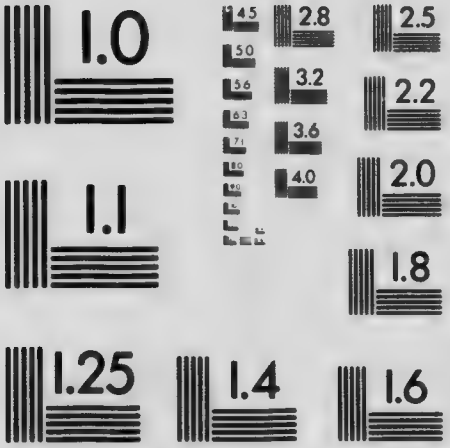

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

Кайдашиха витягла з під лави порожного мішка й кинулась до Мотрі.

Карпо тільки очи витріщив і не знав, кого слухати: чи вішати жінку, чи привязувати налигачем матїр.

— Ти злодїйка! ти покрала в нас яйця! — кричала Кайдашиха й кинулась до Мотрі з мішком в руках.

— Брешеш, не докажеш! ти сама злодюга, бо обікрала мене, мою працю цїлий рік. Я на тебе робила, як на пана панщину, — кричала Мотря.

— А чом же ти мене не кидала, коли тобі було в мене погано? — пищала Кайдашиха: — чом тебе чорти не понесли на Басарабію, або за границю?

— Овва! через таке паскудство та отсе тїкала б за границю! Тїкай сама хоч під шум, під греблю! — гвавтувала Мотря: — ти злодюга, ти відьма!

— Хто? я? я відьма? я злодюга? — сичала Кайдашиха: — ось тобі на!

Кайдашиха тикнула Мотрі дулю й не потрафила в ніс, та в око. Мотря вхопила деркача й сунула держалном Кайдашисї просто межи очи.

— Ой, лишенько, виколола проклята змію ка менї око! — заплакала Кайдашиха і вхопилась за праве око.

В неї з ока потекла кров. Лаврін та Мелашка побачили кров і розлютувались. Вони кинулись обороняти матїр. Лаврін пхнув Мотрю, Мотря дала сторчака на лаву. Карпо ки-

нув ся обороняти Мотрю і пхнув Лавріна. Лаврін ударив ся до мисника. Три полумиски, захищені Лавріном від наглої смерти, посипались йому на голову.

— Відривай, Карпе, хату, бо я тебе покину з твоєю проклятою материю, з твоїм іродовим кодлом, — репетувала Мотря.

— В волость її розбишаку! в тюрму її! Відривай, Лавріне, їх хату, бо я сама полїзу, та буду зривати кулики.

Лаврін і справдї розлютив ся. Він вхопив драбину, приставив до стріхи, вискочив на покрівлю і почав зривати кулики з Карпової хати. Кулики сипались на землю. На хатї заблищали крокви й лати, наче сухі ребра.

Тимчасом Кайдашиха зумисне розмазала кров по всьому виду, замазала в кров пазуху, повисмикувала спід очіпка волосє та й побігла до священика, а потім в волость і наробила там ґвавту.

— Ой Боже мій! дзвоніть у всї дзвони! Карпо з Мотрею вбили Лавріна, вбили Мелашку, вбили й мене! Ратуйте, хто в Бога вірує! — кричала не своїм голосом Кайдашиха в волости: скликайте громаду та зараз, зараз!

Волосний і писар, побачивши окровавлену Кайдашиху, налякались і побігли до Кайдашенків. За ними бігла Кайдашиха та голосила на все село. Волосний з писарем прибігли в двір і зобачили живого Лавріна, котрий сидів на хатї та зривав кулики. З хати вибігла Мелашка, здорова й жива, а за нею Мотря.

— Ратуйте мене! — голосила Мотря: — як мене знайдуть зарубану сокирою, то нехай громада знає, що мене зарубала свекруха! Чуйте, хто в Бога вірує!

— Чого же ти навісна кричиш? — спитав голова: — адже ж ти — жива.

— Ратуйте мене! вона мене вже вбила! — репетувала Кайдашиха.

— Чи ви показились, чи що, — сказав писар: — бігає по дворі і кричить, що її вже вбили. Що тут у вас скоїлось?

— Ось що скоїлось! — ткнула пальцем на око Кайдашиха.

— А ти що робиш ото на хатї? — гукнув голова до Лавріна: — зараз менї злазь та давай відповідь перед нами.

—Не злїзу, доки не відірву Карпової хати, — говорив Лаврін і кинув куликом волосному на голову.

— Якого ти нечистого кидаєш ся куликами? Зараз менї злазь, а то я полїзу та сам тебе стягну та всиплю тобі сотню різок, кричав волосний.

Лаврін трохи прохолов, зірвавши пів сотнї куликів, і злїз до долу. Волосний з писарем пійшов до хати: в Лавріновій і в Карповій хатї валялись купами черепки.

З хати повибігали дїти, вглядїли страшне закрівавлене бабине лице й підняли ґвавт. Собаки гавкали на писаря та на голову, аж скігглили. З села почали збігатись люди. Волосний з писарем та з кількома громадянами повели в волость Кайдашенків, їх жінок та Кайдашиху.

Вони насилу розплутали їх справу й присудили Карпови відірвати хату і поставити окроми на своїм городі, бо Лаврін, як менший син, мав право зістати ся в батьковій хаті і за те був повинен додержати матїр до смерти. Громада присудила розділити ґрунт між Кайдашенками по половині.

Волосний таки посадив Мотрю за бабине око в холодну на два дни.

Після такої колотнечі стара Кайдашиха заслабла. В неї нагнало око, як куряче яйце. Око стухло, але від того часу вона ослїпла на праве око.

— Господи! від чого се в нас почала ся колотнеча в сїмі? — казала Кайдашиха: — се воно не дурно: се мабуть, майстри закладали хату не на смерть, а на колотнечу.

Кайдашиха надумалась пійти до священика і просити його, щоб він освятив хати. Не сказавши нїчого Лаврінови й Карпови, щоб вони часом тому не спротивились, Кайдашиха побігла до священика й попросила його освятити хати.

Наступив храм в семигорській церкві, і молодиці на селї почали мазати хати. Мотря як раз того дня полїзла в піч, щоб її вимазати.

Кайдашиха прийшла до дому з священиком, з ними прийшов і дяк з паламарем.

Священик покропив свяченою водою хату і сїни. Кайдашиха просила його посвятити і Карпову хату; її все таки шкода було сина.

Кайдашиха відчинила двері в Карпову хату, а там з припічка тилїпались ноги пятами

до гори, пальцями вниз. Товсті лидки стреміли, наче дві дереви... В печі лежала Мотря.

Священик покропив Карпову хату.

— Нащо, ви мамо святите мою хату. Хиба я вас просив, чи що? — сказав матери Карпо.

— На те, щоб твоя жінка не била горшків та не вибивала очий, — сказала Кайдашиха: — нашу хату майстри закладали на твою Мотрю.

— То святіть, мамо, перше себе, бо й ви не безвинні: набили горшків в двох з Мелашкою більше від Мотрі, — сказав Карпо.

— Не жартуй, сину! ти ще молодий. Памятай: в тебе дїти, в тебе худоба. Гляди лишень....

— Та вже святіть не святіть мою хату, а я її відірву та й не буду закладати на колотнечу, — сказав Карпо й зараз заходив ся відривати хату та ставити на своєму ґрунті.

Двір був невеликий, а як його розділили, то очевидячки обидві половині стали ще менші. Стара хата стояла на вулицю боком, бо хати в селах ставлять вікнами і дверми на південь, а південь припадав не на вулицю. Карпо поставив свою хату недалеко від Лаврінової. Вона стояла до Лаврінових дверий задвірком. Мотря намагалась, щоб Карпо загородив такий тин, щоб і птиця через него не перелетїла. Карпо мусїв перегородити і двір і город.

— Оттак би ти, Карпе, давно зробив, то були б і горшки цїлі, в твоєї матери очи не повилїзали б, — говорила Мотря.

Перебули Кайдашенки зиму на віддїльних

дворах, і дві сімі почали потроху миритись. Спершу почали забігати з одної хати в другу дїти. Їм байдуже було про батьківську колотнечу. За дїтьми почали забігати оден до другого батьки для своєї господарської справи: то за стругом, то за свердлом, то за сокирою спершу в повітки, а потім і в хати, а вже за ними почали любенько через тин розмовляти й жінки .Тільки Кайдашиха не ходила до Мотрі: слїпе око на віки загородило її стежку до неї. На Кайдашевій давній оселї повіяло миром. Щоб не бігати кругом в двори через ворота, Карпо й Лаврін зробили в дворі через тин перелаз.

Мир між братами поміцнїйшав ще більше задля господарської справи, задля спільної вигоди.

Карпо, віддїлившись від батька, спочатку таки набрав ся богато лиха, поки зібрав ся на своє хазяйство. Він був чоловік гордий, упертий, не любив нїкому кланятись, навіть рідному батькови. В него була тільки пара волів, і як йому треба було спрягти ся під плуг, він нїколи не просив волів у батька, а напитував супругів між чужими людьми. В Лавріна зосталась пара батькових волів. Карпо спрягав ся з Лавріном, і вони в двох в супрузї орали перше Карпове. поле, а потім Лаврінове. Карпо ходив за плугом, а Лаврін був за погонича. Спільна вигода присилувала їх помагати оден другому в оранцї, і в сїйбі, і в волоченю, і в вожінцї.

Саме тоді пішла зелїзна дорога з Київа

недалеко від Семигор. Селяни почали держати коні і ставали фірами возити на зелїзну дорогу цукор з близших цукорень, муку з панських та европейських млинів. Карпо й Лаврін купили й собі по коневи. А так як на одному кони далеко не заїдеш і богато ваги не завезеш, то вони спрягали ся кіньми на одну фіру і дїлились зарібком по половині.

Податки були великі, плата за землю була немала; і Карпо й Лаврін побачили, що поле не настарчить їм гроший на податки, і мусїли шукати зарібку в осінний та зимний безробітний час.

Громада в волости обібрала Карпа за десяцького. — Карпо чоловік гордий та жорстокий, з него буде добрий сїпака, може його будуть бояти ся хоч баби та молодицї, — говорила громада.

— А може, панове громадо, ми оберемо за десяцького Мотрю, — прикинув оден жартобливий чоловік.

— Неможна! вона повибиває всїм бабам очи — гукнули чоловіки сміючись.

Прийшов приказ з волости рівнати шляхи, лагодити мости, та насипати на багнах греблї. Карпо загадав людям на роботу і поперед усього сказав скопати той апосний горбик на горі ,висше свого города, на котрому його батько поломив зо дві десятки возїв.

— А ну, Лавріне, бери заступа та йди на роботу! — загадав Карпо братови.

— Пійди вижени на роботу свою Мотрю, — промовила стара Кайдашиха.

— І Мотрю вижену. Ви думаєте, що пожалію? — говорив Карпо.

Він і справді мусів вислати на роботу й свою Мотрю. Люди прокопали спуск навкоси так, як колись радив старий покійний Кайдаш, ще й горбик молодиці знесли в подолках під Карпів тин.

Минуло чимало років після панщини. Громада трохи заворушилась і почала встоювати за свою вигоду, за своє громадське право.

Тимчасом громада почала діло з жидом. Оден богатий жид з місточк[illegible]атив панови добрі гроші і купив собі [illegible]оставити в селі на панській земли шинк[illegible]. Він заквітчав своїми шинками село з чотирох боків і пустив горівку по таньшій ціні, ніж в громадськім шинку. Люди кинулись за горівкою до жидівських шинків. Громадський шинк стояв порожний; в него ніхто і не заглядав.

Волосний зібрав громаду. Кайдашенки почали кричати в громаді.

—Панове громадо! — говорив Карпо: — нехай ніхто з села не купує горілки в жидівських шинках. Посадим коло шинків десяцьких та соцьких, нехай дручками відганяють людий.

— Я сам сяду з дручком і буду відганяти хоч би й свою рідню! — гукав Лаврін: — нехай Жиди посидять дурно ціле літо над своїми барилами. Посидять та й підуть.

— Добре Кайдашенки радять! — загула громада. — Посадім людий, та не пускаймо нікого в жидівські шинки.

Громада порадилась і розійшлась.

Жид побачив, що не переливки, взяв відро горілки, віднїс волосному; друге віднїс писареви, зібрав до себе в шинк з 10 чоловіків таких, що правили громадою, і поставив їм цїле ведро горілки.

— Чого нам змагати ся, — говорив хитрий Жид: — на що вам мене кривдити. Буду я заробляти, будете й ви. Я поставлю цїну в своїх шинках таку, як і у вашому, ше й зараз заплачу в волость сорок карбованців відчипного.

— Чи вже заплатиш? — гукнули чоловіки.

— Ой, ой! чом і не заплатити для добрих людий; ви думаєте, що я Жид, то в мене й душі нема? Я ладен і на церкву дати. Ет! та що й говорити! От вам хрест, коли не ймете віри!

І Жид перехрестив ся зовсїм по християнськи.

— Чи ти ба! Жид хрестить ся! — гомонїли люди.

— Ви думаєте, що я не поважаю вашої віри? Та я ладен жити з вами, як з братами, — підлещував ся Жид. — От Вам ще ведро горілки! Суро! а винеси гостям оселедців та паланиць! — гукнув Жид до Жидівки.

Сура зітхнула на всю кімнату, так її було шкода оселедців, але вона винесла й поклала перед людьми на столї.

— Їджте, люди добрі! ви думаєте, що я шкодую для вас? — говорила Сура: — ой, вей мір, ой, ой! — прикинула вона вже тихенько, виходячи з хати.

Люди пили, закусували та слухали Берка, а Берко неначе грав їм на цимбалах своїми о-

блесними словами.

Давні панщизняки понаставляли вуха та слухали Берка. Його слова, підсолоджені горілкою та приправлені оселедцями, так і влазили в їх душі. Вони не знали, що Жид вибере тих сорок карбованців і за оселедці і за ту горівку, що вони в його дурнички пють, з їх таки кишень то недоливками, то водою, підлитою в горівку, то більшою платою.

Люди розстали, як віск, і почали хвалити Жида. Декотрі були вже зовсім пяненькі.

— Так щож, панове, та ще й які панове! Що тепер пан перед вами! Ви, Грицьку, тепер пан! От хто пан! Що схочете в волости, то й зробите! Ви, Петре, тепер господар на все село, нїби князь! Тепер ви пани, а пани вже перевелись на іцкову сучку, — підлещував ся Берко до мужиків: — так щож, панове, чи згодитесь громадою віддати менї свій шинк, і будете пускати людий в мої шинки? Я подарую сорок карбованців на волость, а за ваш шинк зараз покладу гроші на стіл!

— Добрий Жид, — гукнув один пяненький мужик, — що й гроші зараз дає. Будем стояти і на сходї за його!

— А вжеж будемо, бо ще й на церкву покладе!

Саме в той час Карпо Кайдашенко їхав з ярмарку, побачив коло панського шинку купу людий та й став. Берко знав, що Карпо не любить горілки і на сходї йде все проти него. Він сховав ся в кімнату.

— Здоров був, Карпе! — гукнув Грицько

і почав обнимати та цїлувати Карпа. Остра неголена Грицькова борода колола Карпове лице, неначе голками.

— Та здоров був.... говорив Карпо, відвертаючи лице: — та годї вже!

— Здоров був, соколе, та зайди бо в шинк, та випий хоч чарочку з нами! — молив Грицько і знов ухопив Карпа руками за шию і цмокнув його в щоку.

Грицькова борода подрапала Карпову щоку, аж кров виступила.

— Та відчепись до нечистої матери! отсе припало тобі цїлуватись! Аж кров виступила на щоцї.

— Серце, голубчику! Чи вже ти отсе не випеш з нами хоч по одній чарцї, хоч пів чарки! Та тут же такий добрий Жид! а! що вже й казати.

Грицько розвів знов руки і наставив губи.

— Та відчепись собі! Піди і обнїми мою коняку, коли вже припала охота цїлувати ся, — говорив Карпо: — а нащо ви отсе горівку пєте з жидівського шинку? — спитав Карпо.

— Та бодай не казати... — сказав Грицько: — тут такий добрий Жид, такий добрий, чорт його знає, де він такий добрий взяв ся. Благодареніє Богу і всїм святим, він і на церкву дасть! Ото кумедія!

—А ви забули, що самі на громадї постановили?

— Серце, голубчику, білий лебе ку! — говорив пяний Грицько, тикнувши колючою бородою Карпови в ніс; та не цурай ся бо нашого

хлїба соли.

Карпо бачив, що з пяним розмовляти, тільки гаяти час, вдарив коняку батогом. Віз покотив ся.

— Карпе! Карпе! та зайди бо та хоч по крапельці, хоч пів крапельки! — гукав ззаду Грицько і біг за возом!

На другий день зібралась громада. Прийшов Карпо і видивив ся. Громада співала вже иншої. волосний та писар тягли за громадою і кричали, щоб віддати Беркови й громадський шинк, не тільки що пускати людий по горілку і в жидівські шинки... бо Берко зараз платить гроші.

— Панове громада! погана ваша рада; я не пристаю на се! — сказав понуро Карпо й відійшов від громади на бік.

Громада віддала Беркови громадський шинк, хоч Берко на церкву гроший не дав, а тільки дурив пяних мужиків.

Громада дорого потім заплатила хитрому жидови...

Берко приймав за горівку не тільки пашню, але навіть крадене сїно й солому. Понесли люди мішками пашню в Беркову комору, а Берко тільки гладив бороду білою рукою, дивив ся, як пяні мужики валялись під його шинком, та зараз таки підняв скажену цїну на горівку в усїх шинках.

IX.

Цїлу зиму й весну Кайдашенки прожили в ладу. Кайдашиха, котру тепер на селї драж-

нили безокою економшею, сердилась на Мотрю, але невістки на те не зважали й жили між собою в згоді. Лаврін любив Мелашку: ніколи її не то що не бив, і пальцем не зачепив, навіть ніколи не лаяв ся з нею. Мотря часто гризла голову Карпови, але він не любив говорити і більше мовчав.

Але настала весна. Хати Кайдашенків стояли дуже близько одна коло другої, а їх городи були перегороджені тільки поганеньким плотом.

Мелашка посадила огірки коло самого тину. Огірки зійшли, як зелене руно. Показались ранні огіркики. Мотрин півень перескочив через тин та давай вибирати Мелащині огірки. Півень сокотав та скликав курий. Всі Мотрині кури перелетіли через тин в огірки. За курми полізли крізь тин і курчата. Квочка вигребла яму саме серед огудиння.

Стара Кайдашиха вийшла на годо угляділа таку шкоду, та аж за голову вхопилась. Вона налапала під ногами палицю тай поперла нею на курей. Палиця влучила в півня; півень крикнув і потяг через тин перебиту ногу. Двоє курчат лягло на місци.

Мотря вибігла і вздріла свого півня. Півень тяг ногу по земли.

— Чи се ви, мамо, перебили моєму півневи ногу? — гукнула Мотря через тин до Кайдашихи.

— А тож хто? А як ще раз твої кури пійдуть на наші огірки, то я їх поріжу та поїм.

— То й заплатите! Хиба в нас волости не-

ма, — говорила Мотря: — не було пек вам на городі місця для огірків; насадили під самим перелазом. Карпе! чи ти бачиш, що то таке?

— А що? півень ногу волочить, — обізвався спокійно Карпо.

— Карпе! пійди до матери та скажи її, нехай вона другий раз не бє моїх курий, — чіплялась Мотря.

— Гм? — мукнув Карпо, стоячи коло хати

— Карпе! чи ти чуєш, чи тобі позакладало? — крикнула Мотря.

Карпо стояв і дивив ся на півня.

— Карпе! чи ти глухий, чи ти хочеш мене з світа зігнати? Пійди та вилай свою матїр.

— Йди та лай ся, про мене, хоч до самого вечера, — сказав дуже спокійно Карпо.

— Так, їй Богу, так. Отсе добре! Мати вбила двоє курчат, перебила півневи ногу...

— Підсипай, підсипай перцю, — насмішкувато сказав Карпо.

— Біжи! нехай Лаврін заплатить за півня! — крикнула Мотря під самим вухом у Карпа.

— А ну голоснійше, бо не чую! Підкидай соли до перцю, бо вже давно їли з перцем.

— Пійди посип перцем своїй матери в носї та в ротї, — верещала Мотря.

— Та й криклива ж ти, Мотре, хоч я тебе колись любив за той перець. Вже дуже напер-чила!

— Бий тебе сила божа, ледащо! — крикнула Мотря, кидаючись до Карпа.

— Відчепись, бо як пхну, то й перекинеш ся! — промовив спокійно Карпо, скоса поди-

вившись на Мотрю й насупивши брови.

Мотря відступилась.

Саме того вечера Лаврінів кабанчик просунув рилом тин та й побіг в Мотринї бараболї. Як зобачила Мотря, як вхопить патика, як вперіщить кабанчика по спинї. Кабанчик заквичав і потяг по земли зад з двома ногами. Мотря вхопила його за ноги та й перекинула в Лаврінів двір. Стара Кайдашиха вибігла з хати, зобачила кабанчика й наробила галасу на ввесь двір.

— А се хто перебив спину нашому кабанчикови? —

— Я перебила! — гукнула Мотря зза угла своєї хати: — нехай не лазить в мій город. Отсе вам за мого півня.

Мотря стояла за своєю хатою й виглядала навмисне Кайдашиху. Вона гукнула до Кайдашихи надривчасто, крутнулась і побігла до хати.

— Лавріне! Мелашко! вся чесна громадо! збігайте ся сюди! чи ви бачите, що то наробила наша Мотруня?

Лаврін і Мелашка вибігли з хати й дивились на бідного кабанця. Їх взяв жаль та досада.

— Се вже Мотря і справдї незнати що виробляє, —сказав Лаврін на вітер.

Мотря стояла за вуглом і тільки того й ждала. Вона вискочила зза угла, як козак з маку.

— Ось і я! Чую, чую, як мене кленете! Отсе вам за мого півня! Отсе вам за моїх курча-

та, що свекруха побила. Тепер позивайте мене!

Мотря вдарила кулаком до кулака, нахилившись через тин як можна далеко в Лаврінів двір, неначе хотїла дістати кулаками до Кайдашихи; потім крутнулась і швидко зчезла за вуглом, неначе на повітрі розлетїлась.

— Почекай же, суко! Скручу я голову твому півневи, — сказала Кайдашиха.

Кайдашиха взяла кужіль, сїла прясти за хатою та все поглядала на огірки. Коли се Мотрин півень вилїтає на тин: потріпав крилами, закукурікав та шубовсть в Лаврінові огірки. Кайдашиха схопилась з місця та давай закрадати ся до півня з кужілем. А півень клює огірки та тільки соко-ко-ко-ко! неначе дражнить ся з баби. Баба як поперла кужілем, та лус його по голові Півень закрутив ся на одному місци. Кайдашиха вхопила його, скрутила йому вязи, потім дорізала, опарила, обскубала тай вкинула в борщ.

Але в той час прийшли Мотринї дїти до Мелащиних дїтий бавитись. Старший хлопець зобачив півнячу перебиту ногу, що стерчала з горшка. Він зараз чкурнув до матери та й розказав.

Мотря вбігла в Лаврінову хату, заглянувши в піч, не сказавши добрий день. Ой таточку! ой лишенько! з горшка справдї стреміла здорова перебита півняча нога з товстою ґулею по серединї і з одним відрубаним кіхтем. Не сказавши нїкому й слова, Мотря вхопила півня за ногу, витягла з борщу та й дала дра-

ла з хати.

— Ой, бабо! — крикнула одна дитина до старої Кайдашихи: — побіг півень з горшка, тільки потоки по припічку потекли.

Баба мовчала, надувши щоки. Мелащі стало нїяково. Лаврін усміхнув ся.

Мотря вбігла в свою хату з півнем в руках та сунулась до Карпа.

— Чи ти бачиш, що твоя мати виробляє! Ото тобі перець з солию! Пійди насип своїй матери повний рот перцю, що й слїпе око потруси. Вона зовсїм сказилась і без перцю. Адже ж се наш півень? — сказала Мотря, показуючи Карпови перебиту ногу.

— Наш. Нащо ж ти його зарізала?

— Мати твоя скрутила йому голову, ще й в свій борщ вкинула. Пійди та виколи своїй матери друге око! Який ти господар! Чому ти її нїчого не кажеш? Та твоя мати відьма; та вона незабаром поріже та повкидає, в борщ моїх дїтий. Пійди та хоч обскуби її коси.

Карпови шкода було півня. Він розсердив ся на мітїр за такі збитки й мусїв йти лаятись з материю та з Лавріном.

Він вернув ся до дому, а тим часом Мотря звелїла своїм дїтям зловити Мелащиного чорного півня та принести до хати. Хлопцям тільки того було треба. Вони побігли на Лаврінів город, піймали чорного півня і принесли матери. Мотря вкинула його в кучу.

Тимчасом поганенький тинок між двома городами зовсїм осунув ся. Рова не було, і через тин почали скакати свині. На другий

день в Карпів город вскочив Лаврінів рябий кабан і порав ся в бараболях.

Мотря зобачила кабана й наробила ґвавту. Вона вхопила рагача, дїти забрали кочерги й гуртом кинулись за кабаном. За дїтьми побігли собаки. Мотря з дїтьми загнала кабана в свій хлїв та й зачинила.

Лаврін почав кричати через тин, щоб Карпо випустив кабана.

— А вже ж! Кабан твій в займанї. Викупи, то й візьмеш, — гукнула Мотря через тин: — а як не викупиш, то верни пів мішка бараболь.

Лаврін почухав потилицю та й пійшов до хати. Кайдашиха тільки губи сцїпила.

Того ж таки дня Карпа й Мотрю покликав їх кум в шинк полокати повивач після хрестин. На Карповому дворі стояла коняка, привязана до воза, і їла сїно. Карпові дїти відвязали коняку й почали їздити верхом по дворі. Коняка зірвалась з уздечки, на радощах фицнула задними ногами та й скочила через тин в Лаврінів город. Поганенький тинок звив ся як полотно, під кінськими копитами й поляг на ого родину. Коняка пійшла пастись на Лаврінові бураки.

Лаврінові дїти прибігли до хати й дали знати бабі та батькови. Всї повибігали з хати, позабирали дручки, та давай гонити ся за конякою. Мелашка й Кайдашиха взяли її за гриву з двох боків, завели в хлїв та й заперли.

Карпові дїти бачили все те з двора. Вони зараз побігли в шинк і розказали, що їх коняка в займі в баби, зачинена в хлївї.

Карпо й Мотря вже трохи були на підпитку і побігли до дому.

— Як! Чи то можна? за свого паршивого кабана вони сміли взяти коня? — кричала дорогою Мотря.

— Я їм покажу, що мій кінь не те, що їх півень, — говорив сердитий Карпо.

Карпо з Мотрею прибігли до дому. Стара Кайдашиха вешталась коло хати без діла: вона ждала Мотрі. В неї аж губи дрожали до лайки, та не було з ким лаяти ся. Вона зобачила Мотрю й затрусила ся.

— А на що ви, мамо, зайняли нашу коняку? — гукнула Мотря до Кайдашихи.

— Отсе б тягли твою дурну коняку через тин. На те зайняли, щоб вона в наш город не скакала, — обізвалась Кайдашиха.

Не чорна хмара з синього моря наступила, то виступила Мотря з Карпом зза своєї хати до тину. Не сиза хмара над дібровою вставала, то наближалась до тину стара видроока Кайдашиха, а за нею бігла з хати Мелашка з Лавірном, а за ними повибігали діти. Дві сімі, як дві чорні хмари, наближались одна до другої сумно й понур Мотря стояла коло тину, висока та здорова, така заввишки, як Карпо, з широким чолом, з заостреним лицем, з блискучими, як жар, чорними маленькими очима. Вона була в одній сорочці і в вузкій запасці. Господарна, але скупа, вона втинала одежу, як тільки можна було обтяти. Вузька запаска влипла кругом її стана. В великі, як макітра хустці на голові Мотря була подібна на довгу

швайку з здоровою булавою. За Мотрею стояв Карпо в вузькій сорочці з короткими та вузькими рукавами, в широких білих штанах з товстого полотна. Позад них стояла купа їх дітий в вузьких штанах, в сороченятах з короткими рукавами, в спідничках вище колін.

По другій стороні тину стояла баба Кайдашиха, висока та суха, неначе циганська голка, в запасці, в рісній білій, як сніг, сорочці, в здоровій хустці на голові. Сліпе око біліло ніби наскрізь, як вушко від голки, хоч туди нитку затягай. За бабою стояла Мелашка в білій сорочці, в червоній новій хустці з зеленими та синими квітками, в зеленій рясній спідниці. Рядом з Мелашкою стояв Лаврін в широких рясних синих з білими смугами штанах, в чоботах. Мелашка розцвила й стала повнійша на виду. Її очи, її тонкі брови блищали на сонци, а лице горіло румянцем від висків до самого підбородя. Горяче сонце лляло світло на двір, на людий, обливало їх від голови до ніг. Чорна здорова хустка чорніла на бабі Кайдашисї. неначе горщик, надітий на високий кілок.

Мелашка сіяла, як кущ калини, посаджений серед двора. А сонішне марево заливало всіх, дрожало, переливалось між жіночими та дитячими головами, неначе якась золота вода крутилась поміж людьми, неначе якась основа з тонких золотих ниток снувалась по дворі кругом людий, кругом хат, навкруги садка. Собаки стояли коло хат і крутили хвостами, дивлячись на людий. Їм здавалось, що от-от покличуть і нацькують ними когось

— Нащо ви відвязали нашого коня та заперли в свій хлїв? — крикнула Мотря: — не святі ж прийшли з неба та відвязали його.

— Відчепись, сатано! хто його відвязував? То твої дїти їздили по дворі та й пустили його, — крикнула Кайдашиха.

— То, мамо, баба відвязали коня та й пустили по дворі — брехали Мотринї дїти зза угла.

— Нї, не баба! то Василь відвязав та їздив, доки не пустив коня, а кінь як задер задні ноги та скочив в наш город! — кричав Лаврінів хлопець.

— Он глянь, суко, на тин! Се твій кінь звалив. Заплатиш три карбованцї та віддай нашого кабана, тодї візьмеш свого коня, — кричала баба Кайдашиха.

— Як то? за свого невірного, гнилого кабана та ви взяли нашого коня! — репетувала Мотря, піднявши лице в гору.

— То ваш кінь гнилий та червивий, а не наш кабан, — кричала Мелашка зза бабиних плечий.

— Ще й та, обзиваєть ся! Мовчала б вже та не гавкала, — кричала Мотря до Мелашки.

—Принеси лишень три карбованцї, а нї, то пійду в волость тебе позивати, — обізвалась Мелашка.

— Ще й вона пійде в волость! Втри передше віскривого носа та тодї пійдеш в волость, — кричала Мотря.

— Не лай ся, бо я тобі ввічи плюну, — говорила баба Кайдашиха.

Молодиці підняли ґвавт на все село. Їх лайка дзвеніла, як дзвени на дзвіниці, по всьому яру́, доходила до діброви. Люди з кутка позбігались і дивились в ворота й через тин. Декотрі сусіди почали вмикувати ся, хотіли їх мирити і вговорювали Мотрю.

— Та се ж ті каторжні Балаші! Хиба ви їх не знаете? — кричала Мотря до людий.

— Та се ж ті іродові Довбиші! Хиба ж ви не знаєте? — репетувала баба Кайдашиха: — се ж вона того вовчого заводу з чортячими хвостами.

— Та годі вам лаятись! — гукнув зза тину оден чоловік.

— Як же годі! Та се ж ті підтикані, задрипані Балаші! Хиба ж ви їх не знаєте? Се ж ті бієвські лобурі, що старців на ярмарках водять! — кричала Мотря: — он завязалась, як на Великдень, а батько ходить по селі з торбами.

— Брешеш, брешеш, як стара собака! Та й брехати добре не вмієш! В тебе й до того розуму та хисту нема, — кричала Мелашка.

— В тебе вже розуму, як в дірявому горшку; стілько, як у твоєї свекрухи! — кричала Мотря, взявшись за два кілки й висунувшись в Лаврінів двір.

— Що я тобі винна, що ти мене потрі-пуєш? — крикнула Кайдашиха й кинулась до тину так швидко, що Мотря покинула кілки й відступилась від тину.

— Віддайте мені коня! — крикнув Карпо після всього, — бо як не віддасьте, то я сам

візьму.

— Ба не візьмеш! віддай перше коняка та ще й доплати, — обізвав ся Лаврін.

— А за що я буду тобі платити? Твої ск качуть в мій город, а моя коняка вскочила в твій! Віддай коня, бо пійду з дручком втворяти хлїв, — гукнув Карпо.

— Ба не віддам! про мене йди в волость позивати, — кричав Лаврін.

Карпо стояв блїдий, як смерть. В його голові трохи шуміла горівка. Він вхопив дручка, скочив через тин і кинув ся до хлїва. З хлїва в дїрку вище дверий виглядала смирна коняка з добрими очима. Всї в дворі стояли та мовчки дивились на Карпа; всї боялись його зачіпати, бо знали, що він — не спустить, як розлютить ся. Одна баба Кайдашиха кинулась до хлїва й заступила двері.

Карпо вхопив матїр за плечі, придушив з усьої сили до хлїва і крикнув, як несамовитий:

— Нате їжте мене, або я вас зїм!

Карпо затрусив материю так, що легенький хлїв весь затрусив ся. Баба заголосила, випручалась, та навтеки з двора. Карпо погнав ся за нею з дручком. Але стара була прудка і так покатала з двора, як мала дївчина. Важкий Карпо в здорових чоботах нїяк не міг догнати матери.

— По спинї лупи їй! Виколи дручком їй друге око! — кричала з двора Мотря.

Лаврін з Мелашкою побіг слїдком за Карпом обороняти матїр. Кайдашиха побігла з гори й добігла до ставка. Карпо здоганяв її,

Вона вже чула над головою дручок і з переляку вскочила в ставок, не піднявши подолка. Карпо добіг до води тай спинив ся.

— Не так шкода менї матери, як шкода чобіт! — гукнув він на березї.

— Ґвавт! ратуйте, хто в Бога вірує! Ой утопить мене! — кричала, баба, стоячи по колїна в водї.

— Та не втопиш ся, бабо, бо навіть і серед ставка старій бабі по колїна, — сказав оден чоловік, що напував воли.

Карпо плюнув у воду, вернув ся до дому та й пійшов в клуню спати. Кайдашиха вилїзла з води, мокра до самого пояса — й заляпана по саму шию, та й побігла просто до священика. Вона йшла через село й голосила та жалїлась людям на сина, та на Мотрю.

Лаврін, Мелашка, їх дїти й юрба людий, — всї йшли слїдом за бабою через село. Кайдашиха прийшла до священика й почала плакати та жалїти ся на Карпа і на Мотрю.

— Батюшко! зосталась я сиротою, і нема кому за мене вступатись. Мотря вибила менї око, а Карпо трохи мене сьогодня не втопив.

Священик відіслав Кайдашиху в волость. Вона пійшла в волость. Слїдом за нею йшли люди й дїти. В волости присудили або дати Карпови десять різок, або заплатити матери пять карбованцїв, як тільки Карпо не перепросить матери й не помирить ся з нею.

Карпо над вечер проспав ся. Його покликали в волость, і хоч він був десяцьким, хотїли його простягти і всипати десять різок.

Карпови стало сором. Він не робив панщини, і його пани не били. Він перепросив матїр, і між двома Кайдашенками знов настав мир. Щоб свині поскакали через тин, вони в осени перекопали батьківський город ровом, ще березою обсадили.

Знов почала ся згода між Кайдашенками. малі дїти знов перші почали прибігати одні до других бавитись; за ними почали заходити один до другого брати, а після всїх пересердились їх жінки, хоч від них перших все лихо починалось.

Брати зовсїм помирились, і Лаврін держав до хресту Карпову дитину.

Минула зима. Знов настало лїто. Золоте лїто несло за собою нелад між Кайдашенками. Той нелад знов почав ся за грушу.

Як громада дїлила між братами двір старого Кайдаша, до Карпової половини відійшла груша. Тин пройшов на аршин поза грушею. Та груша була Лаврінова. Ще хлопцем Лаврін прищепив своїми руками щепу на старому пни. Груша погнала ся в гору, як верба. Батько подарував Лаврінови ту грушу на богату кутю, тодї, як Лаврін чхнув за вечерою. В сїмї всї звали ту грушу Лавріновою. За се знали всї на кутку.

Груша росла широко й високо і довго не родила. Лаврін натякав Карпови не раз не два, що в Карпів двір відійшла його груша. Але доки груша не родила, доти й лиха не було.

На біду, того лїта груша вродила та ще й дуже рясно. Грушї були здорові, як кулаки, та

солодкі, як мід. Таких груш не було в цілім селі. Груш уродило так рясно, що гиле гнулось до долу.

Лаврінові дїти довідались, що та груша не дядькова, хоч стоїть в дядьковім городі, а батькова. Стара бабуся їм докладно за все розказала і намовила їх полізти через тин та нарвати грушок.

Дїти тільки того й ждали. Хлопці полізли на грушу та давай стрісати, а дівчата збирати в пазухи. Коли тут з хати вискочила тітка Мотря.

— А нащо се ви рвете наші грушки! — крикнула Мотря на небожів та небог.

— Еге! се не ваші грушки! Бабуня казали, що се груша батькова, а не дядькова, — говорили дїти, та все збирали грушки.

— Ось я вам дам грушок! Зараз повикидайте мені грушки з пазух, бо я нарву кропиви та позадираю вам спіднички, та дам таких грушок, що ви не потрафите куди втїкати.

Мотря кинулась до кропиви. Дїти підняли гвавт і кинулись на тин, як котинята. На їх крик вибігла за хати Мелашка.

— А на що отсе ти, Мотре, бєш моїх дїтий! — спитала з хати Мелашка.

— За те, щоб не крали моїх грушок, — обізвалась з за тину Мотря.

— А хиба ж се твої грушки? Се наша груша; хиба ж ти не знаєш, чи що? — говорила Мелашка.

— Ще що вигадай? На нашому городї та виросла ваша груша! Се мабуть свекрушище

тобі наговорила на вербі груші, а на осиці кислиці, — говорила Мотря.

З хати вийшов Лаврін і почав вступати ся за дітий. Він кричав до Мотрі, що то груша його, що про те все село зна, що його діти мають право рвати груші, коли схотять. Кайдашиха вискочила й собі з хати і вже лаяла Мотрю на всю пельку.

— Йдіть, діти, та рвіть груші сміливо! Се наша груша, — говорила до дітий Кайдашиха.

— Нехай тільки влізуть в мій город вдруге, то я їм ломакою ноги поперебиваю, — кричала Мотря.

А грушки висїли, як горнята, та жовті, як віск! Лаврінові діти дали б їм гарту, хоч би вони були зовсім чужі, а тут і бабуся й мамуся кажуть, що можна й треба рвати.

Діти знов полізли крадькома на грушу. Мотря вискочила з дубцем і побила дітям спини.

На Лавріновому дворі підняв ся ґвавт. Через тин лаялись вже не жінки, а чоловіки. Лаврін доказував, що то груша його, бо він її прищепив, бо йому подарував батько, а Карпо доказував, що груша його, бо росте в його городі.

— Коли вже на те пішло, то я маю право на половину груш, бо груша моя. Про мене йди позивай мене в волость, — говорив Лаврін.

— Ба не дам і половини, бо груша росте на моїй земли. Мало чого там батько не говорив колись, — говорив Карпо.

А дїти все лазили в дядькїв город, а Мотря все частувала їх різкою. Брати мусїли йти в волость. В волости присудили, щоб Карпо давав що року половину грушок Лаврінови, або щоб відгородив до Лаврінового двора грушу з землею на два аршини та й продав Лаврінови ту землю на віки.

— А вже ж! так отсе продам два аршини землї! — кричав Карпо. — Я й Лаврінових гроший не хочу, і землї не дам. Про мене нехай приймає собі грушу на свій двір, — говорив Карпо.

— Але ж чоловіче, груші неможна прийняти, — говорив в волости голова: — а рубати доброго дерева гріх. Давай що року половину груш Лаврінови, та йдїть собі з Богом.

Лаврін та Карпо вийшли з волости і нїби то помирились. Карпо пристав на те, щоб давати половину груш Лаврінови.

Прийшли вони до дому. Карпова жінка заспівала иншої. — За що їм давати половину? Чи то можна? Се вони схотять, щоб ви давали їм половину бараболь та бураків. Се все свекруха наговорює в волости.

Мотря знов гонила Лаврінових дїтий з свого города ломакою, доки груші зовсїм не обірвали то Мотринї, то Лаврінові дїти.

Минула зима, знов настало лїто. Капосна груша неначе на злість ще більше розрослась і в шир і в гору, знов уродила і стояла рісна, як облита. Грушок уродило мішків зо три,, коли не більше. Грушки були здоровї й дорого коштували на ярмарку. Тут вже пахло кар-

бованцями, а се для селян було не жарти.

Знов почалась така сама комедія. Що грушки не достояли, а Лаврінові дїти кинулись на них, як пчоли на мід. Мотря вибігла з коцюбою, побила дїтий, ще й грушки повідбирала. Мелашка розлютилась за своїх дїтий, як вовчиця, кинулась до Мотрі й трохи не здерла з неї очіпка. Карпо і Лаврін пійшли до священика. Священик радив їм зробити так само, як передше радили в волости.

— Ти, Карпе, заплати Лаврінови відчіпного три карбованцї, і нехай груша буде на віки твоя. Ти, Лавріне, пристаєш на те? — спитав священик.

— Чи то можна пристати на те, — сказав Лаврін: — я що року продам груш за три карбованцї, а то щоб я взяв три карбованцї раз, тай годї. От нехай менї Карпо відріже на два аршини землї з грушею тай відгородить! От на се я пристану.

— А вже ж! в мене і так города обмаль, ще й відріж йому два аршини. Я на се не пристану, — сказав Карпо: — про мене, Лавріне, бери грушу та пересади на свій город.

— То дїлїть ся що року грушками по половині, — сказав священик.

— Коли ж, батюшко, Лаврінові дїти лазять в город, вибачайте, як свині, й толочать огородину, а стара мати ще й намовляє їх — сказав Карпо.

— Бо твоя жінка така гадюка, вибачайте в сім слові батюшко: твою жінку тільки посадити в клїтку та показувати за грошї, як зві-

рюку на ярмарках. Вона кривдила, батюшко, й нашу матір, вибила її око, й моїх дітий так і лупить ломакою, по чому влучить, — жалів ся Лаврін.

— Ну то як же воно буде? — спитав священик.

— Нехай так буде, батюшко, як ви скажете. Так як ви присудите, так воно вже нехай і буде, — сказали брати.

— То я ж кажу, щоб Карпо заплатив тобі три або чотири карбованці, та й нехай буде груша його, то й сварки більше не буде між вами, — знов сказав священик.

— Зроду на се не згоджусь — сказав Лаврін: — там батюшко, груші, вибачайте, коли ласка, як ваші кулаки. Я що року продам два або й три мішки за три або й за чотири карбованці.

— Ну то ти, Карпе, відріж йому землю з грушею.

— Хиба я таки сказив ся, чи з глузду зїхав, щоб відрізувати землю, — сказав Карпо.

— То йдіть собі та про мене вдавіть ся тими грушами разом з своїми жінками, — сказав священик, пійшов у кімнату та й зачинив двері.

Карпо і Лаврін постояли й пійшли до дому та все лаялись. Лаврін кричав, що возьме сокиру та зрубає грушу. Вони застали надворі коло груші колотнечу: Мотря лупила коцюбою Лаврінових дітий. Мелашка з бабою відгризались від Мотрі і неначе гавкали через тин. Люди з кутка почали збігати ся. Прибігла й

баба Палажка Соловіїха, а за нею баба Параска Гришиха.

— Ой Господи! Якби хто взяв Лаврінову хату та відіпхнув її, — сказала премудра баба Палажка, — геть геть на гору або й за гору, а Карпову хату відсунув геть геть за ставок, аж у діброву, то вони б помирились.

— Навчай, навчай! Яка премудра! — не втерпіла баба Параска. — Подивись лишень на себе! Коли б твого чоловіка хто посунув за діброву, а твою дочку аж за Рось, а тебе аж у саме пекло, то може б і між вами був мир.

Діло з грушею скінчилось несподівано. Груша всохла, і дві сімі помирились. В обох садибах настала мирнота й тиша.

1878 року.

КІНЕЦЬ.

ЧИТАЙТЕ!

Box 3026, Winnipeg Man